

Upphovsrätt 1

Fotokopiering inom
undervisningsverksamhet

1978:69

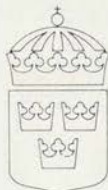

Delbetänkande av upphovsrättsutredningen

Upphovsrätt 1

Upphovsrätt

Uppho

Statens offentliga utredningar

1978:69

Justitiedepartementet

Upphovsrätt I

Fotokopiering inom
undervisningsverksamhet

Delbetänkande av upphovsrättsutredningen
Stockholm 1978

Omslag Johan Hillbom
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-04428-5
ISSN 0375-250X

Gotab, Stockholm 1978

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 4 mars 1976 bemyndigade regeringen föredragande statsrådet att tillkalla högst tre sakkunniga med uppdrag att företa en allmän översyn av upphovsrättslagstiftningen. Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 12 mars 1976 såsom ledamöter numera generaldirektören Lennart Sandgren, tillika ordförande, rektorn och riksdagsledamoten Gösta Karlsson samt redaktören och riksdagsledamoten Sture Palm.

Sedan Sandgren på egen begäran entledigats från uppdraget, förordnades den 20 januari 1977 såsom ledamot och ordförande justitierådet Torwald Hesser.

Efter regeringsbemyndigande den 24 februari 1977 tillkallades den 25 februari 1977 ytterligare två ledamöter, nämligen författaren Lars Gustafsson samt rådmannen och riksdagsledamoten Inger Lindquist.

Till sekreterare förordnades den 12 mars 1976 hovrättsassessorn Christer Berg.

Utredningen har antagit namnet upphovsrättsutredningen.

Att såsom experter biträda utredningen förordnades den 12 mars 1976 advokaten Jörgen Bengtsson (entledigad på egen begäran den 24 februari 1977), vice verkställande direktören i Svenska Tidningsutgivareföreningen Karl-Henrik Ekberg, numera hovrättsrådet Jan Gehlin, förste ombudsmannen i Svenska Journalistförbundet C-H Hernlund, direktören i Teaternas Riksförbund Klas Holming, professorn Gunnar Karnell, verkställande direktören i Svenska gruppen av International Federation of Producers of Phonograms and Videograms (IFPI) Eddie Landquist, förbundsjuristen Gun Magnusson Sessler, verkställande direktören i Svenska Bokförläggareföreningen Jonas Modig, verkställande direktören i Föreningen Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (STIM) u. p. a. Hans Nordmark, hovrättsassessorn Agne Henry Olsson, sakkunnig i justitiedepartementet, programjuristen vid Sveriges Radio AB Ulf Peyron, numera teaterchefen vid Malmö stadsteater Rolf Rembe, numera rättschefen i utbildningsdepartementet Arvid Sanmark, den 22 april 1976 verkställande direktören i Föreningen Svenska Läromedelsproducenter Olof Storm, den 25 februari 1977 kammarmusikern Yngve Åkerberg, Svenska Musikerförbundet, samt den 18 april 1977 hovrättsassessorn Lars Bergman, sakkunnig i utbildningsdepartementet, numera direktör i radionämnden (förordnad efter Sanmark, som av sagt sig uppdraget).

I direktiven anges att utredningen till särskild behandling skall ta upp frågor som sammanhänger med sådan fotokopiering och inspelning av TV-

program som sker för undervisningsverksamhet.

Utredningen får härmed såsom en första etapp överlämna betänkande med förslag till ändringar i den upphovsrättsliga lagstiftningen som avser fotokopiering inom undervisningsverksamhet. I anslutning härtill framläggs förslag till en ny lag med bestämmelser om medling i vissa upphovsrätts-tvister. I utformningen av förslagen har såväl ledamöter som experter deltagit.

Betänkandet är enhälligt. Särskilt yttrande har avgivits av ledamoten Sture Palm.

Stockholm den 11 september 1978

Torwald Hesser

Lars Gustafsson *Gösta Karlsson*

Inger Lindquist *Sture Palm*

/Christer Berg

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	7
<i>Lagförslag</i>	
Förslag till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk	9
Förslag till lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild	10
Förslag till lag om medling i vissa upphovsrättstvister	11
<i>Sammanfattning</i>	13
<i>Summary</i>	17
1 <i>Utredningsuppdraget</i>	19
1.1 Inledning	19
1.2 Direktiven	19
1.3 Utredningsarbetets uppläggning	26
2 <i>Allmän översikt över det upphovsrättsliga regelsystemet</i>	29
2.1 Gällande svensk rätt	29
2.1.1 URL	29
2.1.2 FotoL	33
2.2 Internationella överenskommelser	34
2.2.1 Bernkonventionen	34
2.2.2 Världskonventionen om upphovsrätt	36
2.2.3 Andra internationella överenskommelser	38
2.3 Förhållandet mellan den internationella regleringen och den nationella lagstiftningen	38
2.4 Lagstiftningen i övriga nordiska länder	39
2.5 Nordiskt lagstiftningsarbete efter tillkomsten av URL och FotoL	39
3 <i>Fotokopiering inom undervisningsverksamhet</i>	41
3.1 Nuvarande förhållanden	41
3.1.1 Utvecklingen av nya kopieringsmetoder	41
3.1.2 De nya kopieringsmetodernas användning inom undervisningsverksamhet	42
3.1.3 Den upphovsrättsliga regleringen	42

3.1.3.1	Gällande svensk rätt	42
3.1.3.2	De internationella konventionerna	43
3.1.3.3	Utländsk rätt	44
3.1.3.4	Förslag till internationell reglering	46
3.1.4	Förslaget enligt NUK	47
3.1.4.1	De svenska sakkunnigas förslag till reglering	47
3.1.4.2	Remissbehandlingen av det svenska förslaget	48
3.1.4.3	De danska, finländska och norska sakkunnigas förslag till reglering	49
3.1.5	1978 års skolkopieringsavtal	49
3.1.5.1	Inledning	49
3.1.5.2	Avtalets tillämpningsområde m. m.	50
3.1.5.3	Resultat från kopieringsredovisningar 1973 och 1977	50
3.1.6	Förvaltningsorganisationen BONUS	50
3.1.6.1	Organisation	50
3.1.6.2	Syfte och uppgifter	51
3.1.6.3	Verksamhet	51
3.2	Utredningens allmänna överväganden	52
3.3	Specialmotivering	60
3.3.1	Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk	60
3.3.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild	68
3.3.3	Förslaget till lag om medling i vissa upphovsrätts-tvister	69
	<i>Särskilt yttrande av ledamoten Sture Palm</i>	75
	<i>Bilaga 1 1978 års skolkopieringsavtal</i>	77
	<i>Bilaga 2 Översikt över undervisningsformer särskilt inom vuxenutbildningen</i>	87
	<i>Bilaga 3 Sammanställning över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet</i>	97

Förkortningar

ALB	Arkivet för ljud och bild
AUU-sakkunniga	De år 1967 tillsatta sakkunniga (U 1968:49) för förhandling om avtalsreglering av upphovsrättsliga frågor på undervisningsområdet
BONUS	Den år 1973 bildade ideella föreningen Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation (BONUS)
FotoL	Lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild
NUK	Den år 1970 tillsatta utredningen med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen (kommittén är numera upplöst)
URL	Lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

1. Introduction	1
2. Theoretical Framework	10
3. Methodology	20
4. Results	30
5. Discussion	40
6. Conclusion	50
7. References	60
8. Appendix	70
9. Bibliography	80
10. Index	90
11. Glossary	100
12. Acknowledgements	110
13. Author's Note	120
14. Contact Information	130
15. Declaration of Interest	140
16. Funding Sources	150
17. Data Availability Statement	160
18. Ethics Statement	170
19. Conflicts of Interest	180
20. Author Contributions	190
21. Correspondence	200
22. Supplementary Materials	210
23. Additional Resources	220
24. Further Reading	230
25. Related Works	240
26. Future Research	250
27. Limitations	260
28. Strengths	270
29. Implications	280
30. Final Thoughts	290

Lagförslag

1. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

dels att 49 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 15 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 a §

Lärare eller annan, som på grund av avtal ingånget av organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för sin undervisning genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk, må för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman, som icke företrädes av organisationen. Vad sålunda stadgats gäller dock ej om upphovsmannen hos organisationen meddelat förbud mot sådant mångfaldigande.

Framställning av exemplar enligt första stycket får endast avse verk av samma slag som omfattas av avtalet med organisationen. Även i övrigt gälla de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivas i avtalet. Framställt exemplar får dock endast utnyttjas inom undervisningsverksamhet som avses i avtalet.

Vad i avtalet eller inom organisationen må ha bestämts i fråga om ersättning för framställning av exemplar enligt avtalet skall även gälla för

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

upphovsmän, som icke företrädas av organisationen. Utan hinder härav har upphovsman, som visar att hans verk mångfaldigats med stöd av denna paragraf, rätt till ersättning som hänför sig till mångfaldigandet, om han begär det inom ett år efter utgången av det år då mångfaldigandet ägde rum. I avtalet må föreskrivas att krav på sådan ersättning endast får riktas mot organisationen.

49 §¹

Katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, må ej utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år förflutit efter det år, då arbetet utgavs.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 15 a, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Denna lag träder i kraft den

Den nya lagen skall tillämpas även på sådant verk och i 49 § avsett arbete som tillkommit före ikraftträdandet.

2. Förslag till Lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild att i lagen skall införas en ny paragraf, 7 a §, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

7 a §

Vad i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om rätten till fotografisk bild.

Denna lag träder i kraft den

Den nya lagen skall tillämpas även på fotografisk bild som framställts före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1978:488.

3. Förslag till Lag om medling i vissa upphovsrättstvister

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Bestämmelserna i denna lag tillämpas när tvist uppstår om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk i undervisningsverksamhet, som avses i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Bestämmelserna i lagen gäller även i fråga om tvist om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande, på vilket nämnda lagrum äger tillämpning till följd av hänvisning i 49 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk eller i 7 a § lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

2 § Leder förhandling om avtal som avses i 1 § ej till resultat, kan part påkalla medling.

Medling kan även påkallas av den som kan vara part i avtal som avses i 1 §, om av honom framställd begäran om förhandlingar i fråga om sådant avtal avvisas.

Medling påkallas genom framställning till regeringen.

3 § Medling skall påkallas inom två veckor från det att förhandlingar av part förklarats strandade eller begäran om förhandlingar avvisats.

4 § Medling äger rum inför förlikningsman. Denne utses av regeringen.

Försummar part, som kallats till förhandling inför förlikningsman, att inställa sig, kan förlikningsmannen på begäran av motpart anmäla förhållandet hos Stockholms tingsrätt. Denna kan förelägga parten vid vite att fullgöra sin förhandlingsskyldighet och kan på anmälan av förlikningsmannen utdöma vitet.

5 § Föreligger förslag till lösning från parterna, skall förlikningsförhandlingarna grundas på dessa förslag.

Uppnås ej enighet mellan parterna vid förhandling inför förlikningsmannen, kan han föreslå dem att låta tvisten avgöras av skiljemän. Han kan också medverka vid utseende av skiljemän.

6 § Förkastas slutligt medlingsförslag eller finner förlikningsmannen sig ej kunna framlägga medlingsförslag till följd av bristande medverkan från part, skall förhållandet, om parterna ej är ense om att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän, av förlikningsmannen genast anmälas till regeringen.

7 § Har inom område som förut är reglerat genom avtal före avtalstidens slut framställts begäran om förhandlingar om nytt avtal skall, om ej annat överenskommes, gällande avtal anses tillämpligt även efter avtalstidens utgång, dock längst till de tidpunkter som anges i andra och tredje styckena.

Om medling påkallas, skall avtalet tillämpas längst till dess två veckor förflutit från det att slutligt medlingsförslag eller förslag enligt 5 § andra stycket förkastats eller förlikningsmannen enligt 6 § till regeringen anmält, att han till följd av bristande medverkan från part ej kunnat framlägga medlingsförslag.

Om medling ej påkallas, skall avtalet tillämpas till dess den i 3 § angivna tiden utgått.

8 § Den som är eller har varit förlikningsman får ej obehörigen yppa eller utnyttja vad han har fått kännedom om under sin verksamhet.

9 § Har parterna skriftligen överenskommit att medling inte skall äga rum, skall bestämmelserna i denna lag ej tillämpas.

Denna lag träder i kraft den

Sammanfattning

I enlighet med utredningsuppdraget lägger utredningen i delbetänkande fram förslag rörande fotokopiering inom undervisningsverksamhet.

Genom den tekniska utvecklingen under senare år har framkommit allt billigare och effektivare metoder för mångfaldigande av tryckt material genom fotografi och liknande teknik (fotokopiering, kontorsoffset m. m.). Apparater för masskopiering baserade på de nya metoderna har fått stor spridning inom olika sektorer av samhällslivet, såsom undervisning, forskning, förvaltning och näringsliv.

Vad särskilt angår undervisningsväsendet är det sedan länge vanligt att man kopierar tryckt och annat material till bruk för undervisningen. På detta sätt utnyttjas bl. a. olika slags förlagsmässigt utgivna produkter såsom böcker, samlingsverk, tidningar och tidskrifter. Detta sker på alla nivåer inom undervisningen. Kopieringen sker i det enskilda fallet vanligen i en relativt liten upplaga men är sammantaget av mycket stor omfattning.

Till stor del är det material som kopieras i undervisningsverksamhet skyddat enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Skyddade alster får kopieras för enskilt bruk utan medgivande av upphovsmannen, under förutsättning att endast enstaka exemplar framställs. För kopiering härutöver fordras upphovsmannens tillstånd.

Undervisningsväsendets kopieringsbehov avser till mycket stor del skyddat material. Samtidigt är det uppenbart att erforderliga tillstånd till kopiering inte kan erhållas genom individuella avtal med upphovsmännen. Det är praktiskt ogenomförbart att varje lärare eller undervisningsinstitution eller ens en gemensam organisation eller annan företrädare för dessa skulle sluta individuella avtal med alla berörda upphovsmän. Undervisningsväsendets behov av kopieringsmöjligheter måste därför tillgodoses på annat sätt.

Utredningens uppgift i detta delbetänkande har varit att föreslå en ändamålsenlig lösning av här föreliggande problem.

En utgångspunkt för utredningen har härvid varit att frågan inom en väsentlig sektor, nämligen det allmänna skolväsendet, fått en praktiskt tillfredsställande lösning genom att staten ingått kollektivt avtal med ett antal organisationer och sammanslutningar på upphovsrättens område (det s. k. skolkopieringsavtalet, se prop. 1977/78:100, bilaga 12 s. 243). Det första avtalet ingicks år 1973. År 1976 träffades ett nytt, tvåårigt avtal. Detta avtal har den 26 juni 1978 i sin tur ersatts av ett nytt avtal, som gäller fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 30 juni 1979. Regleringen omfattar utbildning som

staten, kommun eller landstingskommun är huvudman för och som står under tillsyn av skolöverstyrelsen. Avtalet innebär, att lärare inom berörda undervisningsanstalter fått ett generellt tillstånd att under avtalstiden och på de villkor i övrigt som angivits i avtalet kopiera skyddade alster i fråga om vilka rättigheterna tillkommer rättsinnehavare som företräds av de avtalslutande organisationerna. Den i avtalet bestämda ersättningen betalas av staten. Ersättningen erläggs till en av de avtalslutande organisationerna bildad förvaltningsorganisation, BONUS. Denna har till uppgift att bl. a. fördela de inkasserade medlen mellan de avtalslutande organisationerna.

I ett antal specialfall har organisationerna ingått kopieringsavtal direkt med vissa skolor. Inom övriga sektorer av undervisningsväsendet är förhållandena ännu oreglerade. För högskoleområdet föreligger ett förslag till avtal som utarbetats av de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) på grundval av förhandlingar med samma organisationer som är parter i skolkopieringsavtalet.

Enligt utredningens mening bör frågan även i framtiden lösas genom kollektiva avtal av den typ som sålunda redan finns inom det allmänna skolväsendet.

Utredningen fastslår emellertid att frågan inte kan få en fullständig lösning genom kollektiva avtal. Detta sammanhänger med att de svenska organisationernas avtal endast binder organisationernas egna medlemmar. Utländska upphovsmän blir i allmänhet inte bundna, eftersom de i regel står utanför organisationerna. Inom skolområdet betyder detta förhållande mindre, eftersom man i skolarbetet använder utländska verk endast i begränsad utsträckning. Inom högskoleområdet är det däremot nödvändigt att även utländska verk blir tillgängliga för kopiering. Det bör för övrigt uppmärksammas att även en del svenska upphovsmän står utanför organisationerna. En kollektiv lösning som endast gäller inom ramen för organisationernas verksamhetsområden är därför principiellt otillräcklig även om det skulle gälla att enbart tillgodose kopieringsbehovet i fråga om svenska verk.

Utredningens förslag går ut på att det kollektiva avtalssystemet kompletteras med lagbestämmelser som föreskriver att vissa slags avtal får omfatta även upphovsmän som inte är medlemmar i avtalslutande organisation. En förebild till en sådan lösning finns i 22 § URL, som i fråga om utsändning i radio och TV av utgivna verk föreskriver en ordning av liknande slag. En sådan utsträckt verkan av ett ingånget upphovsrättsligt avtal brukar benämnas avtalslicens.

Enligt förslaget tas bestämmelser i ämnet upp i en ny paragraf i URL, 15 a §.

Det av utredningen föreslagna systemet innebär att upphovsmännens organisationer, liksom hittills, förhandlar om kollektiva kopieringsavtal på grundval av medlemmarnas upphovsrättsliga ensamrätt. Nyheten i förslaget är att ett av organisationerna ingånget avtal blir bindande även för utomstående upphovsmän. Denna verkan – avtalslicens – uppkommer både för svenska upphovsmän, som av olika anledningar står utanför organisationerna, och för utländska upphovsmän.

För att ett kollektivt avtal skall kunna åberopas som grund för avtalslicens fordras enligt förslaget att det på upphovsmannasidan ingåtts av organisation eller organisationer som företräder "ett flertal" svenska upphovsmän på

området. Uttrycket är hämtat från 22 § URL och innebär krav på att avtalslutande organisation skall vara representativ för det område det gäller.

Förslaget reglerar endast verkan av kollektiva avtal som avser kopiering inom undervisningsverksamhet. Utredningen har ingående diskuterat vilken innebörd som bör inläggas i denna term. Betydelsefulla områden som täcks av uttrycket är dels undervisning i grundskola, gymnasieskola (med tillhörande specialkurser) och högskolor, dels kommunal vuxenutbildning, statlig vuxenutbildning, folkhögskolor, arbetsmarknadsutbildning, löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet och personalutbildning inom den offentliga sektorn och inom näringslivet.

Kollektiva avtal ger rätt åt lärare m. fl. att för sin undervisning kopiera verk av upphovsmän som är medlemmar i avtalslutande organisation. Förslaget innebär att de på grund av avtalslicens också får för sin undervisning kopiera verk av upphovsman som inte är medlem av sådan organisation. Bl. a. av hänsyn till gällande konventioner på området (Bernkonventionen och Världskonventionen om upphovsrätt) upptas emellertid i förslaget en bestämmelse av innebörd att utomstående upphovsman – oavsett om individuell vetorätt är föreskriven i avtalet eller inte – alltid skall ha rätt att meddela förbud mot att hans verk kopieras.

Av avtalslicensens funktion följer att kopieringsrätten endast får avse verk av samma slag som omfattas av det kollektiva avtalet. Även i övrigt skall i fråga om rätten att kopiera gälla de villkor som är föreskrivna i avtalet. Detta innebär bl. a. att i avtalet angivna begränsningar i kopieringsrätten skall tillämpas även i fråga om verk av utomstående upphovsmän. Avnämare skall vidare betala samma ersättning för kopiering av de utomstående upphovsmännens verk som för kopiering av de verk som omfattas av avtalet.

I det föreslagna systemet med avtalslicens ingår också bestämmelser som avser att likställa utomstående upphovsmän med upphovsmän som företräds av avtalslutande organisation, när det gäller fördelningen av medel som influtit som ersättning för fotokopieringen. Enligt huvudprincipen skall föreskrifterna härom, vare sig dessa finns i själva avtalet eller bestämts internt inom den avtalslutande organisationen, vara bindande även för utomstående upphovsmän. Om en organisation således bestämt att ersättningsmedlen t. ex. skall avsättas till kollektiva ändamål, såsom pensioner eller stipendier, får de utomstående upphovsmännen som regel godta detta. Bl. a. av hänsyn till de förut nämnda konventionerna föreslås emellertid att utomstående upphovsman skall, om han begär det, ha rätt till individuell ersättning för kopiering av hans verk. För krav på sådan ersättning föreslås viss kortare preskriptionstid. Vidare förutsätts för sådan ersättning att upphovsmannen själv förebringa utredning om i vilken omfattning som hans verk har kopierats.

I anslutning till den föreslagna lagtexten i 15 a § URL kan slutligen nämnas att utredningen som sammanfattande benämning på hithörande kopieringsmetoder använt termen "reprografiskt förfarande". Denna term omfattar inte blott fotokopiering i trängre mening utan även t. ex. kontorsoffset, mikrofilmning och liknande. Även äldre kopieringsmetoder, såsom stencil och elektrostencil, omfattas.

Bestämmelserna om avtalslicens skall enligt förslaget även gälla i fråga om

kopiering av kataloger m. m., som är skyddade enligt 49 § URL, samt fotografier, som är skyddade enligt lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

För att främja att sådana kollektiva avtal som skall ligga till grund för den föreslagna avtalslicensen kommer till stånd, lägger utredningen fram ett förslag med bestämmelser om ett medlingsförfarande. Det föreslås att bestämmelserna tas in i en särskild lag, benämnd *Lag om medling i vissa upphovsrättsvister*.

Den grundläggande principen i förslaget är att medling skall kunna påkallas för att lösa tvist som uppkommer i fråga om ingående av kollektiva kopieringsavtal inom undervisningsväsendet. Medling skall kunna påkallas både av den som vill erhålla kopieringsrätt och av berörda upphovsrättsorganisationer.

Medlingsförfarandet har i första hand till uppgift att få till stånd en överenskommelse mellan parter i det fall då förhandlingar mellan dem har strandat. Det föreslås emellertid att medling även skall kunna upptas i sådant fall då parts begäran om avtal har avvisats utan att förhandlingar har ägt rum. Förslaget innehåller vidare bestämmelser som, för det fall att medling inleds på ett redan avtalsreglerat område, förebygger att avtalslöst tillstånd inträder under medlingsförfarandet till följd av att gällande avtalstid löper ut.

I fråga om förfarandet föreslås att medling äger rum inför en av regeringen tillsatt förlikningsman. Framställning om medling skall göras till regeringen viss kortare tid efter det att förhandlingarna har strandat eller begäran om förhandlingar har avvisats. Det ankommer på förlikningsmannen att pröva om förutsättningar för medling föreligger. Försummar part att efter kallelse inställa sig till förhandling inför förlikningsmannen, kan domstol på anmälan av förlikningsmannen utdöma förelagt vite. Förlikningsförhandlingarna skall i huvudsak grundas på förslag som läggs fram av parterna själva. Förlikningsmannen har dock självfallet rätt att föreslå jämkningar och medgivanden som enligt hans mening är ägnade att bidra till en lösning av tvistefrågan. Parterna har också möjlighet att hänskjuta tvisten till avgörande enligt lagen (1929:145) om skiljemän. Om medling misslyckas skall förlikningsmannen genast anmäla detta till regeringen. För förlikningsmannen föreskrivs tystnadsplikt.

Lagen föreslås bli dispositiv. Parterna kan således överenskomma att medlingsförfarande ej skall tillämpas. En sådan överenskommelse kan begränsas till viss fråga. För att gälla skall överenskommelsen vara skriftlig.

Summary

In this report the Government Committee on Revision of the Copyright Law in Sweden submits proposals concerning photocopying in schools and other educational institutions.

The proposal is in two parts. One contains certain amendments to the Copyright Act and the Act on Rights in Photographic Pictures. The other part is a Draft Act on Mediation in Certain Copyright Disputes.

The proposed amendments to the existing Acts imply the introduction of the system of so-called extended collective agreement licences to photocopying activities in educational institutions. This means that in certain circumstances the provisions contained in a collective contract on photocopying shall also be applicable to authors who are not members of the contracting organization. The proposed system applies in cases where under a contract concluded with an organization representing a substantial proportion of Swedish authors in a certain field, a teacher or another person has the right to photocopy works published by the members of that organization for use in his teaching activities. The proposed system implies that in such a case he also has the right to reproduce, for the same purposes, works by authors who are not represented by the organization. This does not, however, apply if the author concerned has forbidden such reproduction.

In principle, only works of the same kind as those covered by the contract may be reproduced in this manner. The conditions laid down in the contract as to the number of copies which may be made, the remuneration to be paid etc. shall also apply to authors not represented by the contracting organization. Such authors, however, are always entitled to claim individual remuneration. Such claims must be submitted within twelve months from the expiry of the year in which the photocopying was done.

There is a great need for photocopying in schools and consequently a great public interest in satisfactorily solving copyright problems arising in this connection. It is thus considered essential to have machinery available for acquiring and safeguarding the rights necessary for such photocopying. The proposed Act on Mediation in Certain Copyright Disputes contains provisions to this end. The Act is applicable in cases where the negotiations for contracts on photocopying in educational institutions do not result in the conclusion of such contracts. In these cases, any of the parties to the negotiations can request the Government to appoint a mediator. This procedure can also be resorted to when one party's request for negotiations has been rejected by the other party. The mediator shall seek to reconcile the

parties and help to negotiate a contract. If his efforts are not successful he shall communicate this fact to the Government. The proposed Act also includes provisions on the prolongation of existing contracts in certain cases.

1 Utredningsuppdraget

1.1 Inledning

Bestämmelser om den upphovsrätt som tillkommer författare, kompositörer och konstnärer m. fl. finns i de nordiska länderna intagna i särskilda lagar. I *Danmark* gäller sålunda i detta hänseende lov nr 158 af 31. maj 1961 om ophavsretten til litteraere og kunstneriske vaerker samt lov nr 157 af 31. maj 1961 om retten til fotografiske billeder, i *Finland* lagen (404/61) den 8 juli 1961 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt lagen (405/61) den 8 juli 1961 om rätt till fotografisk bild, i *Island* lagen nr. 73 av den 29 maj 1972 om upphovsrätt, i *Norge* lov av 12. mai 1961 nr 2 om opphavsrett til åndsverk m. v. och lov av 17. juni 1960 nr 1 om rett til fotografi samt i *Sverige* lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild. Lagarna har tillkommit i nordiskt samarbete.

Upphovsrätten är ett område med stark internationell prägel. Av grundläggande betydelse för den internationella regleringen av upphovsrätten är den år 1886 tillkomna Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk. De till konventionen anslutna staterna bildar en union för skydd av litterära och konstnärliga verk. Till Bernkonventionen är för närvarande ett sjuttiofem stater anslutna, däribland de nordiska länderna. Bernkonventionen har senast reviderats i Paris år 1971.

Av betydelse i internationella sammanhang är förutom Bernkonventionen också bl. a. den år 1952 ingångna Världskonventionen om upphovsrätt. Även denna reviderades år 1971.

1.2 Direktiven

Nordiska ministerrådet (justitie-, utbildnings- och kulturministrarna) beslutade vid ett möte i Oslo den 22 maj 1975 att en översyn av den nordiska upphovsrättslagstiftningen skulle ske. Ministerrådet enades därvid om att följande riktlinjer skulle ligga till grund för revisionsarbetet.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen i de nordiska länderna bygger liksom de internationella konventionerna på huvudprincipen att den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har ensamrätt att bestämma över de väsentliga formerna för utnyttjande av detta. Denna rätt omfattar såväl olika former för att ekonomiskt utnyttja ett verk (mångfaldigande, offentligt framförande m. m.) som vissa ideellt betonade

rättigheter (rätt att bli namngiven som upphovsman och rätt att motsätta sig kränkande behandling av verket etc.). Upphovsrätten skyddar dessa rättigheter genom ett privaträttsligt regelsystem. Skydd enligt liknande principer ges också de s. k. närstående rättigheterna, dvs. de rättigheter som tillkommer utövande konstnärer, framställare av grammofoonskivor eller andra ljudupptagningar och radio- och televisionsföretag. Vissa inskränkningar finns i den ensamrätt som sålunda tillkommer upphovsmän och andra rättighetshavare.

Det upphovsrättsliga ensamrättsystemet ger den enskilde upphovsmannen ett gott skydd och innebär en värdefull stimulans för kulturlivet. Reglerna har emellertid sina rötter i en tid då samhällsförhållandena var andra än nu. Tillämpningen av det upphovsrättsliga systemet har med tiden medfört åtskilliga problem både för upphovsmännen själva och för dem som önskar utnyttja deras verk. Detta beror huvudsakligen på den tekniska utveckling som har ägt rum men i någon mån också på att upphovsrättsligt skyddade prestationer i ökad utsträckning är resultatet av kollektiva insatser av flera upphovsmän.

Som resultat av den tekniska utvecklingen tillkommer ständigt nya former för utnyttjande av upphovsrättsligt skyddade verk. Som exempel kan nämnas fotokopiering, mikrofilmning, bandinspelning och videogram samt datamaskiner, kabel-TV och kommunikationssatelliter. Sådana nya former möjliggör ökad spridning och vidgat utnyttjande av resultatet av konstnärligt skapande, vetenskaplig forskning och annat intellektuellt arbete. Det är givetvis ett allmänt intresse att dessa möjligheter tillvaratas. Samhällsutvecklingen har i de flesta länder medfört ett ökat behov av att kunna använda upphovsrättsligt skyddat material för information och andra ändamål i olika former av offentlig verksamhet, såsom undervisning, forskning och förvaltning. Även inom det privata näringslivet föreligger sådana behov. Användningen sker ofta med anlitande av moderna tekniska hjälpmedel.

Upphovsmännen är i allmänhet intresserade av att deras verk blir utnyttjade och de kan därför inte ha något intresse av att den upphovsrättsliga lagstiftningen hindrar en naturlig tillgång till deras verk. De moderna tekniska hjälpmedlen kan på en del områden inte användas för mångfaldigande och spridning av upphovsrättsligt skyddade verk om samtycke från upphovsmännen krävs för varje enskilt utnyttjande. Det bör också framhåvas att den tekniska utvecklingen har medfört att det blivit svårare för upphovsmännen att hävda sina rättigheter, eftersom utnyttjandet av deras verk ofta inte kan kontrolleras. Det är av praktiska skäl nästan omöjligt att kontrollera t. ex. om böcker eller noter mångfaldigas genom fotokopiering för användning i en större men sluten krets av personer.

Motsvarande gäller om en radio- eller televisionsutsändning eller en grammofooninspelning tas upp på ljud- eller videoband, i vart fall om banden inte distribueras i kommersiella sammanhang. Erfarenheten visar också att nya tekniska hjälpmedel faktiskt används för spridning av skyddade verk på ett sätt som står i strid mot gällande lagstiftning. Med fortsatt teknisk utveckling får det antas att det blir allt vanligare att verk utnyttjas i former som upphovsmännen inte kan effektivt kontrollera.

Upphovsrättens konstruktion som en individuell rätt för upphovsmannen att förfoga över sitt verk har således sina brister när det gäller att bereda upphovsmännen ersättning för användningen av deras verk. Det principiella krav på samtycke från upphovsmännen som lagstiftningen uppställer medför också att verken inte används i den utsträckning som är möjligt, eftersom de presumtiva användarna kan finna det besvärligt och tidsödande att få ett avtal med verkets upphovsman eller upphovsmän till stånd. I de fall då flera upphovsmän eller utövande konstnärer har rätt att förfoga över ett verk, och rättigheterna inte har samlats på en hand, såsom kan vara fallet t. ex. med ett televisionsprogram, kan förhandlingarna om ett avtal ta lång tid och stjälpas av att någon eller några av upphovsmännen eller de utövande konstnärerna vägrar att ge sitt samtycke till den nya användningen. Härigenom hämmas ett ändamålsenligt

utnyttjande av de tekniska möjligheterna. Detta får negativa verkningar för både upphovsmanna- och utnyttjarsidan.

I syfte att försöka lösa en del av de nämnda svårigheterna har upphovsmän och andra rättsinnehavare redan nu på vissa områden skapat organisationer som i förhållande till utnyttjarna av deras verk är bemyndigade att handla på den enskilde rättsinnehavarens vägnar. Detta gäller inte minst på musikområdet, där organisationer kan sägas handha förvaltningen av all skyddad musik. Vidare har man i lagstiftningen infört begränsningar i ensamrätten genom s. k. tvångs- och avtalslicenser. Dessa innebär att upphovsmännens ensamrätt på några områden har reducerats till en rätt till vederlag. På senare tid har man också försökt finna lösningar som innebär att kraven på individuell samtycke av varje upphovsman och individuell ersättning efterges till förmån för ett kollektivt system. Sålunda har i Sverige staten och ett stort antal organisationer inom det upphovsrättsliga området träffat ett avtal om mångfaldigande inom skolväsendet. Enligt avtalet har lärarna i skolorna rätt att utan samtycke av rättsinnehavaren kopiera i betydande utsträckning utöver vad som följer av upphovsrättslagen. Staten utger ersättning för kopiering till en av upphovsrätsorganisationerna upprättad ideell förening, som beslutar om medlens fördelning. Avtalet utgår från att ersättningen i allt väsentligt skall användas för kollektiva ändamål.

Det upphovsrättsliga regelsystemet innebär att det ekonomiska utbyte som den enskilde upphovsmannen erhåller blir beroende av den spridning verket får. Upphovsrätten är därför främst av betydelse för upphovsmän som lyckas vinna framgång hos den stora publiken och som kan göra sig gällande på den kommersiella marknaden. För konstnärer som ännu inte vunnit rykte och erkännande har upphovsrätten knappast något ekonomiskt värde. Det har därför blivit nödvändigt att på annat sätt skapa förutsättningar för ett rikt och mångfasetterat kulturskapande. Av särskild betydelse härvidlag är det omfattande stöd som i olika former i dag ges åt kulturell verksamhet från samhällets sida. Även på andra sätt verkar samhället för att underlätta eller möjliggöra kulturskapande. Mot denna bakgrund ter det sig rimligt att det upphovsrättsliga regelsystemet utformas på ett sätt som beaktar samhällets intresse av att upphovsrätten inte lägger hinder i vägen för en önskvärd tillgång till upphovsrättsligt skyddade verk.

Med hänsyn till de svårigheter och nackdelar som nuvarande regler skapar har en översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen framstått som nödvändig. År 1970 tillsattes en utredning med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för att göra en översyn av lagstiftningen mot bakgrund främst av den tekniska utvecklingen som ägt rum sedan upphovsrättslagarna i dessa länder kom till i början av 1960-talet. Kommittén avgav år 1974 ett delbetänkande om fotokopiering och bandinspelning särskilt inom undervisningsverksamhet (NU 21/73). Kommitténs förslag bygger i åtskilliga delar på ett system med s. k. avtalslicenser. Detta system förutsätter att ett avtal har slutits mellan utnyttjare av upphovsrättsligt skyddade verk och organisation, som företräder ett flertal upphovsmän på området, om utnyttjande av verk i vissa hänseenden. Avtalet ges med stöd av lagstiftning verkan för upphovsmän som står utanför organisationen. De sakkunniga har dock på åtskilliga punkter inte kunnat enas om de sakliga lösningarna.

Upphovsrättskommitténs arbete var inriktat på en begränsad översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen. Det är också givet att utrymmet för en genomgripande omdaning av upphovsrätten begränsas av att så stora delar av lagstiftningen på området bygger på internationella konventioner som de nordiska länderna har anslutit sig till. Mot bakgrunden av vad som förut har anförts är det emellertid angeläget att göra en allsidig inventering av behov av och möjligheter till nydaningar på området. Som närmare skall utvecklas i det följande finns det anledning att ställa sig tveksam till om ett avtalslicenssystem är den lämpligaste formen för en reglering av upphovsmännens rätt till ersättning vid fotokopiering och andra former för utnyttjande av deras verk.

Utredningsförslaget bör därför inte annat än i begränsade delar nu läggas till grund för lagstiftning. Fortsatta ansträngningar bör i stället göras att finna nya lösningar på de angivna problemen.

Mot bakgrund av vad som har anförts bör en allmän översyn göras av upphovsrätten. Denna utredning bör ske i nordiskt samarbete och avse rättsområdet som helhet.

En allmän strävan vid reformarbetet bör vara att främja ett större och mera rikhaltigt kulturutbud. En viktig målsättning bör vara att den upphovsrättsliga lagstiftningen utformas så att den i den praktiska tillämpningen kan fungera på ett ändamålsenligt sätt. Den individuella upphovsrätten måste alltså vara lagstiftningens utgångspunkt. För att de moderna tekniska hjälpmedlen för kulturspridning skall kunna användas på områden där angelägna behov finnes, bör emellertid, i den mån det är förenligt med gällande konventioner, ökade möjligheter skapas att utnyttja skyddade verk utan individuell samtycke från rättighetshavarna och mot att vederlag ges i kollektiva former. De problem som den nuvarande ordningen har inneburit för såväl upphovsmän och andra rättighetshavare som utnyttjare av deras verk bör genom sådana särordningar kunna bemästras.

En central uppgift i utredningsarbetet blir att göra en rimlig avvägning mellan upphovsmännens intresse av att få bestämma över sina verk och det allmänna intresset av att dessa kan användas utan onödiga hinder. Däremot är syftet självfallet inte att ge dem som kommersiellt utnyttjar upphovsrättsligt skyddade alster obehöriga fördelar på upphovsmännens bekostnad. Vidare bör man inte rubba de rättigheter av ideell karaktär som enligt gällande lagstiftning tillkommer upphovsmännen.

En annan angelägen uppgift blir att på sådana områden, där ett fritt utnyttjande av upphovsrättsligt skyddat material måste anses skada upphovsmännens ekonomiska intressen, finna administrativt enkla lösningar på regleringen av ersättningsfrågorna. Lösningarna bör innebära att det ekonomiska utbytet för upphovsmännen som grupp inte kommer att försämrats och bör stå i överensstämmelse med den allmänna kulturpolitiken.

Det kan ifrågasättas om ett system med avtalslicens erbjuder den lämpligaste lösningen på frågan om ersättning till upphovsmännen för utnyttjande av deras verk. Skälen härtil är flera. Erfarenheterna av det svenska avtalet om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande visar att ett sådant system medför omfattande administrativt arbete både för utnyttjaren, som förutsätts lämna vissa uppgifter om kopieringens omfattning, och för organisationer som företräder rättsinnehavarna (upphovsmän, förläggare, tidningsutgivare m. fl.). Det finns anledning anta att en avtalslösning på andra områden, exempelvis inom näringsliv och förvaltning, skulle medföra ännu större problem. På dessa områden finns flera parter på utnyttjarsidan. Det bör också beaktas att organisationsväsendet på upphovsmannasidan inte är utbyggt i samma utsträckning i de olika nordiska länderna. Särskilt när det gäller näringsliv och organisationer är förhållandena dessutom sådana att det knappast torde bli möjligt att enas om ett lika schabloniserat redovisningssystem som i det svenska skolväsendet. Att i den upphovsrättsliga lagstiftningen föra in föreskrifter om avtalslicens kan medföra ytterligare komplikationer, bl. a. om det behövs särskilda anordningar för att tillgodose upphovsmän som står utanför de avtalslutande organisationerna. Med hänsyn till vad nu sagts kan det ifrågasättas om de administrativa kostnader som ett avtalslicenssystem för med sig kommer att stå i rimlig proportion till de fördelar som upphovsmännen – som grupp eller som individer – har av ett sådant system.

Det bör också övervägas vilka verkningar som nya lösningar kan få både för produktion och distribution av upphovsrättsligt skyddade verk.

Översynen bör avse inte bara upphovsmännens rättigheter utan också de förut nämnda s. k. närstående rättigheterna.

Som tidigare framhållits är möjligheterna för en mera grundläggande reform av upphovsrätten begränsade med hänsyn till de nordiska ländernas internationella konventionsförpliktelser på området. Förekomsten av ett internationellt rättssystem,

som omfattar ett mycket stort antal stater, är av betydande värde för det internationella kulturutbytet och för skyddet av upphovsmännens intressen i främmande länder, och det bör inte komma i fråga att man bryter sig ur detta system. I överensstämmelse härmed bör den aktuella översynen syfta till att undersöka vilka ändringar som kan genomföras inom ramen för nu gällande konventioner. Man bör emellertid under utredningsarbetet inte vara förhindrad att påtala behovet av ändringar i konventionerna.

En del av bestämmelserna i de nordiska ländernas upphovsrättslagar torde vara mera restriktiva än vad som krävs enligt gällande konventioner. Ordalagen i dessa synes nämligen i och för sig lämna utrymme för reformer i den riktning som åsytas här och ger alltså vissa möjligheter att inom ramen för konventionstexterna anpassa lagstiftningen efter den rådande tekniska och samhälleliga utvecklingen. Mot denna bakgrund bör det övervägas om det finns behov för att införa en allmän bestämmelse om att upphovsrättsligt skyddade verk får mångfaldigas fritt, om detta inte gör intrång i verkets normala utnyttjande och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmännens intressen. Det torde bli nödvändigt att komplettera en sådan generell bestämmelse med specialregler för vissa praktiskt betydelsefulla områden. Vidare måste liksom nu regler ges t. ex. om citaträtt m. m. som nu behandlas i särskilda bestämmelser i Bernkonventionen.

På vissa områden som behandlas i upphovsrättskommitténs förslag föreligger ett behov att snabbt få till stånd nya lagregler. Detta gäller särskilt sådan fotokopiering och inspelning av TV-program som sker för undervisningsverksamhet. Dessa frågor bör därför tas upp särskilt och behandlas i annan ordning än den allmänna översynen av upphovsrättslagstiftningen. De riktlinjer som förut angivits bör emellertid gälla också denna del av arbetet.

Nordiska ministerrådets TV-kommitté har nyligen lagt fram ett betänkande (NU 19/74) "TV över gränserna". I betänkandet berörs bl. a. frågan om förbättrade möjligheter att motta utsändningar från andra nordiska länder. För att pröva bl. a. dessa frågor har ministerrådet tillsatt en särskild nordisk arbetsgrupp. Om särskilda skäl talar därför, bör de frågor som nu behandlas av arbetsgruppen senare kunna tas upp i samband med den allmänna revisionen av upphovsrätten.

I direktiven för den nordiska upphovsrättskommittén anges flera konkreta exempel på bestämmelser i upphovsrättslagen som kan kräva översyn. Både när det gäller dessa frågor och andra som har aktualiserats sedan direktiven tillkom bör reformarbetet ske i enlighet med de allmänna riktlinjer som har angetts i det föregående. Särskild uppmärksamhet bör ägnas de problem av praktiskt natur som uppkommer när ett verk har flera upphovsmän, en situation som blivit alltmer vanlig genom att många skyddade prestationer utförs i någon form av team-work. Frågan om upphovsrättens övergång i anställningsförhållanden bör övervägas. De särskilda upphovsrättsliga frågor som aktualiseras av möjligheterna att bearbeta verk med hjälp av modern databehandlingsteknik bör också uppmärksammas. Detsamma gäller beträffande nya spridningsformer för radio- och TV-program, t. ex. kommunikationssatelliter och kabel-TV.

Den uppräknade av olika frågor som här har skett är inte uttömmande. Den allmänna översyn av upphovsrätten som nu skall ske bör innefatta en systematisk genomgång av lagstiftningen på området. Oavsett att ett huvudsyfte med den allmänna översynen är att underlätta tillgången till upphovsrättsligt skyddade verk, bör det vara möjligt under utredningsarbetet att på sådana områden, där särskilda behov föreligger, föreslå förbättringar av upphovsmännens rättigheter.

Utredningsarbetet bör inte vara strikt begränsat till vad som ligger inom ramen för den nuvarande upphovsrättsliga lagstiftningen. Det bör vara möjligt att ta upp och föra fram förslag även till åtgärder av annan typ som är ägnade att tillgodose de reformönskemål som har berörts i det föregående.

Ministerrådet uttalade vidare i sitt beslut bl. a. att arbetet på en allmän översyn av upphovsrätten i fortsättningen borde bedrivas i form av nationella kommittéer. Det framhölls också att kommittéerna borde sträva efter lösningar som är likartade i sak och efter att uppnå enighet i tolkningen av gällande konventioner på området.

Efter att ha återgivit de här ovan redovisade riktlinjerna uttalade dåvarande statsrådet Lidbom i anförande till statsrådsprotokollet den 4 mars 1976 bl. a. följande.

Som framgår av vad som förut har anförts har ministerrådet funnit att vissa av de frågor som berörs i den nordiska upphovsrättskommitténs betänkande, nämligen frågorna om fotokopiering och inspelning av TV-program som sker för undervisningsverksamhet, bör tas upp särskilt och behandlas i annan ordning än den allmänna översynen av upphovsrättslagstiftningen. Även dessa frågor bör tas upp av de svenska sakkunniga. I denna del bör utredningsarbetet bedrivas skyndsamt och de sakkunniga bör redovisa sina förslag i dessa frågor i delbetänkande.

De sakkunniga bör tills vidare inte ta upp de frågor som nu behandlas av nordiska ministerrådets arbetsgrupp för nordiskt TV-samarbete.

Vid de kontakter som har tagits med organisationerna på det upphovsrättsliga området efter ministerrådets beslut har – förutom synpunkter på de antagna riktlinjerna för reformarbetet – framkommit en del önskemål om åtgärder som enligt organisationerna bör uppmärksammas under det kommande utredningsarbetet. Andra önskemål och synpunkter förelåg redan tidigare. Jag ser inte någon anledning att ta upp och kommentera dessa nu. Jag vill erinra om att de av ministerrådet antagna riktlinjerna inte innebär några begränsningar såvitt avser de frågor som kan tas upp under utredningsarbetet. Vidare är riktlinjerna öppna och innebär inte att några vägar avvisas för att nå de syften som anges.

Bortsett från de frågor som, i enlighet med vad jag har angett tidigare, skall behandlas med förut bör utredningsarbetet inledas med en närmare kartläggning av de problem och frågeställningar som översiktligt har angetts i riktlinjerna. Denna kartläggning bör naturligtvis ske i nära kontakt med berörda organisationer på upphovsrättens område liksom med dem som i större omfattning utnyttjar upphovsrättsligt skyddade verk och prestationer.

I de särskilda direktiven för utredningen underströks vidare vikten av att utredningsarbetet bedrivs i nära samverkan med de övriga nordiska utredningarna i syfte att, så långt det är möjligt, vidmakthålla den enhetlighet i den nordiska lagstiftningen som finns på upphovsrättens område.

Med stöd av regeringsbemyndigande tillkallades upphovsrättsutredningen den 12 mars 1976.¹

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 24 februari 1977 beslöts tilläggsdirektiv för utredningen. Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Romanus, uttalade i protokollet bl. a. följande.

Efter det att utredningen tillsatts har frågan om utformningen av den upphovsrättsliga lagstiftningen diskuterats i riksdagen i samband med behandlingen av propositionen om den statliga kulturpolitiken (prop. 1975/76:135). Med anledning av vissa uttalanden i direktiven för kommittén hemställdes i olika motioner att riksdagen bl. a. måtte uttala att den kommande översynen av upphovsrätten inte fick leda till att denna urholkas, t. ex. genom förslag om s. k. kulturell allemansrätt.

Kulturutskottet diskuterar i sitt betänkande (KrU 1975/76:35) ingående innebörden i detta uttryck och konstaterar att det kan ges olika tolkningar. Menar man med kulturell allemansrätt endast att man vill öka den enskildes tillgång till kultur, ger den

¹ Motsvarande utredningar tillsattes i Danmark den 4 maj 1976 (ordf. professor, dr. jur. Mogens Kockvedgaard), i Finland den 8 januari 1976 (ordf. regeringsrådet Ragnar Meinander) och i Norge den 21 januari 1977 (ordf. høyesterettsdommer Vera Holmøy). Dessa utredningars direktiv anknyter i likhet med de svenska kommittédirektiven till de av ministerrådet den 22 maj 1975 antagna riktlinjerna. Samarbete mellan de nordiska kommittéerna sker genom ordförändemöten. Island deltar i dessa möten genom observatör (professor, dr. jur. Gaukur Jörundsson).

nuvarande lagen alla principiella möjligheter till detta. Att man i vissa hänseenden genom lagändring bör kunna praktiskt underlätta både för upphovsmännen och för av nämarna att öka utnyttjandemöjligheten är enligt utskottet en helt annan fråga. Här torde närmast systemet med s. k. avtalslicens vara det med vår samhällsstruktur mest överensstämmande. Utskottet konstaterar vidare bl. a. att upphovsmännen i några fall redan har sökt att underlätta för motparterna att tillförsäkra sig rätten att få tillgång till önskat material genom att sluta kollektiva avtal, varigenom motparten fått en generell tillgång till materialet. Som exempel nämns skolkopieringsavtalet och avtalet med Handelsflottans välfärdsråd. Dessa överenskommelser bygger på konventionernas individualrätt men beaktar samtidigt det förhållandet att upphovsmännen mycket tidigt – STIM redan år 1923 – har accepterat kollektiva lösningar, varigenom individernas rätt tillvaratas av deras organisationer, samtidigt som av nämare genom ett enda avtal med en organisation får tillgång till medlemmarnas hela repertoar.

Mot bakgrunden av vad som nu har sagts fann utskottet det fullt möjligt att göra en *teknisk* översyn av upphovsrättslagstiftningen utan att träda principerna i den nuvarande upphovsrättslagstiftningen eller de internationella upphovsrättsliga konventioner av vilka de nordiska länderna är bundna för när. En sådan översyn får enligt utskottet inte leda till avsteg från grundlinjerna i den gällande lagstiftningen eller medföra en urholkning av den enskildes principiella upphovsrätt till sitt verk.

I skrivelse 1975/76:355 anmäldes att riksdagen hade bifallit vad utskottet hemställt.

Mot bakgrund härav har jag funnit anledning att göra några förtydligande uttalanden till ledning för det fortsatta utredningsarbetet. I fråga om behovet av en översyn av den nuvarande upphovsrättsliga lagstiftningen för att bättre anpassa den till den tekniska och samhälleliga utvecklingen ansluter jag mig helt till vad som uttalats i riktlinjerna. Jag delar också uppfattningen att den upphovsrättsliga lagstiftningen bör utformas så att den i den praktiska tillämpningen kan fungera på ett ändamålsenligt sätt. Jag är däremot inte beredd att till alla delar ansluta mig till de uttalanden som görs om vilka lösningar som bör sökas för att komma tillrätta med de svårigheter och nackdelar som nuvarande regler skapar.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen i de nordiska länderna bygger på huvudprincipen att den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk i princip har ensamrätt att bestämma över utnyttjandet av detta. Denna rätt omfattar såväl olika former för ekonomiskt utnyttjande som vissa ideellt betonade rättigheter, t. ex. rätt att bli namngiven som upphovsman då verket utnyttjas och rätt att motsätta sig att verket används på sätt som kan verka kränkande för upphovsmannen. Upphovsrätten skyddar dessa rättigheter genom ett privaträttsligt regelsystem. Upphovsrätten har sedan gammalt en stark internationell prägel och de principer som den nordiska lagstiftningen vilar på utgör grundvalen för den upphovsrättsliga lagstiftningen i större delen av världen.

En lagstiftning som i princip bygger på ensamrätt för upphovsmannen uppfyller enligt min mening bättre än något annat system den dubbla målsättningen att tillförsäkra kulturarbetarna skäligen ersättning för sitt arbete och att säkerställa ett mångsidigt, fritt och obundet kulturutbud. En upphovsrättslig lagstiftning som bygger på ensamrätt kan väl förenas med olika insatser från det allmännas sida för att stödja icke etablerade konstnärer eller för att i övrigt främja ett större och mera rikhaltigt kulturutbud. Enligt min mening får det därför inte råda någon tvekan om att utredningen i sitt arbete bör utgå från att det nuvarande systemet med individuella rättigheter skall behållas i den utsträckning som detta är möjligt. Vad jag nu har sagt utesluter givetvis inte att lösningar som innebär avsteg från denna princip kan behöva tillgripas inom särskilda områden för att anpassa lagstiftningen till de krav som den tekniska och samhälleliga utvecklingen ställer. Sådana avsteg bör emellertid komma i fråga efter en noggrann avvägning mellan å ena sidan upphovsmännens berättigade

intresse av att få bestämma över sina verk och å andra sidan vissa allmänna och enskilda behov av att fritt kunna utnyttja skyddade verk. Vid denna avvägning bör man, framför allt på de nya områden där man önskar skapa speciella regler för användningen av skyddade verk och prestationer, enligt min mening särskilt beakta de möjligheter som finns till lösningar genom avtal och s. k. avtalslicensbestämmelser. Först i den mån dessa möjligheter inte kan anses ge ett tillfredsställande resultat bör andra lösningar övervägas. Det är givetvis i detta sammanhang av största vikt att bl. a. tillse att tänkbara ersättningssystem inte blir så betungande från administrativ synpunkt att en orimlig andel av det ekonomiska utrymmet för ersättning till upphovsmännen tas i anspråk för att täcka de administrationskostnader som ersättningssystemen ger upphov till. Skolornas kopieringsavtal är ett exempel som visar hur denna fråga kan lösas på ett tillfredsställande sätt.

Slutligen vill jag ytterligare understryka en annan synpunkt i anslutning till vad som sägs i riktlinjerna. Den upphovsrättsliga lagstiftningen i de nordiska länderna är i allt väsentligt likalydande. En fortsatt nordisk rättslikhet är av största vikt för att man i framtiden skall kunna främja och utveckla informations- och kulturutbytet mellan de nordiska länderna. Jag tänker i det sammanhanget särskilt på de möjligheter som den tekniska utvecklingen på kommunikationsteknikens område kan väntas föra med sig, t. ex. i form av TV-satelliter och utbyggda nordiska datakommunikationsnät. Ett effektivt utnyttjande av dessa nya möjligheter torde förutsätta en enhetlig nordisk upphovsrättslagstiftning. Det är därför av största vikt att man i det fortsatta arbetet vinnlägger sig om att försöka bibehålla en enhetlig nordisk lagstiftning på detta område. Som påpekades redan i regeringsbeslutet den 4 mars 1976 är de av nordiska ministerrådet antagna riktlinjerna öppna och innebär inte att man har avvisat några vägar för att nå de syften som anges. De uttalanden som jag har gjort i det föregående kan därför enligt min mening inte anses oförenliga med huvuddragen i dessa riktlinjer. Vad jag har anfört bör snarast vara ägnat att underlätta nordisk enighet om principerna för det fortsatta utredningsarbetet.

1.3 Utredningsarbetets uppläggning

De år 1960 tillkomna lagarna om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och om rätt till fotografisk bild byggde på långvariga förarbeten och utgjorde en med hänsyn till dåvarande samhälleliga och tekniska förhållanden god lagstiftningsprodukt. Genom lagstiftningen utbyggdes de rättigheter som upphovsmän av olika kategorier (inbegripet fotografer) åtnjuter till sina verk. Samtidigt överarbetades och differentierades det system av särskilda undantagsregler som tillgodoser behovet av att utan upphovsmannens samtycke få använda upphovsrättsliga produkter för olika religiösa, kulturella och samhälleliga ändamål. För vissa fall infördes härvid rätt för upphovsmannen att erhålla ersättning för utnyttjandet. En väsentlig nyhet i lagstiftningen var att det infördes skydd för vissa upphovsmännen närstående grupper, nämligen utövande konstnärer, fonogramframställare samt TV- och radioföretag.

Av skäl som närmare anges i direktiven är 1960 års lagstiftning nu i behov av en allmän översyn. Som grund för en sådan översyn fördras att utredningen, inom den ram som angivits i direktiven, tar ställning till vissa grundläggande spørsmål som berör upphovsrättens funktion i dagens samhälle och upphovsrättens förhållande till kulturpolitiken i stort. Vidare fördras att utredningen kommer fram till en enhetlig syn på en lång rad

principiella frågor som möter inom olika delar av det upphovsrättsliga regelsystemet. En samlad lösning kan inte framläggas förrän hela fältet genomarbetats och utredningen blivit i tillfälle att sammanfoga de olika delarna till ett helt. Uppgiften är svår och tidskrävande med hänsyn till upphovsrättens komplexa karaktär.

Utredningen har emellertid enligt direktiven att till särskild behandling ta upp ett par delfrågor som bedömts vara så angelägna att delbetänkande om dessa bör avges, nämligen sådan fotokopiering och inspelning av TV-program som sker för undervisningsverksamhet. I princip skulle en behandling av dessa delfrågor, liksom av delfrågor av annat slag, fordra att utredningen tagit ståndpunkt till de övergripande spörsmål som nyss berörts. Innan så skett möter det vissa vanskligheter att lägga fram förslag även i tämligen begränsade avsnitt.

Utredningen har det oaktat ansett sig kunna, i enlighet med direktiven, nu lägga fram förslag beträffande den ena av de i direktiven särskilt angivna frågorna, nämligen *fotokopiering i undervisningsverksamhet*. Frågan lämpar sig väl för särskild behandling. Området är tämligen väl avgränsat. Statistik och annan utredning om förhållandena inom området har funnits tillgänglig. På området finns redan ett avtalssystem, som utredningen anser fungera väl och på vilket utredningen kunnat bygga.

I enlighet härmed lägger utredningen i detta delbetänkande fram förslag till ändringar i den upphovsrättsliga lagstiftningen som avser att reglera fotokopieringen inom undervisningsverksamhet. I anslutning härtill föreslås en ny lag om medling i vissa upphovsrättstvister, som anvisar ett förfarande för det fall att sådana avtal om fotokopiering som förutsätts i det av utredningen föreslagna regelsystemet ej skulle komma till stånd.

Arbetet på delbetänkandet har i slutskedet skett i visst samråd med de övriga nordiska upphovsrättskommittéerna.¹

¹ Vid tidpunkten för publiceringen av detta betänkande var utredningsläget i grannländerna följande.

Enligt de ursprungliga direktiven för den *danska* kommittén skulle översynen av den upphovsrättsliga lagstiftningen inte omfatta frågor rörande fotokopiering. Genom tilläggsdirektiv den 18 maj 1978 utvidgades emellertid kommitténs lagstiftningsuppdrag till att avse bl. a. även sådana frågor. Kommittén har beslutat att såvitt möjligt ta upp frågorna skyndsamt. Det kan tilläggas att under våren 1978 träffades ett generellt avtal om fotokopiering inom det allmänna skolväsendet mellan det danska undervisningsministeriet m. fl. på den ena sidan och den upphovsrättsliga samorganisationen COPY-DAN på den andra sidan. Avtalet har emellertid ännu ej trätt i kraft, enär parterna skiljedomsvis söker nå enighet om den ersättning som bör utgå i anledning av kopieringsverksamheten.

Den *finländska* kommittén avser att i början av år 1979 lägga fram ett betänkande med förslag till reglering av fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Betänkandet kommer härutöver att bl. a. innehålla förslag till ändringar i 11 § URL (enskilt bruk) och 17 § URL (inspelning av radio- och TV-program för undervisningsändamål).

Den *norska* kommittén skall enligt sina direktiv t. v. inte behandla frågor rörande fotokopiering. Under hösten 1978 har inom Justis- och politidepartementet utarbetats ett förslag till en provisorisk lagstiftning (midlertidig lov) om fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Förslaget, som ännu ej offentliggjorts, avses att föreläggas stortinget under innevarande session. Frågan om en permanent lagstiftning på området torde härefter komma att hänskjutas till kommittén.

Enligt direktiven bör utredningen, såsom förut nämnts, även särskilt behandla inspelning av TV-program i undervisningsverksamhet. I denna fråga har emellertid AUU-sakkunniga (U 1968:49) enligt regeringsbeslut den 20 april 1978 fått i uppdrag att förhandla om en avtalsreglering med berörda parter. Utredningen har inte ansett sig böra ta upp denna fråga innan resultat av dessa förhandlingar föreligger.

2 Allmän översikt över det upphovsrättsliga regelsystemet

Utredningen har ansett det lämpligt att i sitt första betänkande lämna en allmän översikt över det svenska och internationella upphovsrättsliga regelsystemet. Översikten är avsedd att utgöra bakgrund för de särskilda rättsöversikter som kommer att ges för de olika delområden inom den upphovsrättsliga lagstiftningen som utredningen tar upp till behandling. För de frågor som behandlas i förevarande delbetänkande lämnas en sådan särskild rättsöversikt i avsnitt 3.1.3.

2.1 Gällande svensk rätt

Bestämmelser om den rätt som tillkommer författare, kompositörer och bildkonstnärer m. fl. finns – såsom förut nämnts – i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen, URL). Lagen har undergått vissa ändringar år 1970, 1973, 1976 och 1978 (1970:488, 1973:363, 1976:192 och 1978:488). Till URL ansluter sig lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild (fotografilagen, FotoL). Ändringar i denna har genomförts år 1973 och 1978 (1973:362 och 1978:489).

Vissa närmare föreskrifter har meddelats i förordningen (1961:348) med tillämpningsbestämmelser till de båda lagarna och i kungörelsen (1973:529) om tillämpning av lagarna med avseende å andra länder och områden, m. m.

2.1.1 URL

Lagen bygger på grundtanken att rättsordningen bör skydda det litterära och konstnärliga skapandet i alla dess uttrycksformer. Reglerna har därför utformats så att de, så långt det ansetts möjligt, bereder uphovsmännen en ensamrätt att förfoga över sina verk och dessutom ett skydd för deras ideella och personliga intressen. Samtidigt har dock hänsyn tagits till behovet av att sätta vissa gränser för uphovsrätten, i vissa fall av praktiska skäl och i andra fall för att tillgodose kulturella och andra samhälleliga intressen.

De grundläggande bestämmelserna om uphovsrättens föremål och innehåll återfinns i 1 kap.

Såsom föremål för uphovsrätt anges i 1 § litterärt eller konstnärligt verk. Denna generella bestämning följs i lagtexten av en exemplifiering vilken upptar vissa typer av alster.

Bestämmelser om upphovsrättens innehåll har upptagits i dels 2 § som ger huvudregeln om upphovsmannens ensamrätt, dels 3 § som behandlar skyddet för upphovsmannens ideella och personliga intressen. Vid utformningen av 2 § har utgångspunkten varit att upphovsmannen bör i princip ha rätt till utnyttjande av verket i alla de former som har eller kan tänkas få större ekonomisk eller eljest praktisk betydelse. I lagtexten kommer detta till uttryck däri att upphovsmannen tillerkänts en principiell ensamrätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av verket och genom att göra verket tillgängligt för allmänheten.

I 3 § föreskrivs att upphovsmannens namn skall anges i överensstämmelse med vad god sed kräver, när exemplar av verket framställs eller verket görs tillgängligt för allmänheten. Vidare meddelas i 3 § förbud mot att verket ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks samt mot att verket görs tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för upphovsmannen. Paragrafen innehåller härutöver vissa bestämmelser rörande begränsningar i möjligheten för upphovsmannen att efterge sin rätt enligt paragrafen.

I 1 kap. finns, utöver nu angivna stadganden, särskilda bestämmelser rörande översättningar och bearbetningar, samlingsverk samt verk av flera upphovsmän. I kapitlet har vidare upptagits vissa presumtionsregler. Särskilda regler rörande författningar samt beslut och yttranden av myndighet m. m. har meddelats i 9 §. Enligt 10 § undantas fotografier uttryckligen från URL:s tillämpningsområde.

I 1 kap. finns också definitioner av de i lagen använda uttrycken "offentliggjort" och "utgivet" (8 §). Ett verk anses "offentliggjort" när det lovligt gjorts tillgängligt för allmänheten. Vidare anses ett verk "utgivet" när exemplar därav med upphovsmannens samtycke förts i handeln eller på annat sätt blivit spridda till allmänheten. I olika avseenden har viktiga rättsverkningar knutits till offentliggörandet och utgivningen.

Såsom nyss framhållits har vissa inskränkningar gjorts i den ensamrätt som enligt 2 § tillkommer upphovsmannen. Bestämmelser om sådana inskränkningar har i huvudsak upptagits i 2 kap. Bestämmelserna, vilka såsom förut angivits motiverats dels av praktiska, dels av kulturella och andra samhällseliga skäl, avser utnyttjanden för de ändamål som framgår av följande uppräkningslista. Sammanställningen är översiktlig och redovisar alltså inte närmare de olika villkor som i det särskilda fallet gäller för utnyttjandet.¹

1. Rätt till mångfaldigande av offentliggjort verk för enskilt bruk; 11 §.
2. Fotokopiering av verk inom arkiv och bibliotek (efter särskilt tillstånd av regeringen); 12 §.
3. Ägares rätt att ändra byggnad eller bruksföremål; 13 §.
4. Rätt till citat ur offentliggjort verk; 14 § första stycket.
5. Rätt att återge offentliggjort konstverk som "bildcit" i kritisk eller vetenskaplig framställning; 14 § andra stycket (tvångslicens i vissa fall).
6. Pressens lånerätt rörande religiösa, politiska och ekonomiska artiklar i dagsfrågor; 15 § första stycket.
7. Pressens rätt att använda offentliggjort konstverk som illustration i samband med redogörelse för dagshändelse; 15 § andra stycket.
8. Lånerätt till förmån för utgivning av samlingsverk till bruk vid

¹ Om innebörden av de i uppräkningslistan använda termerna tvångslicens och avtalslicens hänvisas till avsnitt 3.2.

gudstjänst eller undervisning; 16 § (tvångslicens).

9. Rätt till ljudupptagning av offentliggjort verk i undervisningsverksamhet; 17 §.

10. Framställning av exemplar av utgivet verk i blindskrift och i form av talböcker; 18 §.

11. Rätt till återgivande av sångtext o. d. i konsertprogram eller dylikt; 19 §.

12. Rätt till offentligt framförande av utgivet verk vid gudstjänst eller undervisning; 20 § första stycket.

13. Rätt till offentligt framförande av utgivet verk vid allmänna möten, i folkbildningsverksamhet och vid sammankomster för välgörande ändamål eller annat allmännyttigt syfte; 20 § andra stycket.

14. Rätt att i radio-, TV- och filmreportage om dagshändelse återge verk som syns eller hörs under dagshändelsen; 21 §.

15. Radio- eller TV-företags rätt att inspela verk för bruk vid egna sändningar; 22 § första stycket.

16. Rätt för radio- eller TV-företag att tillämpa kollektivt sändningsavtal även i fråga om verk som utgivits av utomstående upphovsman; 22 § andra stycket (avtalslicens).

17. Rätt för radio- eller TV-företag att inspela utsänt verk för bevisändamål. Har upptagningen dokumentariskt värde må den bevaras i arkivet för ljud och bild (ALB);¹ 22 a §.

18. Rätt för ALB att kopiera offentliggjort filmverk för arkivändamål; 22 b §.

19. Rätt för ALB att mångfaldiga överlämnat exemplar av offentliggjort verk för beredskaps-, skydds- och forskningsändamål; 22 c §.

20. Rätt att sprida och visa utgivet litterärt eller musikaliskt verk; 23 §.

21. Rätt att återge innehållet i vissa allmänna handlingar m. m.; 24 § första stycket och 24 a §. Jfr även 9 §.

22. Rätt att återge innehållet i anföranden i riksdagen och andra representationer m. m.; 24 § andra stycket.

23. Rätt att sprida och visa överlåtelse eller utgivet konstverk; 25 § första stycket.

24. Rätt att återge konstverk såsom bakgrund o. d. i TV och på film; 25 § andra stycket.

25. Rätt att avbilda konstverk i utställningskatalog m. m.; 25 § tredje stycket.

26. Rätt att avbilda konstverk som finns på eller vid allmän plats utomhus; 25 § tredje stycket.

27. Rätt att avbilda byggnad; 25 § fjärde stycket.

Då verk utnyttjas med stöd av bestämmelserna i 2 kap. gäller att upphovsmannens ideella rättigheter enligt 3 § skall iakttas. Detta framgår av 26 §. Där meddelas också vissa ytterligare föreskrifter till skydd för upphovsmannens ideella intressen vid tillåtna utnyttjanden. Sålunda skall källan anges i den omfattning och på det sätt som god sed kräver. Verket får inte utan upphovsmannens samtycke ändras i vidare mån än som krävs för den medgivna användningen.

I 3 kap. behandlas upphovsrättens övergång. Kapitlet innehåller allmänna bestämmelser om överlåtelse av upphovsrätt samt bestämmelser om vissa

¹ Arkivet, som inrättades i samband med tillkomsten av lagen (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar, har till uppgift att bevara och tillhandahålla vissa ljud- och bildupptagningar. Arkivverksamheten inleddes den 1 januari 1979.

typer av överlåtelseavtal och om upphovsrättens övergång vid dödsfall. Dessutom finns bestämmelser om utmätning av upphovsrätt.

4 kap. innehåller bestämmelser om upphovsrättens giltighetstid (skyddstid). Enligt huvudregeln i 43 § gäller det upphovsrättsliga skyddet intill utgången av femtionde året efter det år då upphovsmannen avled.

I 5 kap. regleras vissa upphovsrätten närliggande rättigheter. Genom regeringen, som var en nyhet i 1960 års lagiftning, ges skydd för utövande konstnärer (45 §), framställare av fonogram (46 §) och sändningsföretag (48 §). Enligt bestämmelserna har de olika rättighetshavarna en principiell ensamrätt till sina prestationer i vissa hänseenden, bl. a. såvitt gäller inspelning. Skyddet varar i samtliga fall under 25 år, räknat från utgången av det år då inspelningen eller utsändningen ägde rum. Paragraferna innehåller också bestämmelser om begränsningar i ensamrätten. Dessa bestämmelser vilar på principen att prestationen kan utnyttjas utan medgivande av rättighetshavaren när det sker under sådana förhållanden att ett upphovsrättsligt skyddat verk skulle kunna återges utan upphovsmannens samtycke. Enligt 47 § har utövande konstnärer och fonogramframställare rätt till ersättning när grammofonskivor m. m. används i radio- eller TV-utsändning.

I 5 kap. finns även regler som ger skydd för vissa arbeten som i allmänhet inte uppfyller de allmänna kraven på upphovsrättsligt skydd. Bestämmelserna är upptagna i 49 §. De arbeten som där avses är kataloger, tabeller och liknande alster, vari sammanställts ett större antal uppgifter. Skyddet består i att produkten inte får eftergöras utan framställarens samtycke förrän tio år förflutit efter det år då arbetet utgavs. I stadgandets andra stycke har gjorts vissa inskränkningar motsvarande dem som enligt 2 kap. gäller för den egentliga upphovsrätten.

I 6 kap. återfinns särskilda bestämmelser bl. a. rörande skydd mot förvanskning av verk, för vilka skyddstiden har utgått.

I 7 kap. ingår bestämmelser om ansvar och ersättningsskyldighet. Intrång i upphovsrätt som sker uppsåtligen eller av grov oaktsamhet bestraffas med böter eller fängelse i högst sex månader (53 §). Sådant brott ligger under allmänt åtal, dock endast om det angivits till åtal av målsägande (59 §). I kapitlet finns också en bestämmelse om forum för bl. a. tvister i tvångslitensfall (58 §).

I 8 kap. har upptagits regler om lagens tillämpningsområde. Principen är att bestämmelserna om upphovsrätt i första hand är tillämpliga endast på verk av upphovsman som är svensk medborgare eller har sin vanliga vistelseort i Sverige och på verk som eljest i upphovsrättsligt hänseende anses ha ursprung i landet. I 62 § finns emellertid en särskild fullmaktregel som gör det möjligt att, under förutsättning av ömsesidighet, meddela särskilda bestämmelser om lagens tillämpning också med avseende på annat land. Sådana tillämpningsbestämmelser, som grundas på Bernkonventionen och Världskonventionen om upphovsrätt, har meddelats i den förut nämnda kungörelsen (1973:529). En närmare redogörelse för dessa tillämpningsbestämmelser ges i avsnitt 2.3.

I ett särskilt avslutande kapitel (9 kap.) har intagits ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.

2.1.2 FotoL

Allmänt gäller att de fotografirättsliga bestämmelserna har utformats efter mönster av de upphovsrättsliga reglerna och att de i väsentliga avseenden erbjuder samma skydd som dessa. Då bestämmelserna i FotoL hänför sig till ett enda skyddsobjekt, har emellertid dessa kunnat utformas enklare än reglerna i URL. Någon indelning i kapitel har ej heller ansetts nödvändig.

Den viktigaste avvikelserna i förhållande till URL är att skyddstiden för fotografier är kortare än för litterära och konstnärliga verk. För fotografier som äger konstnärligt eller vetenskapligt värde är skyddstiden dock densamma som för upphovsrättsliga verk.

I fråga om rättens innehåll gäller att den som framställt en fotografisk bild har en principiell ensamrätt att mångfaldiga bilden och att visa bilden offentligt (1 §). Vidare finns bestämmelser om skydd för fotografens ideella och personliga intressen (2 §) i huvudsak överensstämmande med motsvarande regler i URL.

I lagen finns också vissa presumptionsregler (3 §) samt en definition av begreppet "offentliggjord fotografisk bild" (4 §).

FotoL innehåller på motsvarande sätt som URL vissa bestämmelser om begränsningar i fotografens principiella ensamrätt av hänsyn till vissa praktiska och samhällsliga intressen. Bestämmelserna avser utnyttjanden för de ändamål som anges i följande uppställning. Liksom den förut lämnade redogörelsen för 2 kap. URL är sammanställningen översiktlig och redovisar inte närmare de olika villkor som i det särskilda fallet gäller för utnyttjandet.

1. Rätt till mångfaldigande av fotografi för enskilt bruk; 5 §.
2. Fotokopiering av fotografi inom arkiv och bibliotek (efter särskilt tillstånd av regeringen); 6 §.
3. Rätt att återge offentliggjort fotografi som "bildcitat" i kritisk eller vetenskaplig framställning; 7 § första stycket (tvångslicens i vissa fall).
4. Rätt att återge offentliggjort fotografi i arbete till bruk vid undervisning; 7 § andra stycket (tvångslicens).
5. Rätt att i radio-, TV- och filmreportage om dagshändelse återge fotografi som syns under dagshändelsen; 8 §.
6. Rätt att visa offentliggjort fotografi i TV-utsändning; 9 § (tvångslicens).
7. Rätt att utställa överlåtet eller utgivet exemplar av fotografi; 10 § första stycket.
8. Rätt att visa offentliggjort fotografi i samband med undervisning och – i vissa fall – i folkbildningsverksamhet, för välgörande ändamål eller i annat allmännyttigt syfte; 10 § andra stycket.
9. Rätt för TV-företag att ta upp fotografi på film för bruk vid egna utsändningar; 11 §.
10. Rätt att utnyttja fotografi i rättsvårdens och den allmänna säkerhetens intresse; 12 § första stycket.
11. Rätt att återge fotografi som ingår i vissa allmänna handlingar; 12 § andra stycket.
12. Rätt för TV-företag att ta upp utsänt program för bevisändamål. Har upptagning dokumentariskt värde må den bevaras i ALB;¹ 12 § fjärde stycket.

¹ Se not s. 31.

13. Rätt för ALB att kopiera offentliggjort filmverk för arkivändamål; 12 § fjärde stycket.

14. Rätt för ALB att mångfaldiga överlämnat exemplar av offentliggjort fotografi för beredskaps-, skydds- och forskningsändamål; 12 § fjärde stycket.

Då fotografi återges med stöd av 6–11 §§ skall källan nämnas i den omfattning och på det sätt som god sed kräver (13 §).

Någon närmare reglering av förhållandena när rätt till fotografisk bild övergår på annan genom överlåtelse eller vid dödsfall ingår inte i FotoL. Endast i ett avseende, nämligen såvitt avser beställda bilder, finns särskilda bestämmelser (14 §).

I 15 § stadgas som huvudregel att skyddet för fotografisk bild gäller under tjugofem år. Skyddstiden räknas från det år, då bilden framställdes. För fotografier av konstnärligt eller vetenskapligt värde gäller som förut nämnts samma skyddstid som enligt URL, dvs. skyddet varar intill utgången av femtionde året efter det år då fotografen avled.

FotoL innehåller slutligen bestämmelser om ansvar och ersättningsskyldighet, om forum för tvister i tvångslicensfall m. m. och om lagens tillämpningsområde (16–23 §§), vilka väsentligen överensstämmer med motsvarande stadganden i URL.

2.2 Internationella överenskommelser

Inom upphovsrätten och angränsande rättsområden upprätthålls i allmänhet principen att länderna genom sin lagstiftning omedelbart skyddar endast verk och andra hithörande prestationer som äger ursprung i det egna landet. Utsträckning av skyddet till förmån för utländska verk sker på grundval av internationella konventioner. Flera sådana konventioner har ingåtts.

I fråga om upphovsrätten och fotografirätten grundas det internationella skyddet främst på den år 1886 tillkomna Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk samt den år 1952 antagna Världskonventionen om upphovsrätt.

2.2.1 Bernkonventionen

Den viktigaste konventionen inom upphovsrätten är Bernkonventionen. De anslutna staterna, för närvarande 70 till antalet (den 1 januari 1978), bildar en union för skydd av upphovsmännens rättigheter, Bernunionen. De flesta europeiska stater, däribland de nordiska länderna, tillhör unionen. Detsamma gäller ett antal stater i Afrika och Asien, vidare Australien, Nya Zeeland, Canada, Argentina, Brasilien, Chile, Mexico och Uruguay. Utanför unionen står Sovjetunionen, Amerikas Förenta stater, Kina och flertalet stater i Mellan- och Sydamerika. Sverige inträdde i Bernunionen år 1904.

Bernunionen ingår i Världsorganisationen för den intellektuella äganderätten (WIPO, World Intellectual Property Organization), som är ett fackorgan inom Förenta Nationerna och har sitt säte i Genève. WIPO har gemensamma organ för antagande av budget m. m. men dessutom har varje union, däribland Bernunionen, ett eget styrande organ. För Bernunionens del

är detta organ den s. k. Exekutivkommittén. Verkställande organ är WIPO:s s. k. Internationella byrå.

Grundprincipen i konventionen är att en upphovsman, som är medborgare i ett unionsland, i annat unionsland skall åtnjuta samma rättigheter som detta lands lagar tillerkänner eller framdeles kan komma att tillerkänna landets egna medborgare. Man brukar här tala om rätt till s. k. *nationell behandling*. Den nationella behandlingen är principiellt oberoende av faktisk reciprocitet, dvs. stat som ger skydd på en hög nivå skall fullt ut tillämpa sin skyddslagstiftning även beträffande upphovsmän från länder som har ett mindre utvecklat skydd. Enligt konventionen är vidare upphovsman som är medborgare i unionsland berättigad att i andra länder än verkets hemland åtnjuta vissa i konventionen stadgade *minimirättigheter*. Unionsland är alltså inte skyldigt att tillämpa konventionens bestämmelser om minimirättigheter beträffande verk av sina egna medborgare eller verk som eljest har unionslandet såsom hemland.

Bernkonventionen revideras vid återkommande konferenser. Sådana konferenser har ägt rum i Paris 1896, i Berlin 1908, i Bern 1914, i Rom 1928, i Bryssel 1948, i Stockholm 1967 och i Paris 1971. Samtliga nordiska länder är anslutna till konventionens Brysseltext och tidigare texter. Sverige har även tillträtt 1971 års Paristext.

Vid revisionskonferensen i Stockholm år 1967 gjordes vissa ändringar dels i konventionens materiella bestämmelser (art. 1–20), dels i konventionens administrativa bestämmelser och slutbestämmelser. Vid konferensen antogs också ett särskilt tilläggsprotokoll rörande utvecklingsländerna (u-landsprotokollet). Enligt detta kunde utvecklingsländerna göra vissa förbehåll om att tillämpa ett mindre omfattande upphovsrättsligt skydd än vad Bernkonventionen föreskriver. Protokollet utgjorde en integrerande del av konventionen men medlemsländerna kunde utan att ha tillträtt protokollet avge en särskild förklaring om att ändå tillämpa protokollet eller godta att det tillämpades.

Den i Stockholm antagna konventionstexten överfördes i oförändrat skick – med bortseende från vissa ändringar i de administrativa bestämmelserna och slutbestämmelserna – till Paristexten år 1971. Det i Stockholm antagna u-landsprotokollet ersattes dock av ett bihang med bestämmelser om utvecklingsländernas rättigheter (u-landsbihanget). Bestämmelserna i detta medger mindre omfattande undantag från det upphovsrättsliga skyddet än vad u-landsprotokollet till Stockholmstexten gjorde. Bihanget utgör en integrerande del av Paristexten.

Sverige har såsom nämnts tillträtt den i Paris reviderade konventionstexten (prop. 1973:15 angående godkännande av vissa internationella överenskommelser på den intellektuella äganderättens område, m. m.). I övriga nordiska länder pågår förberedelser för en ratificering av konventionstexten.

Enligt Paristexten innefattar konventionens minimirättigheter skydd för upphovsmannen i väsentligen följande hänseenden:

1. Ensamrätt att föranstalta om samlingar av sina föredrag, tal och liknande verk (art. 2 bis 3).
2. Oberoende av sina ekonomiska rättigheter och även efter överlåtelse av dessa behåller upphovsmannen rätten att anges som upphovsman till verket. Han har också rätt att motsätta sig varje förvanskning, stympning, ändring

eller annat förfarande med verket som är till men för hans ära eller anseende. Rättigheterna gäller i princip under hela skyddstiden (art. 6 bis).

3. Ensamrätt att översätta eller låta översätta sitt verk (art. 8).

4. Ensamrätt att låta mångfaldiga sitt verk på vad sätt eller i vilken form som helst. Härtill ansluter dock en undantagsregel, enligt vilken medlemsländerna får tillåta mångfaldigande av verk i vissa särskilda fall, om detta inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intressen. – Varje ljud- eller bildupptagning anses som mångfaldigande i konventionens mening (art. 9:1–3).

5. Ensamrätt att i fråga om dramatiska, musikaliskt-dramatiska och musikaliska verk låta offentligt framföra verken och att överföra sådant framförande till allmänheten. Samma rättigheter gäller i fråga om översättningar av dramatiska och musikaliskt-dramatiska verk (art. 11).

6. Ensamrätt att i fråga om litterära och konstnärliga verk låta utsända verken i radio (varunder i konventionen inbegrips även television) m. m. (art. 11 bis).

7. Ensamrätt att låta offentligt läsa upp litterärt verk. Samma rätt gäller i fråga om översättningar av sådant verk (art. 11 ter).

8. Ensamrätt att låta bearbeta, arrangera eller på annat sätt omforma sitt verk (art. 12).

9. Ensamrätt att låta bearbeta och återge verk genom film samt låta sprida och offentligt framföra det filmade verket. Upphovsman till filmverk åtnjuter i princip samma rättigheter som upphovsmannen till ett originalverk (art. 14 och 14 bis).

Skyddet enligt konventionen består under upphovsmannens livstid och femtio år efter hans död. I fråga om filmverk kan medlemsländerna emellertid bestämma att skyddstiden för sådana verk i princip skall upphöra femtio år efter det att verket med upphovsmannens samtycke gjordes tillgängligt för allmänheten. Särskilda regler gäller för verk som offentliggjorts anonymt eller under pseudonym samt för fotografi (art. 7).

2.2.2 *Världskonventionen om upphovsrätt*

Av vad som nämnts i föregående avsnitt framgår att bl. a. flertalet amerikanska stater står utanför Bernunionen. Mellan olika grupper av de amerikanska staterna finns emellertid flera särskilda konventioner om ömsesidigt skydd av litterära och konstnärliga verk. Strävanden att uppnå en koordination mellan Bernkonventionens skyddssystem och de system som gäller på den amerikanska kontinenten inriktades efterhand på att åstadkomma en konvention som omfattar alla världens länder. Vid en konferens i Genève år 1952 antogs en konvention i detta syfte, nämligen Världskonventionen om upphovsrätt. Denna konvention har sedermera reviderats vid en diplomatisk konferens i Paris 1971 (som avhölls parallellt med den förut omnämnda 1971 års Pariskonferens för revision av Bernkonventionen).

Till Världskonventionens båda texter var den 1 januari 1978 72 stater anslutna. Samtliga nordiska länder är liksom de flesta andra europeiska stater anslutna till den år 1952 antagna texten av Världskonventionen. Sedan våren 1973 är även Sovjetunionen ansluten till denna text. Anslutna till denna är

vidare ett antal stater i Afrika och Asien – dock inte t. ex. Kina – samt Australien, Nya Zeeland, Canada och flertalet stater i Mellan- och Sydamerika. Den år 1971 reviderade konventionstexten har tillträtts av – förutom Sverige – bl. a. Norge, Frankrike, Storbritannien och Amerikas Förenta stater. Sveriges tillträde ägde rum år 1973. I Danmark och Finland pågår förberedelser för en ratificering av nämnda text.

Ett syfte med Världskonventionen var att göra det möjligt för länder med ett mindre utvecklat rättsskydd på området att vinna anslutning till en internationell reglering. Ett annat och för många deltagande länder väsentligare syfte var att överbygga motsättningarna mellan Amerika och den övriga världen. Ett hinder för en sammansmältning av de amerikanska skyddssystemen och Bernunionen har varit, att man i de förra vanligen kräver en officiell registrering av ett verk eller liknande formaliteter för att upphovsrätt skall kunna hävdas, något som är förbjudet för Bernunionens system. Genom Världskonventionen gav man från amerikansk sida i allt väsentligt efter på kravet på formaliteter och inskränkte sig till att för internationellt skydd kräva iakttagande av en enkel form. Enligt konventionen (art. III) skall i ett formkrävande land villkoren för skydd anses uppfyllda om varje utgivet exemplar av verket från och med första utgivningen är försedd med Copyright-symbolen ©, rättsinnehavarens namn och året för den första utgivningen. Registrering o. d. fordras alltså inte.

Världskonventionen bygger liksom Bernkonventionen på principen om *nationell behandling*. Huvudregeln är att en fördragsslutande stat är pliktig att skydda verk av medborgare i annan fördragsslutande stat samt verk, som först har utgivits i en sådan stat, på samma sätt som verk av landets egna medborgare. Även enligt Världskonventionen är den nationella behandlingen oberoende av faktisk reciprocitet. Om skyddets materiella innehåll meddelas i den år 1952 antagna texten endast knapphändiga bestämmelser. Fördragsslutande stat är pliktig att vidtaga alla erforderliga åtgärder för att bereda ett tillräckligt och verksamt skydd för upphovsmännens och andra rättsinnehavares rättigheter till litterära, vetenskapliga och konstnärliga verk (art. I). Vidare uttalas att upphovsrätten omfattar uteslutande rätt att översätta och publicera översättningar av skyddat verk samt att låta andra översätta och publicera översättningar av sådant verk (art. V). Det meddelas också vissa föreskrifter om minsta skyddstid (art. IV).

Vid Pariskonferensen 1971 vidtogs vissa ändringar bestående i bl. a. införande av visst konventionsmässigt minimiskydd utöver det som gäller för översättningar samt särskilda regler i fråga om utvecklingsländerna. I förstnämnda avsende har sålunda i en ny artikel (art. IV bis) föreskrivits att rättigheterna enligt art. I skall innefatta de grundläggande rättigheter som säkerställer upphovsmännens ekonomiska intressen, inbegripet ensamrätten att låta mångfaldiga verket, att låta offentligt framföra verket och att låta utsända det i radio. Fördragsslutande stat får dock genom sin lagstiftning medge vissa undantag, vilka emellertid inte får inkräkta på andan och föreskrifterna i konventionen. En rimlig grad av skydd skall alltid beredas för de rättigheter för vilka undantag har medgivits.

Vad gäller förhållandet till Bernkonventionen meddelas i Världskonventionen särskilda bestämmelser (art. XVII jämte en därtill fogad tilläggsdekla-

ration). Dessa innebär bl. a. att Världskonventionen inte skall vara tillämplig mellan länder inom Bernunionen såvitt angår verk, som enligt Bernkonventionen har något av dessa länder som hemland.

Det styrande organet inom Världskonventionen om upphovsrätt är en särskild regeringskommitté (Mellanstatliga upphovsrättskommittén/Intergovernmental Copyright Committee, ICC). Konventionen administreras av Unesco i Paris.

2.2.3 Andra internationella överenskommelser

Sverige är anslutet till europeiska överenskommelsen om utbyte av program medelst televisionsfilm (1958).

Inom området för de s. k. närstående rättigheterna (5 kap. URL) är för svensk lagstiftning följande överenskommelser av betydelse:

1. Europeiska överenskommelsen om skydd för televisionsutsändningar (1960).
2. Internationella konventionen om skydd för utövande konstnärer, framställare av fonogram samt radioföretag, den s. k. Romkonventionen (1961).
3. Konventionen rörande skydd för framställare av fonogram mot olovlig kopiering av deras fonogram, den s. k. fonogramkonventionen (1971).

En redogörelse för nu nämnda överenskommelser kommer att lämnas i samband med att utredningen tar upp filmfrågor och 5 kap. URL till behandling.

2.3 Förhållandet mellan den internationella regleringen och den nationella lagstiftningen

Som tidigare nämnts är URL:s bestämmelser om upphovsrätt i första hand tillämpliga endast på verk av svenska upphovsmän och på verk som eljest i upphovsrättsligt avseende anses ha ursprung i Sverige. Motsvarande gäller beträffande bestämmelserna i FotoL. Såväl URL som FotoL innehåller emellertid en särskild fullmactsregel som gör det möjligt att, under förutsättning av ömsesidighet, i administrativ ordning meddela bestämmelser om tillämpning också med avseende på annat land. Den förut nämnda kungörelsen (1973:529) föreskriver i detta hänseende att URL:s regler om upphovsrätt även gäller

1. verk av den, som är medborgare eller har sin vanliga vistelseort i främmande land tillhörande Bernunionen;
2. verk, som först utgivits i främmande unionsland eller samtidigt i sådant land och i land utanför unionen;
3. filmverk vars producent har sitt säte eller sin vanliga vistelseort i främmande unionsland;
4. byggnadsverk som uppförts i främmande unionsland;
5. verk av grafisk eller plastisk konst av utländsk upphovsman, vilket utgör del av en i främmande unionsland belägen byggnad eller som i främmande unionsland på annat sätt är fast förenat med marken.

Vid tillämpning av URL på verk som skyddas enligt det anförda skall dock gälla den inskränkningen att skydd inte skall åtnjutas i fall, då den i verkets

hemland stadgade skyddstiden redan utgått (skyddstidsjämförelse). I detta sammanhang ges också bestämmelser om vilket land som avses med hemland.

Vidare anges på motsvarande sätt att URL:s bestämmelser om upphovsrätt är tillämpliga på verk som skyddas av Världskonventionen om upphovsrätt samt på verk som först utgivits av vissa internationella organisationer.

Bestämmelserna skall enligt ett särskilt stadgande ha motsvarande tillämpning i fråga om FotoL.

Tillämpningskungörelsen innehåller också bestämmelser om att det i 45, 46 och 48 §§ URL reglerade området för utövande konstnärer, fonogramframställare och sändningsföretag skall avse även framföranden, ljudupptagningar och utsändningar från vissa andra länder.

2.4 Lagstiftningen i övriga nordiska länder

I avsnitt 1.1 har redovisats vilken upphovsrättslig lagstiftning som i huvudsak gäller i de övriga nordiska länderna. Lagstiftningen i dessa länder överensstämmer i stort sett med den svenska. I den mån olikheter föreligger inom vissa områden, kommer redogörelse att lämnas därför i samband med att utredningen tar upp dessa områden till behandling.

2.5 Nordiskt lagstiftningsarbete efter tillkomsten av URL och FotoL

Såsom tidigare framgått i samband med redogörelsen för direktiven i avsnitt 1.2 tillsattes 1970 en samnordisk utredning med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för att göra en allmän översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen mot bakgrund främst av den tekniska utveckling som ägt rum i de nordiska länderna sedan tillkomsten av upphovsrättslagarna. Utredningen antog benämningen Nordiska upphovsrättskommittén (NUK).

Kommittén avgav 1974 ett delbetänkande med förslag om lagreglering av bl. a. fotokopiering och bandinspelning inom undervisningsverksamhet (NU 21/73). Förslagen har för svenskt och finländskt vidkommande inte lett till lagstiftning. De från dansk och norsk sida framlagda förslagen har däremot i Danmark och Norge resulterat i vissa lagändringar. I båda fallen hänför sig ändringarna till rätten att göra inspelningar av radio- och TV-program för användning inom undervisningsverksamhet.

Den nya regleringen har i Danmark intagits i 17 § ophavsretsloven (lov den 8 juni 1977 nr. 240 om ændring af ophavsretsloven) och i 7 a § fotografiloven (lov den 8 juni 1977 nr. 239 om ændring af fotografiloven).

I Norge har motsvarande bestämmelser upptagits i 16 § opphavsretsloven och 5 § fotografiloven (lov den 3 juni 1977 nr. 51 om endringer i opphavsretsloven och fotografiloven). Till bestämmelserna hör särskilda tillämpningsföreskrifter. Lagändringen trädde i kraft i Danmark den 1 juli 1977 och i Norge den 1 januari 1978.

Kommitténs förslag i fråga om fotokopiering har ej heller i Danmark och Norge lett till lagstiftning.¹

¹ Om det nu aktuella utredningsläget i Danmark, Finland och Norge i fråga om lagstiftningsåtgärder på området, se not s. 27.

3 Fotokopiering inom undervisnings- verksamhet

3.1 Nuvarande förhållanden

3.1.1 Utvecklingen av nya kopieringsmetoder

Bland de teknologiska framsteg som under senare år haft betydelse för upphovsrätten intar nya metoder för direkt kopiering av förlagsmässigt publicerat text-, not- och bildmaterial en framträdande plats.

Utvecklingen har här gått i etapper. Privat och annan icke-förlagsmässig reproduktion av tryckt material kunde ursprungligen endast ske genom avskrift. Stencilteknikens utveckling möjliggjorde att avskrifter kunde framställas i tämligen stora upplagor. Ett betydelsefullt steg togs med införandet av metoder för direkt kopiering av förlagan. Hit hörde sådana metoder som fotostatkopiering och termografisk kopiering. Metoderna var emellertid i flera avseenden ofullkomliga. Först med tillkomsten under 1960-talet av elektrofotografiska och xerografiska metoder (fotokopiering) kunde tekniken tillhandahålla kopieringsförfaranden som uppfyllde högt ställda krav. Metoderna möjliggjorde en snabb och billig kopiering, som gav högklassiga kopior och som kunde användas för massframställning. Kopieringsmaskiner baserade på den nya tekniken ingår numera i varje mer avancerad kontorsutrustning. De används också i mycket stor utsträckning inom undervisning, forskning, förvaltning och näringsliv.¹

De nu använda metoderna sammanfattas vanligen under benämningen fotokopiering med hänsyn till att i metoderna ingår ett fotografiskt moment. Nya metoder är emellertid under utveckling som icke använder ljus utan t. ex. elektronstrålar. Internationellt har man därför numera övergått till att beteckna samtliga hithörande kopieringsmetoder som *reprografi*. Denna beteckning används också i Sverige inom företagen i branschen. Även utredningen har ansett sig böra använda denna term i lagtext och då det eljest är nödvändigt att ange en exakt avgränsning. I betänkandet används emellertid som synonym den i dagligt tal använda termen fotokopiering och oftast talas helt allmänt om kopiering. I utredningens betänkande omfattar de nu nämnda beteckningarna också äldre kopieringsmetoder såsom stencilering och elektrostencilering.

Från upphovsrättslig synpunkt har den omfattande användningen av reprografi medfört väsentliga förskjutningar i fråga om upphovsmännens möjligheter att utnyttja den ensamrätt till mångfaldigande som tillkommer dem som en grundläggande rättighet. För utredningen är det därför en

¹ En redogörelse för olika metoder för kopieringsframställning har lämnats i bilaga 4 till NUK:s delbetänkande (NU 21/73), s. 137 ff.

betydelsefull uppgift att närmare undersöka denna fråga för de olika sektorer av samhällslivet där metoderna används för reproduktion av skyddade verk. Av skäl som har anförts i det föregående är undersökningen i förevarande delbetänkande begränsad till förhållandena inom undervisningsverksamhet. Frågan om reprografi och upphovsrätt inom andra sektorer av samhällslivet kommer utredningen att ta upp i ett senare sammanhang.

3.1.2 *De nya kopieringsmetodernas användning inom undervisningsverksamhet*

De nya kopieringsmetoderna har funnit vidsträckt användning inom skolväsendet och annan undervisningsverksamhet. Fotokopiering är numera ett vedertaget hjälpmedel för lärarna när det gäller att komplettera de vanliga, förlagsmässigt utgivna läroböckerna och andra läromedel. I skilda undervisningsavsnitt finns det ett behov av att tillhandahålla eleverna kopior av artiklar i tidningar och tidskrifter, utdrag från skönlitterära alster eller facklitteratur, statligt och kommunalt tryck osv. Alla slags förlagsprodukter utnyttjas på detta sätt. Även utländskt material kopieras. I stor utsträckning kopieras även material som publicerats för undervisningsändamål.

Längre fram kommer att återges viss statistik som närmare belyser omfattningen av det utnyttjande av skyddade verk som här föreligger (se avsnitt 3.1.5.3).

3.1.3 *Den upphovsrättsliga regleringen*

3.1.3.1 Gällande svensk rätt

Den ensamrätt att förfoga över verket som tillkommer upphovsmannen enligt 2 § URL omfattar, som tidigare angivits, bl. a. den grundläggande rättigheten att mångfaldiga verket eller, som det uttrycks i lagtexten, att framställa exemplar av detta. En principiellt viktig begränsning i rätten framgår av bestämmelsen i 11 § URL, enligt vilken det står envar fritt att framställa enstaka exemplar av offentliggjort verk för enskilt bruk.

Motsvarande reglering gäller i fråga om rätten till fotografi (1 och 5 §§ FotoL) och i fråga om skyddet för kataloger och liknande arbeten (49 § URL). I det följande nämns i allmänhet inte särskilt fotografier och arbeten av nu nämnt slag.

Reprografi är en form för mångfaldigande av verket, och den reprografiska framställningen omfattas därför i princip av upphovsmannens ensamrätt. I ett avseende, nämligen i fråga om fotokopiering av verk inom arkiv och bibliotek, har meddelats särskilda bestämmelser om denna form för mångfaldigande, se 12 § URL och 1–6 §§ förordningen 1961:348. I övrigt innehåller inte lagen några särbestämmelser om reprografi. Undantagsbestämmelsen om rätt att framställa exemplar för enskilt bruk innebär emellertid att det i viss utsträckning är tillåtet för enskilda att kopiera förlagsmässigt framställda produkter.

Den gränsdragning det här gäller kan i det enskilda fallet vara svår att närmare bestämma (jfr SOU 1956:25 s. 181 f samt s. 188 ff). I äldre tid var den dock, i fråga om förlagsmässigt framställda produkter, av mindre praktisk

vikt, eftersom de enskilda i regel inte hade tekniska möjligheter att reproducera eller kopiera det tryckta materialet i sådan utsträckning att det hade praktisk betydelse för upphovsmännen och förlagsbranschen.

För undervisningsverksamhetens del innebär det sagda att lärarnas möjligheter att framställa avskrifter eller kopior av tryckt material för användning i undervisningen var begränsade och i allmänhet endast utnyttjades i speciella sammanhang. Det kunde t. ex. gälla sådana fall som att en lärare behövde avskrifter eller kopior av en dikt för en lektion i diktanalys eller av en kortare språktext för översättning. I allmänhet var den kopiering som ägde rum av mycket liten omfattning och kunde i regel sägas ligga inom ramen för den angivna undantagsbestämmelsen i 11 § URL om kopiering för enskilt bruk.

De nya kopieringsmetoderna har här medfört en radikal förändring genom att de gjort det tekniskt möjligt att inom skolorna och andra undervisningsanstalter övergå till massproduktion av kopior av det tryckta materialet. Av det förut anförda framgår att dessa möjligheter också utnyttjats i mycket vid utsträckning. Kopieringen har härigenom fått en omfattning som i regel går vida utöver den ram som undantagsbestämmelsen i 11 § URL om kopiering för enskilt bruk anger.

Som framgått av det förut anförda finns det inga lagbestämmelser som löser de tillämpningsproblem som sålunda uppstått. För en viktig sektor, nämligen det allmänna skolväsendet, har frågan emellertid reglerats genom ett avtal mellan staten och vissa organisationer, företrädande upphovsmän m. fl. (se avsnitt 3.1.5).

Lagstiftningen i grannländerna överensstämmer i här berörda delar med den svenska.

3.1.3.2 De internationella konventionerna

Varken Bernkonventionen eller Världskonventionen om upphovsrätt innehåller regler som särskilt behandlar reprografiskt mångfaldigande av skyddade verk.

Som förut nämnts innehåller Bernkonventionen i art. 9:1 en bestämmelse om upphovsmannens ensamrätt att mångfaldiga sitt verk. Härtil ansluter en undantagsregel, art. 9:2, enligt vilken medlemsländerna får tillåta mångfaldigande av verk i vissa särskilda fall, om detta inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intressen. Reglerna infördes vid Stockholmskonferensen 1967. I generalrapporten från konferensen framhålls som ett praktiskt exempel där undantagsregeln kan tillämpas fotokopiering av verk. Härom anförs följande:¹

If it is considered that reproduction conflicts with the normal exploitation of the work, reproduction is not permitted at all. If it is considered that reproduction does not conflict with the normal exploitation of the work, the next step would be to consider whether it does not unreasonably prejudice the legitimate interests of the author. Only if such is not the case would it be possible in certain special cases to introduce a compulsory license, or to provide for use without payment. A practical example might be photocopying for various purposes. If it consists of producing a very large number of copies, it may not be permitted, as it conflicts with a normal exploitation of the work. If

¹ Punkt 85 i Report on the Work of Main Committee I, Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm 1967, s. 1145-1146, Geneva 1971.

it implies a rather large number of copies for use in industrial undertakings, it may not unreasonably prejudice the legitimate interests of the author, provided that, according to national legislation, an equitable remuneration is paid. If a small number of copies is made, photocopying may be permitted without payment, particularly for individual or scientific use.

3.1.3.3 Utländsk rätt

Nu gällande upphovsrättslag i *Förbundsrepubliken Tyskland* utfärdades år 1965 och trädde i kraft den 1 januari 1966. Bestämmelser av viss betydelse för rätten att fotokopiera skyddade verk inom undervisningsområdet finns i 53 och 54 §§. Enligt 53 § är det tillåtet att under närmare angivna omständigheter fritt framställa enstaka exemplar av vissa verk för strikt personligt bruk. I 54 § regleras rätten att framställa exemplar dels för vissa särskilt angivna ändamål, såsom t. ex. för eget vetenskapligt bruk, dels för annat eget bruk. I sistnämnda hänseende medges rätt att mångfaldiga korta avsnitt av utgivna verk, enstaka uppsatser i tidningar och tidskrifter samt, under vissa förutsättningar, utgångna verk. Om mångfaldigandet enligt 54 § sker i yrkesmässigt syfte gäller att skäligen ersättning skall utgå till upphovsmannen. Bestämmelsen äger tillämpning även på juridiska personer och inom allmänna inrättningar.

Ehuru lagstiftningen är av ganska sent datum, innehåller den inga bestämmelser som särskilt reglerar användningen av reprografiska metoder. Den ökade användningen av sådana metoder har emellertid aktualiserat behov av nya regler på området. Enligt uppgift kan ett förslag till upphovsrättslig reglering av hela reprografiområdet väntas föreligga omkring år 1980.

I den *nederländska* upphovsrättslagen från år 1974 finns bestämmelser som tillåter kopiering av verk i 16 b och 17 §§. Enligt 16 b § får envar fritt framställa kopior för sitt eget personliga bruk, bl. a. för studieändamål. Mångfaldiganderätten omfattar i princip endast kortare avsnitt av verk. I 17 § regleras bl. a. näringsidkares och sammanslutningars rätt till mångfaldigande. Stadgandet medför rätt till kopiering i den omfattning som betingas av verksamheten. Regleringen är emellertid begränsad till facklitteratur (works of science), och de exemplar som framställts får användas uteslutande för internt bruk. Upphovsman är berättigad till ersättning för mångfaldigande som sker med stöd av 17 §. Sedan den 1 januari 1975 gäller särskilda lagbestämmelser för kopiering inom ministerier, bibliotek och undervisningsanstalter. Sådana institutioner har rätt att framställa exemplar av verk i den omfattning som påkallas av tjänsteförhållandena. Framställt material får i princip inte utnyttjas av andra än institutionernas egen personal. Om materialet är avsett för bruk inom undervisningsverksamhet gäller särskilda villkor. Exemplar får då framställas enbart som komplettering till läroböcker och annat studiematerial som föreskrivs i läroplanerna. Upphovsman är berättigad till ersättning för den kopiering som verkställs med stöd av bestämmelserna.

I den *franska* upphovsrättslagen från år 1957 uppräknas i 41 § olika former av utnyttjanden som är tillåtna utan upphovsmannens samtycke. En sådan form är mångfaldigande av offentliggjorda verk som sker för framställarens

privata bruk. Härmed avses dels personligt bruk, dels bruk inom familjekretsen. Stadgandet kan emellertid inte åberopas till stöd för framställning för kollektivt bruk (utilisation collective). Detta torde innebära att framställning av kopior inom t. ex. ett företag inte är tillåten utan upphovsmannens medgivande och detta även om kopiorna är avsedda att användas uteslutande för internt bruk. År 1976 infördes genom en särskild lagstiftning (Loi de Finance) skatt på försäljning och import av fotokopieringsapparater med tillbehör. Inkomsterna – beräknade till 30 milj. francs/år (1976) – skall i första hand användas till stöd för bokutgivning, typografisk industri, bibliotek m. m. Enligt uppgift är det avsett att använda en del av skatteintäkterna för att kompensera förläggare och upphovsmän för det intrång de lider genom användningen av fotokopieringstekniken.

Enligt *engelsk* rätt – Copyright Act av år 1956, secs. 6 och 9 – anses kränkning av upphovsrätten inte föreligga vid lojal användning, "fair dealing", av litterära, dramatiska eller musikaliska verk eller av konstverk. Sådan användning är alltså tillåten. Begreppet "fair dealing" definieras inte närmare i lagen utan får avgränsas genom domstolsavgöranden. Till området för "fair dealing" anses höra bl. a. mångfaldigande av verk när ändamålet med utnyttjandet är forskning och privata studier. Ytterligare undantag från upphovsmannens ensamrätt görs i sec. 41, som tillåter mångfaldigande av skyddade verk när det sker inom undervisningsverksamhet. Den praktiskt viktiga begränsningen görs emellertid att mångfaldigandet ej får ske genom tekniska metoder för masskopiering. Det förutsätts vidare att kopieringen utförs av lärare eller elev. – Våren 1977 lade en statlig kommitté fram ett betänkande med förslag till ändringar i Copyright Act, den s. k. Whitford-kommittén.¹ I betänkandets kapitel 4 behandlas frågor som har samband med reprografi. Enligt förslaget skall inom vissa i lagen närmare angivna områden, däribland undervisningsväsendet, fotokopiering av skyddade verk kunna regleras genom kollektiva avtal. Dessa skall innefatta generella tillstånd för avnämarsidan att fotokopiera skyddade verk enligt i avtalet angivna villkor (blanket licensing). Villkoren skall fastställas efter förhandlingar mellan berörda upphovsmän och utnyttjare. För upphovsmännens del skall förhandlingarna handhas av vissa, av vederbörande ministerium godkända organisationer (collecting societies). Dessa föreslås även få till uppgift att administrera upphovsmännens ekonomiska rättigheter. Tvist, som uppkommer i samband med förhandling, föreslås kunna hänskjutas till en särskild domstol (Copyright tribunal).

I Amerikas Förenta stater har nyligen antagits en ny upphovsrättslagstiftning, Copyright Act, Public Law 94-553, vilken trädde i kraft den 1 januari 1978 och som ersätter 1909 års lag i ämnet. Enligt lagen (§ 107) får verk utnyttjas utan tillstånd av upphovsmannen när det är fråga om ett lojalt utnyttjande, "fair use" (jfr "fair dealing" i engelsk rätt). Reglerna härom har tillämpning bl. a. på användning av reproducerat material inom undervisning och forskning. Då det gäller att bedöma om "fair use" föreligger skall hänsyn tas till en rad olika faktorer, bl. a. till ändamålet med och karaktären av användningen, t. ex. om verket används i kommersiellt syfte eller för undervisningsändamål utan sådant syfte, arten av det skyddade verket, omfattningen av den använda delen i förhållande till hela verket samt den inverkan som användningen kan ha för ersättningen eller värdet av det

¹ Report of the Committee to consider the Law on Copyright and Designs (London 1977). Kommitténs förslag har, såvitt känt, ännu inte till någon del föranlett lagstiftning.

skyddade verket.

Upphovsrättslagen i *Canada* utfärdades år 1921 och trädde i kraft den 1 januari 1924. Lagen har sedan dess vid skilda tillfällen undergått smärre ändringar. Liksom den engelska Copyright Act innehåller lagen bestämmelser om "fair dealing". Enligt dessa regler, som finns upptagna i sec. 17(2), skall kränkning av upphovsmannens ensamrätt inte anses föreligga när verket utnyttjas för särskilda i lagen närmare angivna ändamål. Tillåtna ändamål är bl. a. enskilda studier och forskningsändamål. – I april 1977 offentliggjordes ett kommittébetänkande med förslag till ändringar i den upphovsrättsliga lagstiftningen.¹ Såvitt gäller bestämmelserna rörande "fair dealing" föreslås att de i huvudsak behålls oförändrade. I betänkandet har särskilt behandlats frågan om fotokopiering av verk. Det uttalas att frågan inte bör regleras genom bestämmelser i lag. I stället bör hithörande problem lösas genom kollektiva avtal på grundval av upphovsmannens allmänna ensamrätt till reproduktion. I detta sammanhang hänvisas bl. a. till den år 1973 bildade samorganisationen mellan uphovsmän och förläggare (Organization of Canadian Authors and Publishers, OCAP, Ltd), vilken har till ändamål att utöva och administrera ersättningsrättigheter som är knutna till kollektiva upplåtelser av rätt till fotokopiering av verk.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen i *Australien*, Copyright Act 1968–1973, överensstämmer i sina huvuddrag med engelsk rätt. I sec. 40 regleras "fair dealing" när det gäller litterära, dramatiska och musikaliska verk och konstverk och i sec. 200 ges regler om viss användning av verk inom undervisningsverksamhet. I fråga om utnyttjandemöjligheterna bygger stadgandena i båda fallen på i princip samma förutsättningar som motsvarande bestämmelser i engelsk rätt. – En särskild kommitté med uppdrag att utreda frågor avseende reprografisk kopiering av skyddade verk lade fram ett förslag hösten 1976.² I huvudsak innebär förslaget följande såvitt gäller möjligheterna att fotokopiera verk för undervisnings- och studieändamål. I sec. 40 föreslås att "fair dealing" inte bör vara begränsat till området för "forskning och privata studier" utan bör utsträckas till att helt allmänt avse "forsknings- och studieändamål", alternativt med tillägget "samt för privat eller eljest för personligt bruk". I anslutning härtill föreslås bestämmelser som närmare anger när "fair dealing" skall anses föreligga i fråga om verk som fotokopieras. Bestämmelserna är utformade i nära överensstämmelse med de förut berörda reglerna i § 107 i den amerikanska upphovsrättslagen. Vidare föreslås regler om en licensordning, avsedd att tillämpas bl. a. inom sådan undervisning som bedrivs utan kommersiellt syfte. Förslaget i denna del går i huvudsak ut på att fotokopiering – med vissa angivna begränsningar – skall anses tillåten utan särskild ersättningsrätt för upphovsmannen, om kopieringen endast avser ett visst mindre antal exemplar – olika för vissa närmare angivna fall – av ett utgivet verk eller delar av sådant verk. Mångfaldigas verk i större upplagor skall uphovsmannen emellertid vara berättigad till ersättning.

¹ Copyright in Canada. Proposals for a revision of the law. By A.A. Keyes and C. Brunet (1977).

² Report of the Copyright Law Committee on Reprographic Reproduction (1976).

3.1.3.4 Förslag till internationell reglering

Inom Bernunionen och Unesco har tidigare gjorts vissa försök att åstadkomma en internationell reglering av uphovsmännens rättigheter i

samband med reprografi. En sammanfattande diskussion ägde rum vid ett internationellt expertmöte i Washington, D.C., den 16–21 juni 1975. Frågan ansågs emellertid ännu inte vara mogen för en lösning på det internationella planet. I den resolution, som antogs vid mötet, framhölls därför att varje stat tills vidare själv borde bestämma vilka former som skäligen kunde komma till användning för att tillförsäkra upphovsmännen det skydd för deras ekonomiska intressen i sammanhanget, som förutsattes i Bernkonventionen och Världskonventionen om upphovsrätt. Vidare framhölls att stater, i vilka reprografiska metoder kommit till vidsträckt användning, bl. a. borde främja upprättandet av kollektiva system för att utöva och administrera ersättningsrättigheterna. Slutligen betonades vikten av samarbete mellan de stater som vidtog åtgärder inom det berörda området.

Resolutionen anmäldes vid ett möte som de styrande kommittéerna för Bernkonventionen och Världskonventionen höll i Genève i december 1975 men har därefter ej föranlett några åtgärder på det internationella planet.

3.1.4 Förslaget enligt NUK

Som förut nämnts finns det – frånsett vad som gäller för arkiv och bibliotek – inte några regler i den nordiska upphovsrättsliga lagstiftningen som särskilt behandlar fotokopiering av skyddade verk.

I NUK:s betänkande föreslogs regler om fotokopiering av skyddade verk i tre nya paragrafer i URL, betecknade 11 a–c §§. Det föreslogs att reglerna skulle tillämpas också i fråga om kataloger och andra i 49 § URL avsedda arbeten samt i fråga om fotografier.

3.1.4.1 De svenska sakkunnigas förslag till reglering

De svenska sakkunniga i kommittén föreslog – i likhet med de danska, finländska och norska medlemmarna – att ett system med avtalslicens borde gälla i fråga om fotokopiering inom undervisningsväsendet. I förslaget behandlades fotokopiering av skyddade verk inom undervisningsverksamhet i 11 a § URL. Det föreslagna stadgandet hade följande lydelse:

”Läroanstalt eller annan institution, vilken på grund av avtal med organisation företrädande ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för bruk inom undervisningsverksamhet genom fotokopiering eller liknande förfarande framställa exemplar av utgivna verk, må på villkor motsvarande dem som gälla enligt avtalet genom sådant förfarande även framställa exemplar av utgivet, till samma art hänförligt verk av upphovsman, som icke företrädes av organisationen. Vad sålunda framställts må endast utnyttjas inom undervisningsverksamhet.

Vad organisation som i första stycket sägs må ha bestämt om fördelning av vederlag för framställning som där avses mellan upphovsmän, som företrädas av organisationen, eller om att sådant vederlag skall gå till ändamål, gemensamma för sådana upphovsmän, skall tillämpas på motsvarande sätt i fråga om upphovsmän, som icke företrädas av organisationen.”

I anslutning till bestämmelserna i 11 a § URL (och i 11 b och 17 a §§ URL vilka också innehöll bestämmelser om avtalslicens) föreslogs en särskild reglering som innebar möjlighet för part att påkalla skiljemannaförfarande

om avtalsförhandling ej ledde till resultat. Regleringen intogs i en föreslagen ny paragraf i URL, betecknad 26 a §. Det föreslagna stadgandet hade följande lydelse:

”Leder förhandling om avtal som avses i 11 a, 11 b och 17 a §§ ej till resultat, äger part hänskjuta tvistefrågan till avgörande av skiljemän. Konungen meddelar närmare bestämmelser om utseende av skiljemännen och om förfarandet inför dem.

Vid tillämpning av 11 a, 11 b och 17 a §§ skall avgörande, som avses i första stycket, äga samma verkan som om avtal av motsvarande innehåll kommit till stånd mellan parterna.”

Den ordning som sålunda föreslogs i fråga om avtal om fotokopiering av skyddade verk ansågs även böra gälla i fråga om avtal beträffande fotokopiering av kataloger och liknande arbeten, som är skyddade genom 49 § URL, och fotografier, som är skyddade i FotoL. Det föreslogs därför att hänvisningar till 11 a § och till 26 a § URL skulle tas in i 49 § URL och i FotoL (5 §).

De svenska sakkunniga hade biträttats av experter. I ett särskilt yttrande över de sakkunnigas förslag förklarade vissa av experterna att de inte kunde godta att 11 a § URL inte uttryckligen lämnade utrymme för upphovsman att meddela individuellt förbud mot avtalslicensens tillämpning. I yttrandet riktades kritik även mot den föreslagna regleringen i 26 a § URL.

3.1.4.2 Remissbehandlingen av det svenska förslaget

Förslaget i 11 a § URL rörande fotokopiering inom undervisningsverksamhet fick allmänt sett ett positivt mottagande. En stor del av remissorganen tillstyrkte eller förklarade sig lämna utan erinran de sakkunnigas förslag till bestämmelser om avtalslicens. Andra förklarade sig mera allmänt inte ha någon erinran mot huvudlinjerna i förslaget. Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS) och några andra remissinstanser uttalade att avtalslicens var en principiellt godtagbar form för reglering av området för inskränkningar i upphovsrätten.

Beträffande den konkreta utformningen av de föreslagna avtalslicensbestämmelserna ifrågasatte åtskilliga remissinstanser om bestämmelserna i tillräcklig grad tillgodosåg de krav som Bernkonventionen ställer på unionsländernas lagstiftning. De syftade här främst på den del av förslaget, som innebar att utomstående upphovsmän – i första hand då utländska upphovsmän – skall vara skyldiga att underkasta sig avtalsbestämmelser och organisationsbeslut som går ut på att influtna ersättningsbelopp skall användas för kollektiva ändamål. I remissyttrandena framhölls att hänsyn till Bernkonventionen krävde att utomstående upphovsman tillerkändes en rätt att begära individuell avräkning. Likaså hävdades att hänsyn till Bernkonventionen krävde att upphovsman medgavs rätt att individuellt undanta verk från tillämpningen av bestämmelserna.

Förslaget enligt 26 a § URL om hänskjutande till skiljemän tillstyrktes endast av ett fåtal remissinstanser. En allmän mening bland de avstyrkande instanserna var att de föreslagna bestämmelserna kunde medföra svårigheter i den praktiska tillämpningen och även motverka den utveckling inom organisationsväsendet på upphovsrättens område som är en förutsättning för en ordning med avtalslicens.

3.1.4.3 De danska, finländska och norska sakkunnigas förslag till reglering

Såsom berörs i avsnitt 3.1.4.1 byggde även de av de danska, finländska och norska sakkunniga framlagda förslagen till reglering av fotokopiering inom undervisningsväsendet på ett system med avtalslicens. De av dessa sakkunniga föreslagna bestämmelserna överensstämde därför i huvudsak med det svenska förslaget i 11 a § URL. De *danska* och *finländska* förslagen innehöll emellertid härutöver bestämmelser som gav utomstående upphovsmän rätt att, när det gällde medel som avsatts för kollektiva ändamål, i stället i vissa fall framställa krav på individuell ersättning.

Olika meningar förelåg i fråga om behovet att införa särskilda regler rörande parts rätt att påkalla skiljemannaförfarande, om avtalsförhandling ej ledde till resultat. De *norska* sakkunniga ansåg – i likhet med de svenska medlemmarna – att en särskild reglering här var nödvändig för undervisningsväsendet. I det norska förslaget upptogs därför i denna del bestämmelser som till syfte och innehåll nära överensstämde med det svenska förslaget i 26 a § URL. De *danska* och *finländska* sakkunniga ansåg däremot inte för sin del tillräckliga skäl föreligga för ett förslag i denna riktning och ansåg ej heller att frågan behövde regleras på annat sätt. Enligt dessa sakkunniga kunde man räkna med att de berörda förhandlingsparterna vid en avtalsordning hade intresse av att ett avtal kom till stånd. Vidare framhölls att bestämmelser om ett skiljemannaförfarande kunde tillskapa risk för att reella förhandlingar inte kom i gång mellan parterna.

Såsom förut anförts (avsnitt 2.5) har här angivna förslag inte lett till lagstiftning.¹

3.1.5 1978 års skolkopieringsavtal

3.1.5.1 Inledning

Upphovsmän och förläggare uppmärksammade tidigt den utvidgning av kopieringsverksamheten inom skolorna som de nya kopieringsmetoderna förde med sig. Så småningom fick de gehör för synpunkten att denna vidgade kopieringsverksamhet innebar ett utnyttjande av upphovsmännens verk, som i allmänhet inte täcktes av undantagsbestämmelsen i 11 § URL. Samtidigt erkändes från alla håll att undervisningsväsendet hade behov av att kunna kopiera i större omfattning än som kunde ske enligt denna bestämmelse. Mot denna bakgrund tillsatte regeringen de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) med uppdrag att förhandla med berörda parter om en avtalsreglering inom området. På grundval av förslag av de sakkunniga kom år 1973 ett avtal om kopieringen i skolorna till stånd mellan staten på den ena sidan och ett antal upphovsmanna- och förläggarorganisationer m. fl. på den andra sidan. Genom avtalet tillerkändes upphovsmän och förläggare ersättning för fotokopieringen i skolorna. Vidare reglerades i vilken omfattning sådan kopiering fick äga rum. Avtalet gällde för en tid av tre år. Den 23 juni 1976 träffades ett nytt, tvåårigt avtal med verkan fr. o. m. den 1 juli 1976. Detta avtal har den 26 juni 1978 i sin tur ersatts av ett nytt avtal, som gäller fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 30 juni 1979.² Det nya avtalet är fogat som bilaga till betänkandet (Bilaga 1).

¹ Om det nu aktuella utredningsläget i dessa länder i fråga om lagstiftningsåtgärder på området, se not s. 27.

² Jfr prop. 1977/78:100, bilaga 12 s. 243.

3.1.5.2 Avtalets tillämpningsområde m. m.

Enligt 1978 års avtal har lärare vid bl. a. grundskolor, gymnasieskolor och lärarutbildningsanstalter rätt att i viss utsträckning fotokopiera eller på annat sätt mångfaldiga litterära eller konstnärliga verk samt fotografier. I ersättning härför betalar staten till företrädare för berörda upphovsmän m. fl. i regel 1,6 öre per kopierad sida.

Antalet ersättningsberättigade kopiesidor beräknades i de tidigare avtalen på grundval av redovisningar från vissa skolor om den i dessa skolor faktiskt företagna kopieringen (jfr avsnitt 3.1.5.3). I 1978 års avtal har antalet beräknats på grundval av den år 1977 gjorda redovisningen, varvid antalet satts till 110 milj. Ersättningen utbetalas till en av organisationerna upprättad förvaltningsorganisation, BONUS (se avsnitt 3.1.6).

Totala ersättningen utgjorde år 1973 900 000 kr. och år 1977 1 377 500 kr. För avtalsåret 1978/79 är ersättningen bestämd till 1 800 000 kr.

3.1.5.3 Resultat från kopieringsredovisningar 1973 och 1977

Statistiska centralbyrån har gjort en statistisk bearbetning av redovisningar som år 1973 och år 1977 lämnats från vissa skolor för vissa tidsperioder beträffande den inom dessa skolor företagna kopieringen. Antalet redovisande skolor utgjorde år 1973 10 % och år 1977 5 % av hela antalet skolor. Materialet har räknats upp till vad som motsvarar resultatet för helt år för hela landet.

Av undersökningen framgår följande siffror för år 1977 för hela landet, varvid siffrorna för år 1973 nämns inom parentes. Totala antalet framställda kopior av originalsidor var 271 milj. (232 milj.). Antalet ersättningsberättigande kopior var 69 milj. (69 milj.). I fråga om de ersättningsberättigande kopiorna var medelupplagan 35 ex. (53 ex.). Större upplagor – över 100 ex. – förekom inom nämnda grupp i 4,8 % (33 %) av fallen.

Av det antal kopior, som enligt 1977 års redovisning inte berättigade till ersättning – 202 milj. – utgjorde 145 milj. kopior från material som lärarna själva producerat, 15 milj. kopior från sådana allmänna handlingar som icke är upphovsrättsligt skyddade, 36 milj. kopior från material som visserligen är upphovsrättsligt skyddat men publicerat i utlandet och 6 milj. ej klassificerat material.

3.1.6 Förvaltningsorganisationen BONUS¹

Sedan skolkopieringsavtalet slutits år 1973 bildade de avtalslutande organisationerna den ideella föreningen Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation (BONUS).

3.1.6.1 Organisation

Medlemmar i föreningen utgörs av de organisationer som slöt skolkopieringsavtalet.

Högsta beslutande organ inom föreningen är representantskapet som består av tre representanter från varje medlemsorganisation. Den löpande verksamheten leds av en styrelse om elva personer, av vilka staten utser tre,

¹ Redogörelsen är i huvudsak hämtad från den av Föreningen Svenska Läromedelsproducenter på uppdrag av BONUS utgivna skriften "Upphovsrätten, Kopieringen & BONUS" (1977).

däribland ordförande. Representantskapet utser övriga styrelseledamöter så att de olika upphovsrättsliga områdena blir företrädde. Suppleanter utses på motsvarande sätt. Vice ordförande utses bland de av representantskapet valda ledamöterna.

Representantskapet utser också fem s. k. förvaltningsgrupper. Dessa behandlas närmare nedan.

BONUS' verksamhet revideras enligt vanliga regler för ideella föreningar; en av revisorerna skall vara auktoriserad.

Föreningens stadgar har antagits av de avtalslutande organisationerna. Beslut om stadgeändring fattas av representantmötet och skall godkännas av regeringen.

3.1.6.2 Syfte och uppgifter

BONUS skapades i första hand för att administrera skolkopieringsavtalet, dvs. kontrollera redovisningen, inkassera medlen och fördela dessa. Det förutsätts i stadgarna att BONUS kan få motsvarande uppgifter även beträffande andra avtal som organisationerna sluter, t. ex. för högskoleområdet. I stadgarna har också förutsatts att BONUS i framtiden kan bli en "collecting society" av STIM-typ, dvs. att BONUS får uppdrag att förvalta själva rättigheterna och sluta avtal om dessas utnyttjande.

3.1.6.3 Verksamhet

BONUS utformar i samråd med skolöverstyrelsen och statistiska centralbyrån redovisningssystemet och kontrollerar att redovisning sker i enlighet med skolkopieringsavtalet.

Vidare inkasserar BONUS de avtalsenliga ersättningarna. Av inkasserade medel skall 10 % avsättas till en reservfond, med vars medel BONUS skall gottgöra sådana upphovsmän vilka inte är underkastade avtalet men vilkas verk av misstag ändå blivit kopierade och därför skall ersättas enligt avtalet. När reservfonden uppgår till 250 000 kr. behöver vidare avsättning ej ske.

Av inkasserade medel får BONUS använda upp till 10 % för sin administration.

De inkasserade medel som återstår sedan avsättning skett till reservfond och förvaltning fördelas av styrelsen på de fem förvaltningsgrupperna. Dessa representerar de fem huvudområdena för det kopierade grundmaterialet, nämligen bok, läromedel, press, noter och bilder. Fördelningen mellan grupperna sker i huvudsak enligt den statistik som följer med redovisningen av kopieringen.

I förvaltningsgrupperna representeras de organisationer som företräder respektive område. Inom varje grupp skall fattas enhälliga beslut om slutlig fördelning av gruppens medel till de i gruppen representerade organisationerna. Kan en grupps ledamöter inte enas, hänskjuts denna fördelningsfråga till styrelsen, som då har det slutliga avgörandet.

De medel som en förvaltningsgrupp fördelar tillförs således de olika organisationerna. Dessa har därefter full frihet att bestämma om medlens slutliga användning. I vissa fall ingår medlen i organisationens verksamhet, i andra avsätts de inom denna för särskilda ändamål. I några fall har de

fonderats för att användas till stipendier eller utbildning inom organisationens område. För närvarande är medlen till varje organisation av så ringa storleksordning att individuell fördelning enligt BONUS' uppfattning knappast är meningsfull.

Som förut påpekats kan BONUS ta emot uppdrag att sluta avtal för organisationernas räkning. Sådant uppdrag har numera givits BONUS i fråga om sådana skolor som inte faller under det statliga skolkopieringsavtalet. Dessa specialavtal följer det statliga avtalet i vad avser upplåtelsens omfattning och reglerna för kopieringens omfattning m. m. Ersättningen har emellertid schabloniserats och ställs i dessa fall i relation till antalet elevår inom varje skola.

3.2 Utredningens allmänna överväganden

Såsom närmare utvecklats i det föregående förekommer numera inom undervisningsväsendet en omfattande kopiering av upphovsrättsligt skyddade verk. Lärarna framställer kopior ur tidningar, tidskrifter, böcker osv. för att användas av eleverna vid undervisningen. Detta sker på alla nivåer inom undervisningen. Sådant kopiering omfattas i princip av den ensamrätt som enligt URL tillkommer upphovsmännen till de utnyttjade verken och är därför i princip beroende av att uphovsmännen lämnat samtycke till kopieringen.

Tidigare har antagits att kopieringen delvis har kunnat stödjas på en undantagsbestämmelse i 11 § URL enligt vilken det är tillåtet att utan uphovsmannens samtycke framställa enstaka exemplar av offentliggjorda verk för enskilt bruk. Även om denna undantagsbestämmelse alltjämt är tillämplig i speciella fall, anser sig utredningen dock i det följande kunna bortse härifrån. Vad det nu gäller är nämligen att genomföra en generell reglering av kopieringen inom undervisningsväsendet. Det råder enighet om att denna verksamhet numera antagit sådana former, att undantagsbestämelsen i 11 § saknar nämnvärd praktisk betydelse.

Vad nu sagts har motsvarande tillämpning i fråga om kataloger och liknande arbeten, som är skyddade enligt 49 § URL, och fotografier, som är skyddade enligt FotoL. Undantagsbestämmelser motsvarande 11 § URL finns i 49 § URL och 5 § FotoL. I det följande nämns i allmänhet inte kataloger m. m. och fotografier särskilt.

Inom det allmänna skolväsendet regleras fotokopieringen sedan 1973 av ett särskilt avtal, som ingåtts mellan staten på den ena sidan och ett antal uphovsmanna- och förläggargorganisationer m. fl. på den andra sidan. Enligt avtalet betalar staten ersättning för kopieringen. Ersättningen betalas ut till förvaltningsorganisationen BONUS (se avsnitt 3.1.6). I avtalet regleras i vilken utsträckning kopiering är tillåten. I ett antal specialfall har organisationerna ingått kopieringsavtal direkt med vissa skolor. Inom övriga sektorer av undervisningsväsendet är förhållandena ännu oreglerade. För högskoleområdet föreligger ett förslag till avtal som utarbetats av de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) på grundval av förhandlingar med samma organisationer som är parter i skolkopieringsavtalet.

Det råder sedan länge enighet om att undervisningsväsendet är i behov av

en tämligen omfattande kopieringsrätt. Samtidigt är det uppenbart att detta behov inte kan tillgodoses genom individuella avtal med upphovsmännen. Det är praktiskt ogenomförbart att varje lärare eller undervisningsinstitution eller ens en gemensam organisation eller annan företrädare för dessa skulle sluta individuella avtal med alla berörda upphovsmän. Undervisningsväsendets behov av kopieringsmöjligheter måste därför tillgodoses på annat sätt.

När förevarande spörsmål först aktualiserades – i mitten av 1960-talet – framfördes på sina håll tanken att frågan borde lösas genom speciella undantagsbestämmelser i URL som förklarade det fritt för skolorna att utan ersättning kopiera skyddade verk. Det torde emellertid numera inte hävdas från något ansvarigt håll att sådana undantagsbestämmelser bör införas. Enligt utredningens mening skulle för övrigt ett sådant system, med hänsyn till den omfattning i vilken kopiering sker hos oss, inte vara förenligt med de internationella konventionerna.

Tidigare har i diskussionen även framförts tanken att området borde regleras genom s. k. *tvångslicens*. En sådan ordning skulle innebära att i URL infördes bestämmelser om att skolorna, inom vissa gränser, hade rätt att kopiera skyddade verk utan tillstånd och att upphovsmännen hade rätt till ersättning för kopieringen. Ersättningen skulle emellertid i princip inte behöva bestämmas efter förhandlingar mellan parterna. Om upphovsmännen ansåg erbjuda ersättningar vara otillräckliga, skulle de vara hänvisade till att vid domstol kräva vad de ansåg vara skälig ersättning. Tvångslicens förekommer i URL i fråga om vissa andra utnyttjanden. Som exempel kan nämnas att behovet av skolantologier i viss utsträckning tillgodoses genom tvångslicens (16 § URL).

Enligt utredningens mening måste emellertid en diskussion om lämplig reglering av kopieringen inom undervisningsverksamhet i dagens läge ske med utgångspunkt i att frågan numera till övervägande del är reglerad genom *kollektiva avtal*. Som förut anförts regleras kopieringen inom skolorna genom ett omfattande kollektivt avtal. För vissa specialområden existerar särskilda sådana avtal. Upphovsmännens organisationer har vidare förklarat sig beredda att ingå ett avtal efter samma linjer för högskoleområdet.

Det måste emellertid uppmärksammas att frågan inte kan få en fullständig lösning genom kollektiva avtal. Detta sammanhänger med att de svenska organisationernas avtal endast binder organisationernas egna medlemmar. Utländska upphovsmän blir i allmänhet inte bundna, eftersom de i regel står utanför organisationerna. Inom skolområdet betyder detta förhållande mindre, eftersom man i skolarbetet använder utländska verk endast i begränsad utsträckning. Inom högskoleområdet är det däremot nödvändigt att även utländska verk blir tillgängliga för kopiering. Det bör för övrigt uppmärksammas att även en del svenska upphovsmän står utanför organisationerna. En kollektiv lösning som endast gäller inom ramen för organisationernas verksamhetsområden är därför principiellt otillräcklig även om det skulle gälla att enbart tillgodose kopieringsbehovet i fråga om svenska verk.

Ett kollektivt avtal som icke täcker hela den grupp av verk som är aktuell kan genom lagbestämmelser kompletteras så att det får denna verkan. Man talar här om *avtalslicens*. I nordisk upphovsrätt har denna ordning införts på

ett speciellt område, nämligen i fråga om radio- och TV-företagens avtal med vissa upphovsmanorganisationer om rätt att sända litterära och musikaliska verk. I den svenska lagstiftningen finns en bestämmelse härom i 22 § andra stycket URL. Enligt denna bestämmelse får svenskt radio- eller TV-företag som regeringen bestämmer – om företaget på grund av avtal med organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att utsända litterära och musikaliska verk – även utsända utgivet sådant verk av upphovsman som inte företräds av organisationen. Upphovsmannen äger rätt till ersättning. I praktiken får de utomstående upphovsmännen ersättning enligt samma normer som medlemmarna i organisationen. Avtalslicensen i 22 § URL gäller ej i fråga om sceniskt verk. Den gäller ej heller i fråga om annat verk, om upphovsmannen meddelat förbud mot utsändning eller det eljest föreligger särskild anledning anta, att han motsätter sig utsändningen. Rätten att meddela förbud har principiell betydelse men har i praktiken utnyttjats endast i mycket obetydlig omfattning.

Även om ett system med avtalslicens rymmer vissa tvångsmoment skiljer det sig dock på ett avgörande sätt från tvångslicens, både principiellt och praktiskt. Detta gäller även om den ersättning som skall utgå vid tvångslicens bestäms i kollektivt avtal, såsom t. ex. är fallet beträffande skolantologier. När det gäller ett ersättningsavtal i anslutning till tvångslicens är nämligen upphovsmännens förhandlingsposition synnerligen svag, eftersom motparten redan genom lagen fått rätt till det utnyttjande det gäller. Motparten kan när som helst avbryta förhandlingarna om ersättning utan att detta inverkar på hans rätt till utnyttjande. Vid förhandlingar om ett kollektivt avtal som skall ligga till grund för avtalslicens kan däremot upphovsmannasidan åberopa sin ensamrätt och förhandlingarna får i princip samma karaktär som förhandlingar om andra avtal på upphovsrättens område, t. ex. förlagsavtal. I allmänhet kan därför antas att kollektiva avtal vid tvångslicens blir sämre för upphovsmännen än kollektiva avtal vid avtalslicens. Som exempel på att så är fallet i praktiken kan anföras att det ersättningsavtal som gäller för skolantologier innehåller sämre villkor för upphovsmännen än de ersättningsavtal som gäller för andra antologier. En annan skillnad som av upphovsmännen tillmäts stor principiell betydelse är att en upphovsman inte kan sätta tvångslicensen ur kraft genom förbud. Helt allmänt gäller visserligen att ett verk inte får utnyttjas med stöd av tvångslicens om utnyttjandet skulle kränka upphovsmannens ideella rätt. Det möter dock ofta praktiska svårigheter att hävda denna rätt.

Enligt utredningens mening talar nu anförda synpunkter för att inom förevarande område en lösning genom kollektiva avtal i förening med avtalslicens i princip är att föredra framför en lösning med tvångslicens.

Självfallet måste emellertid ytterligare beaktas om ett system med avtalslicens kan antas komma att i praktiken fungera på ett tillfredsställande sätt. Frågan blir därför i denna del bl. a. beroende av en bedömning av hur det nuvarande skolkopieringsavtalet fungerar och i vilken utsträckning kollektiva avtal kan väntas bli slutna inom övriga hittills ej avtalsreglerade sektorer av undervisningsverksamheten.

I fråga om skolkopieringsavtalet har representanter för BONUS, skolöverstyrelsen och de avtalslutande organisationerna vid sammanträde med

utredningen uttalat sin tillfredsställelse med det sätt på vilket avtalet fungerar. Det har framhållits att systemet successivt förbättrats och att man avser att även i fortsättningen genomföra ytterligare förbättringar. Inom skolöverstyrelsen och de nämnda organisationerna anser man numera att avtalet utgör en naturlig lösning av kopieringsfrågan. Det har även uttalats att behovet av avtalslicensbestämmelser, som kompletterar avtalet, i och för sig inte är så stort eftersom i skolorna i huvudsak används svenskt material och de avtalslutande organisationerna förfogar över praktiskt taget samtliga hithörande rättigheter. Avtalslicensbestämmelser anses dock vara av värde som ett fullständigande av det rådande systemet.

Vad angår högskoleområdet har såsom förut nämnts ett förslag till avtal utarbetats av de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) på grundval av förhandlingar med samma organisationer som är parter i skolkopieringsavtalet. Förslaget har ännu inte lagts till grund för förhandlingar om ett slutligt avtal. En av anledningarna härtill torde vara att behovet av kopiering för högskoleundervisningen till stor del avser utländskt material, över vilket de svenska organisationerna inte förfogar. Det är därför tydligt att avtalslicensbestämmelser, som skulle innebära att ett avtal på området fick verkan i fråga om det utländska materialet, skulle underlätta genomförandet av det framlagda avtalsförslaget.

I fråga om övriga sektorer inom undervisningsväsendet har – frånsett ett antal specialfall – förhandlingar om kopieringsavtal ännu inte inletts. Man kan dock enligt utredningens mening utgå från att organisationerna är villiga att ingå avtal även för dessa områden. Även här gäller att avtalslicensbestämmelser kan underlätta förhandlingar om avtal.

De nu anförda förhållandena talar enligt utredningens mening i och för sig för att kopieringen inom undervisningsverksamheten bör, såsom redan sker inom skolsektorn, regleras genom kollektiva avtal och att lagstiftningen därför bör inskränkas till att avse avtalslicensregler som kompletterar de avtal som ingåtts eller kommer att ingås.

Även hänsyn till de internationella konventionerna talar för att lagregleringen inskränks till att avse avtalslicensbestämmelser som kompletterar kollektiva avtal. Fotokopieringen inom undervisningsväsendet är av så stor omfattning att det enligt utredningens mening inte kan anses att en generell tvångslicens här skulle vara förenlig med konventionerna. I princip kan visserligen liknande betänkligheter riktas även mot avtalslicensbestämmelser. Ett system med avtalslicens kan emellertid förenas med föreskrift att den enskilda upphovsmannen har rätt att meddela förbud mot att hans verk kopieras. Om så sker, torde det från konventionssynpunkt inte kunna riktas någon invändning mot systemet.

De utomstående upphovsmännens ställning stärks ytterligare om systemet utformas så att kopieringsavtalets samtliga villkor blir tillämpliga när det gäller kopiering av deras verk. Om så sker, kommer bl. a. villkor som anger i vilken omfattning kopiering är tillåten att gälla även vid kopiering av de utomstående upphovsmännens verk. För kopieringen kommer också att erläggas samma ersättning som föreskrivs för kopiering som sker med omedelbart stöd av avtalet. När det gäller ersättningen kan systemet kompletteras med en bestämmelse som ger utomstående upphovsman rätt att kräva individuell ersättning. Utredningen återkommer till denna fråga.

Det bör anmärkas att ett system som utformas efter nu angivna riktlinjer kommer att avvika från de bestämmelser om avtalslicens som enligt 22 § URL gäller i fråga om utsändning av skyddade verk i radio och TV. Dessa bestämmelser anger bl. a. inte att villkoren i det kollektiva avtalet om utsändning är tillämpliga även vid utsändning av utomstående upphovsmäns verk. Förhållandena på kopieringsområdet skiljer sig dock i många avseenden helt och hållet från dem som gäller i fråga om utsändning i radio och TV.

Hittills anförda synpunkter talar enligt utredningens mening för att undervisningsväsendets behov av kopieringsrätt – på sätt NUK föreslog i sitt betänkande – kan tillgodoses genom kollektiva avtal kompletterade genom i lag givna avtalslicensbestämmelser. Vid frågans bedömning måste emellertid också avsevärd hänsyn tas till intresset att främja en lösning i fall då kollektiva avtal inte kommer till stånd och ett system med avtalslicens alltså inte kommer att fungera.

Med de organisationsförhållanden som för närvarande gäller kan det, som utredningen förut anför, antas att kollektiva avtal kommer att ingås i erforderlig omfattning. Man kan dock inte bortse från att förhandlingar om avtal i vissa fall kan komma att misslyckas, därför att parterna inte kan enas om villkoren. Det kan också tänkas att t. ex. en parts begäran om avtal avvisas därför att han inte anses lämplig som avtalspart eller därför att hans begäran inte bedöms avse ett undervisningsändamål.

I NUK:s betänkande föreslog de svenska sakkunniga att part i här avsedda fall skulle ha rätt att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän. Detta förslag mötte dock stark kritik från upphovsmannahåll.

Enligt utredningens mening kan kritiken inte frånkännas berättigande. Ett skiljemannaförfarande har karaktär av tvångsingripande. Om ett system med avtalslicens förenas med möjlighet till tvångsingripande av detta slag, skulle systemet sett som helhet få drag av tvångslicens.

Inom arbetslivet i övrigt har det ansetts tillräckligt att den i lag upptagna regleringen av arbetskonflikter begränsas till bestämmelser om medling i sådana konflikter. Bestämmelser härom finns i 46–53 §§ lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet, MBL. Enligt utredningens mening bör man även på det nu ifrågakommande området begränsa sig till en reglering som avser möjlighet att anordna medlingsförfarande i uppkommande tvister.

Medlingsförfarandets främsta syfte är självfallet att utgöra ett instrument för att få till stånd ett avtal mellan parter i fall då förhandlingar mellan dem har strandat. I första hand ter sig medling naturlig om förhållandet mellan parterna redan är reglerat genom avtal och de strandade förhandlingarna avsett att efter avtalsperiodens slut få detta ersatt med ett nytt. Medling bör emellertid kunna ske även när resultatlösa förhandlingar ägt rum mellan parter som förut ej står i avtalsförhållande till varandra. Medlingsförfarande bör dessutom kunna tillgripas i sådana fall då en parts begäran om avtal avvisats utan att förhandlingar ägt rum.

Medling bör äga rum inför en av regeringen utsedd förlikningsman. Förlikningsmannen bör åläggas att till regeringen göra anmälan i fall då medling misslyckas så att regeringens behov av information tillgodoses.

I bestämmelser om medling bör till en början anges de förutsättningar under vilka part har möjlighet att påkalla medling. Vidare bör ges vissa regler

om förfarandet. Dessa behöver knappast vara detaljerade. Delvis kan man här ansluta till de nyss nämnda bestämmelserna i MBL. Det bör också ställas upp bestämmelser som för det fall att medling inleds på ett redan avtalsreglerat område tryggar att avtalslöst tillstånd ej inträder under medlingsförfarandet till följd av att gällande avtalstid löper ut. Bestämmelserna i lagen bör endast kunna frångås genom avtal i särskilt angivna fall. Däremot bör parterna skriftligen kunna överenskomma att medling över huvud taget ej skall äga rum.

Ett medlingsförfarande anordnat efter de linjer som nu angivits får enligt utredningens mening anses tillräckligt främja att kollektiva avtal om kopiering inom undervisningsväsendet kommer till stånd.

Sammanfattningsvis anser sig utredningen kunna utgå från att behovet av kopieringsrätt i undervisningsverksamhet kommer att kunna tillgodoses genom kollektiva avtal i sådan utsträckning att avtalen kan läggas till grund för den reglering i lag som erfordras. I lag bör tas upp bestämmelser om avtalslicens som innebär att ett kollektivt avtal inom sitt område blir tillämpligt även på verk av upphovsman som ej är medlem i avtalslutande organisation. Vidare bör införas lagbestämmelser om medling i tvister i ämnet.

Den anförda principen att ett kollektivt avtal inom sitt område skall tillämpas även på verk av upphovsman som ej är medlem i avtalslutande organisation kräver vissa ytterligare överväganden.

Principen innebär till en början att den avtalslutande avnämaren blir berättigad att fotokopiera utomstående upphovsmäns verk på samma villkor som enligt avtalet gäller för kopiering av verk av upphovsmän som tillhör avtalslutande organisation. Vad avtalet innehåller om begränsningar i rätten att kopiera blir alltså tillämpligt. Avnämaren skall vidare betala samma ersättning för kopiering av de utomstående upphovsmännens verk som för kopiering av de verk som omfattas av avtalet.

Att det kollektiva avtalet skall tillämpas även gentemot utomstående upphovsmän innebär vidare att dessa skall likställas med upphovsmän som tillhör avtalslutande organisation när det gäller fördelningen av de ersättningsmedel som betalas in. Om avtalet skulle innehålla bestämmelser härom blir dessa alltså tillämpliga.

Det bör emellertid uppmärksammas att kopieringsavtalen kan komma att sakna sådana fördelningsregler. Belysande är här skolkopieringsavtalets ersättningssystem. Enligt avtalet erlägger staten ersättning i form av ett årligt klumpbelopp, beräknat på grundval av en statistisk undersökning av kopieringens omfattning inom ett begränsat antal skolor. Avtalet föreskriver att beloppet skall utbetalas till BONUS. I fråga om huvudparten av beloppet gäller emellertid att fördelningen inte regleras i avtalet utan är en intern fråga mellan organisationerna. Vidare är det en intern fråga inom varje organisation hur den använder sin andel i beloppet. I vissa fall ingår medlen i organisationens verksamhet, i andra avsätts de inom denna för särskilda ändamål. I några fall har de fonderats för att användas till stipendier eller utbildning inom organisationens område. För närvarande är medlen till varje organisation av så ringa storleksordning att individuell fördelning mellan upphovsmännen enligt BONUS' uppfattning inte varit meningsfull.

Det kan antas att det mönster som tillämpas i fråga om skolkopieringsav-

talet kommer att tillämpas även inom andra områden.

Även när det gäller fördelningsregler som bestämts internt inom en avtalslutande organisation bör utomstående upphovsmän likställas med upphovsmän som tillhör organisationen. Skulle organisationen till äventyrs tillämpa individuell avräkning, bör utomstående upphovsmän vara berättigade till ersättning enligt samma normer som medlemmarna. Om organisationen bestämt att medel skall gå till kollektiva ändamål, får å andra sidan utomstående upphovsmän som huvudregel godta detta. Samtidigt bör de vara berättigade till stipendier o. d. enligt samma normer som medlemmarna.

Frågan har praktisk betydelse främst med hänsyn till utländska upphovsmän. I praktiken torde ersättningar till utlandet emellertid inte komma i fråga förrän samarbete etablerats mellan de svenska organisationerna och motsvarande organisationer i utlandet. Förberedelser till ett sådant samarbete med organisationerna i vissa stater pågår. Målsättningen för organisationerna är här att utbygga deras verksamhet så att den direkt innefattar tillvaratagande av medlemmarnas rättigheter på reprografiområdet och att få till stånd ett internationellt samarbete mellan organisationerna av samma typ som det som bedrivs mellan kompositörernas utföranderättsorganisationer.

Sammanfattningsvis bör alltså gälla att föreskrifter som reglerar på vilket sätt influtna medel skall användas blir bindande för utomstående upphovsmän, vare sig föreskrifterna finns i kopieringsavtalet eller bestämts internt inom den avtalslutande organisationen.

Det nu beskrivna systemet överensstämmer med det som föreslogs i NUK:s betänkande. Systemet tillstyrktes i allmänhet vid remissbehandlingen av betänkandet. En del remissinstanser ifrågasatte dock om inte systemet av hänsyn till Bernkonventionen måste kompletteras med en bestämmelse som gav utomstående upphovsmän – främst utländska – principiell rätt att kräva individuell ersättning, oavsett vad som gällde enligt ersättningsbestämmelserna i kopieringsavtalet eller organisationernas interna fördelningsnormer.¹

Enligt utredningens mening finns det skäl att komplettera systemet i denna riktning. Frågan torde inte ha stor praktisk betydelse. Det är emellertid angeläget att systemet utformas så att dess förenlighet med Bernkonventionen ej kan ifrågasättas. En regel om rätt för utomstående upphovsmän att framställa anspråk på individuell ersättning bör därför uppställas. För att underlätta tillämpningen i de få fall som kan komma upp bör rätten emellertid underkastas vissa begränsningar. Utredningen återkommer till denna fråga i specialmotiveringen.

I enlighet med det anförda bör i det upphovsrättsliga regelsystemet tas upp bestämmelser om avtalslicens vid reprografisk kopiering av skyddade produkter i undervisningsverksamhet.

Bestämmelser som avser kopiering av litterära och konstnärliga verk bör tas upp i URL. I NUK:s betänkande föreslogs att motsvarande stadgande skulle placeras närmast efter 11 §, som behandlar framställning av exemplar för enskilt bruk. Det samband med denna paragraf som tidigare i viss mån förelåg har emellertid med utvecklingen försvagats. Ett stadgande i ämnet torde numera få anses ha närmare samband med bestämmelserna i 16 §, som bl. a. behandlar rätten att ta in verk i skolantologier, och i 17 §, som behandlar

¹ En sådan rätt hade inom NUK förslagits av de danska och finländska sakkunniga, se avsnitt 3.1.4.3.

ljudupptagning av verk för undervisningsändamål. Utredningen föreslår att det nya stadgandet sätts in omedelbart före 16 § och betecknas 15 a §.

Vid kopiering av skyddade verk berörs i princip även upphovsmannens s. k. ideella rätt, som skyddas genom bestämmelser i 3 § URL. Framför allt har upphovsmannen intresse av att det i någon form klargörs för dem som använder framställda kopior att det är han som åstadkommit det material som kopierats. Några särskilda bestämmelser härom behövs dock inte. Bestämmelserna i 3 § är generella och kommer att avse även den föreslagna 15 a §.

I 26 § URL finns kompletterande bestämmelser om skydd för upphovsmannens ideella rätt m. m. när verk utnyttjas med stöd av de i 2 kap. URL givna bestämmelserna om inskränkningar i upphovsrätten (11–25 §§). Bl. a. innebär dessa att källan skall nämnas i den omfattning och på det sätt som god sed kräver, när ett verk återges offentligt med stöd av bestämmelse i kapitlet. Även denna del av den ideella rätten kan beröras vid kopiering. Som exempel kan nämnas att det vid kopiering av tidningsartiklar bör i någon form klargöras från vilken tidning artikeln är hämtad. Ej heller här behövs det dock några särskilda bestämmelser. Stadgandet i 26 § URL hänför sig till hela 2 kap. och blir alltså i princip tillämpligt även vid kopiering i undervisningsverksamhet, om bestämmelserna härom såsom utredningen föreslagit placeras i 15 a § URL.

Den närmare tillämpningen av bestämmelserna i 3 och 26 §§ kan regleras i det kollektiva avtalet. Som exempel kan nämnas att det i skolkopieringsavtalet föreskrivits att en lärare skall anses ha fullgjort sin skyldighet enligt 3 § om han på kopian anger upphovsmannens namn eller muntligen nämner detta.

I 49 § URL finns specialregler om skydd för kataloger, tabeller och liknande alster. Även sådana arbeten kopieras i undervisningsverksamhet. För kopieringen bör gälla samma regler som för kopiering av skyddade verk. I stadgandet bör därför tas in en hänvisning till 15 a § URL.

Som inledningsvis anförts är skyddet för fotografier i FotoL utformat efter samma principer som skyddet för litterära och konstnärliga verk (se avsnitt 2.1.2). I FotoL bör därför tas upp regler om reprografisk kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet som överensstämmer med dem som föreslagits för upphovsrättens del. Av skäl motsvarande dem som nyss anförts i fråga om den föreslagna 15 a § i URL bör det nya stadgandet i FotoL sättas in omedelbart efter 7 §, som i sista stycket behandlar rätten att ta in fotografier i arbeten till bruk vid undervisning. Stadgandet bör betecknas 7 a §.

Ej heller i fråga om fotografier behövs särskilda bestämmelser om skydd för fotografens ideella rätt i samband med kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet. Bestämmelserna i 2 § FotoL om den ideella rätten är nämligen, liksom motsvarande bestämmelser i 3 § URL, generella och kommer därför att avse även sådan kopiering.

I 13 § FotoL finns en bestämmelse om skyldighet att nämna källan i den omfattning och på det sätt som god sed kräver när fotografier utnyttjas med stöd av vissa angivna stadganden i FotoL. Denna bestämmelse bör i princip äga tillämpning även vid kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet, på samma sätt som 26 § URL är i princip tillämplig vid kopiering av skyddade

verk i sådan verksamhet. Ej heller här behövs emellertid någon särskild bestämmelse. Stadgandet i 13 § FotoL är tillämpligt vid utnyttjanden med stöd av 6–11 §§ och blir alltså tillämpligt vid kopiering i undervisningsverksamhet, om bestämmelserna härom såsom utredningen föreslagit placeras i 7 a § FotoL.

Bestämmelser om medlingsförfarande bör enligt utredningens mening tas upp i en särskild lag.

I enlighet med det anförda lägger utredningen fram förslag till ändringar i URL och FotoL samt förslag till lag med vissa bestämmelser om medling i vissa upphovsrättstvister.

De föreslagna bestämmelserna kommenteras närmare i följande specialmotivering.

3.3 Specialmotivering

3.3.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Såsom anförts i den allmänna motiveringen föreslår utredningen att kopiering av skyddade verk i undervisningsverksamhet regleras genom bestämmelser i en ny paragraf i URL, betecknad 15 a §. Kopiering av kataloger och andra arbeten, som skyddas genom bestämmelserna i 49 § URL, bör regleras genom att i denna paragraf görs hänvisning till 15 a §.

15 a §

I paragrafen föreslås, som nyss anförts, bestämmelser om kopiering av skyddade verk i undervisningsverksamhet. I NUK:s betänkande hade föreslagits liknande bestämmelser i en paragraf med beteckningen 11 a §.

Stadgandet bygger på samma princip som bestämmelsen i 22 § URL om avtalslicens i fråga om radio- och TV-utsändning.

Såsom framhållits i den allmänna motiveringen avser de föreslagna bestämmelserna att komplettera kollektiva avtal om kopiering i undervisningsverksamhet. Sådana kollektiva avtal innebär att lärare eller andra berättigade direkt på grund av avtalet äger rätt att under avtalsperioden, på de villkor som anges i avtalet, kopiera verk av sådana upphovsmän som företräds av den eller de avtalslutande organisationerna. Ett kollektivt avtal är emellertid inte bindande för utomstående upphovsmän och ger alltså i och för sig inte rätt att kopiera deras verk. Det av utredningen nu föreslagna stadgandet innebär att avtalet tilläggs verkan även i fråga om verk av upphovsman som inte är medlem av avtalslutande organisation.

För systemets tillämpning förutsätts alltså att det finns ett kollektivt avtal som avser kopiering i undervisningsverksamhet. Vid utformningen av det föreslagna stadgandet har utredningen beaktat de principer på vilka det gällande skolkopieringsavtalet är byggt. Även det av AUU-sakkunniga (U 1968:49) utarbetade förslaget till avtal om kopiering inom högskoleområdet har beaktats.

Första stycket

I paragrafens första stycke *första meningen* har upptagits den grundläggande bestämmelsen om avtalslicensens förutsättningar och innebörd. Stadgandet har fått utformningen att lärare eller annan, som på grund av avtal ingånget av organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för sin undervisning genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk, får för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman, som icke företräds av organisationen.

För att ett kollektivt avtal skall kunna återopas som grund för avtalslicens bör fordras att det på upphovsmannasidan ingåtts av organisation eller organisationer som är representativa för de svenska upphovsmännen på området. Om det finns en organisation som framstår som huvudorganisation på området bör fordras att avtalet ingåtts med denna. Om det på ett område finns två eller flera större organisationer som tillsammans är representativa för området kan dessa tänkas gemensamt uppträda som part i avtalet. Det krav på representativitet som sålunda bör gälla i fråga om avtalslicens har i 22 § URL uttryckts genom krav på att avtalet skall ha ingåtts av "organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området". Ehuru uttrycket lämnar rum för vissa invändningar, har utredningen ansett att det i enhetlighetens intresse bör användas även i det nu föreslagna stadgandet.

Att ordet organisation används i singularis utesluter inte, såsom framgår av det anförda, att flera organisationer gemensamt står som part i avtalet.

I detta hänseende är ytterligare att uppmärksamma att organisationens kompetens skall avse det "område" varom fråga är. I material som kopieras i undervisningsverksamhet ingår i huvudsak text (litterära verk), men även bilder (konstverk) och noter (musikaliska verk) kan ingå. Om rättigheter inom dessa tre områden tillvaratas av olika huvudorganisationer måste samtliga medverka. Inom de olika primärområdena kan förekomma delområden. Inom textområdet kan t. ex. skönlitterära verk förvaltas av en organisation och läromedel av en annan. Huvudorganisationerna för samtliga delområden måste då medverka, om avtalet skall bli heltäckande.

Avtalsslutande organisation skall företräda svenska "upphovsmän". Med upphovsman avses här, liksom i regel eljest i URL, den som innehar de upphovsrättigheter som det gäller. På grund av avtal kan rättsförhållandet vara sådant att även andra intressenter måste medverka. I regel måste sålunda även förläggare (förläggarorganisationer) medverka. Förlagsavtalen innebär nämligen i regel att förläggaren i varje fall under viss tid har rätt att motsätta sig att upphovsmannen ensam lämnar tillstånd till kopiering av den ifrågavarande förlagsprodukten.

Utredningen har övervägt huruvida i lagtexten bör anges vem som är *motpart* till upphovsmannaorganisationen. I NUK:s förslag angavs sålunda som motpart "läroanstalt eller annan institution". I regel torde emellertid avtal av förevarande typ inte ingås av vederbörande undervisningsanstalt. I skolkopieringsavtalet är staten motpart till upphovsmannaorganisationerna. På andra områden kan tänkas att t. ex. kommun uppträder som motpart i egenskap av huvudman för den skola det gäller. Enligt utredningens mening behöver inte i lagtexten anges vilka som kan uppträda som motpart.

Det sagda innebär även att i lagtexten inte ställs något uttryckligt krav på

motparten i fråga om dennes kompetens att ingå avtal av förevarande slag. Det får dock anses följa av stadgandets funktion att endast den kan godtas som motpart, som verkligen kan antas vara i stånd att uppfylla de förpliktelser som ett sådant avtal för med sig. En grundförutsättning är självfallet att vederbörande kan bedömas vara i stånd att svara för att avtalet efterlevs och ta det ekonomiska ansvar som rätten att utnyttja verk med stöd av avtalslicens medför. Men han måste också bedömas vara kapabel att t. ex. sörja för erforderlig statistik och redovisning. I regel torde som motpart komma i fråga – förutom stat, landsting och kommun – endast större, väletablerade organisationer och företag.

Genom ett kollektivt avtal av den typ som avses med stadgandet får upphovsmannaorganisationens motpart inte någon egen rätt att kopiera i undervisningsverksamhet. Avtalet gäller till förmån för den som själv tar initiativ till kopieringen i det enskilda fallet, dvs. den lärare som handhar undervisningen. Lagtexten har utformats i enlighet härmed. För att täcka även sådana fall som att rätten att kopiera tillkommer handledare i SIA-skolan o. d. har använts uttrycket "lärare eller annan".

Stadgandet avser kollektiva avtal om kopiering i *undervisningsverksamhet*. Detta kommer i förslaget till uttryck dels genom att stadgandets verkningar anknyts till avtal som ger lärare eller annan rätt att kopiera "för sin undervisning", dels genom en i det följande närmare behandlad bestämmelse i andra stycket av paragrafen, att framställt exemplar endast får utnyttjas inom "undervisningsverksamhet" som avses i avtalet.

Utredningen har ägnat stor uppmärksamhet åt frågan hur begreppet undervisning i stadgandet skall avgränsas.

I denna fråga bör emellertid till en början framhållas att bestämmingen av begreppet undervisning ej har omedelbar betydelse för frågan vilka kopieringsavtal som kan ingås. Det råder full avtalsfrihet inom området och upphovsmannaorganisationerna kan inom ramen för sin kompetens enligt stadgar, fullmakter o. d. ingå alla de avtal som de finner önskvärda. Det är organisationerna som härvid bestämmer tillämpningsområdet för avtalen. Om tillämpningsområdet är begränsat, t. ex. till skolorna, blir den avtalslicens som gäller enligt det föreslagna stadgandet på motsvarande sätt begränsad. I sådana fall kommer bestämmingen av begreppet undervisning i stadgandet i allmänhet att sakna praktisk betydelse.

Det är dock tänkbart att ett avtal om kopiering bestämmer tillämpningsområdet genom att direkt hänvisa till det föreslagna stadgandet. Det kan också ha ett tillämpningsområde som går utöver undervisning. En myndighet kan t. ex. få rätt att kopiera för både undervisning och information. I dessa fall får bestämmingen av begreppet undervisning i stadgandet direkt betydelse. Mot utländska upphovsmän och andra upphovsmän som inte är medlemmar av den avtalsslutande organisationen får då avtalet verkan endast inom det område som enligt lagen är att hänföra till undervisning.

Det får ej heller förbises att den bestämning av begreppet undervisning som stadgandet innehåller kan komma att uppfattas som en standard som organisationerna inte önskar frångå utan särskilda skäl. Sätillvida har parterna – även med beaktande av att de har avtalsfrihet – ett direkt intresse av vilken innebörd som tillägs begreppet.

Definitionsfrågan får vidare t. ex. betydelse om en upphovsmannaorganisation avvisat begäran om att organisationen skall ingå ett avtal om fotokopiering och motparten påkallar medling enligt den särskilda lag som utredningen föreslår härom. En förutsättning för att medling skall anordnas är då att det begärda avtalet avser en verksamhet som faller inom undervisningsområdet (jfr specialmotiveringen till 2 § i förslaget till den särskilda lagen).

Efter dessa allmänna anmärkningar om frågans räckvidd vill utredningen anföra följande om det sätt på vilket begreppet undervisning i stadgandet bör definieras.

I mycket vid mening kan man med undervisning avse all aktivitet som syftar till att förmedla kunskaper, färdigheter, information eller allmänorientering.

Utredningen anser det emellertid klart att vissa begränsningar bör ställas upp när det gäller att bestämma innebörden av begreppet undervisning i den mening som avses i stadgandet. Med hänsynstagande till att det gäller en upphovsrättslig reglering, där undervisningens behov får vägas mot upphovsmännens legitima ekonomiska intressen, synes begreppet böra begränsas så, att därunder endast hänförs *undervisning som bedrivs av lärare i organiserade former som är av viss varaktighet och som är inriktad på att meddela kunskaper eller färdigheter*. Utanför begreppet undervisning faller med denna definition t. ex. verksamhet inom tillfälligt sammansatta grupper, tillfälligt anordnade föredrag i olika ämnen och verksamhet som huvudsakligen är inriktad på att ge deltagarna underhållning.

Vad särskilt gäller kravet på att undervisning, för att omfattas av det föreslagna stadgandet, skall bedrivas i organiserade former innebär detta att den undervisningsverksamhet som det gäller skall utövas på grundval av auktoriserade läroplaner, t. ex. sådana som fastställts av skolöverstyrelsen, universitets- och högskoleämbetet eller arbetsmarknadsstyrelsen. I undantagsfall kan undervisning som inte utövas enligt läroplan omfattas, nämligen om den är av viss varaktighet och bedrivs i en grupp som leds av lärare. I den föreslagna lagtexten kan detta krav anses komma till uttryck genom att i stadgandets andra stycke icke talas om undervisning i allmänhet utan om *undervisningsverksamhet*.

Inom utredningen har några av experterna framfört farhågor för att begreppet undervisning även med dessa begränsningar skulle bli alltför omfattande. Det har härvid framhållits att bestämmelser om avtalslicens beträffande fotokopiering enligt Bernkonventionen endast kan anses tillåten i den omfattning som stadgas i konventionens art. 9:2. Enligt denna bestämmelse får mångfaldigande av skyddade verk tillåtas endast under förutsättning att detta inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmännens legitima intressen (jfr avsnitt 3.1.3.2). Bestämmelsen avser enligt generalrapporten från den konferens vid vilken den antogs i första hand just kopiering (fotokopiering). Utredningen har dock stannat för uppfattningen att, även om begreppet undervisning i och för sig bestäms relativt vidsträckt, de övriga villkor som enligt det föreslagna stadgandet är avsedda att gälla för avtalslicensen får anses innefatta tillräckliga garantier för att missbruk ej kommer att ske och för att Bernkonventionens villkor kommer att bli iakttagna.

Att uttömmande ange vilka för närvarande existerande undervisningsformer som täcks av den angivna definitionen är inte möjligt. Betydelsefulla områden är emellertid följande.

1) *Undervisning i grundskola, gymnasieskola (med tillhörande specialkurser) och högskolor.* Till denna grupp bör även hänföras sådan undervisning som meddelas i t. ex. sameskola, utlandsskola, specialskola, särskola och ungdomsvårdsskola. I fråga om högskolorna bör både den grundläggande utbildningen och undervisningen vid forskningsinstitutionerna omfattas. Däremot avses inte forskarutbildning.

2) *Kommunal vuxenutbildning, statlig vuxenutbildning, folkhögskolor, arbetsmarknadsutbildning, löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet och personalutbildning inom den offentliga sektorn och inom näringslivet.*

Som exempel på mera speciella undervisningsformer som omfattas kan nämnas särskild undervisning för invandrare.

I fråga om de undervisningsformer som angivits under 2) har utredningen på grundval av tillgängliga källor låtit göra en särskild kartläggning, som närmare belyser dessa verksamhetsgrenar. Resultatet är sammanfattat i bilaga till betänkandet (Bilaga 2).

De nämnda undervisningsformerna behandlas i bilagan under punkterna 1-3 och 5-8.

I bilagan behandlas också under punkt 4 studieförbundens studiecirkelverksamhet, under punkt 9 brevskolorna och under punkt 10 kurser i radio och TV. Dessa aktiviteter, skolor och kurser ryms i och för sig inom det allmänna begreppet undervisning. För närvarande torde de dock få anses falla utanför det av utredningen föreslagna stadgandet. Beträffande studieförbundens studiecirkelverksamhet pågår emellertid viss utredning (Folkbildningsutredningen/U 1975:19/, direktiven för utredningen, se 1976 års kommittéberättelse U:61). Denna utredning och utvecklingen i övrigt kan resultera i att vissa former av sådan verksamhet blir att likställa med de undervisningsformer som nu omfattas av stadgandet. Vad angår brevskolorna samt utbildningsradion och TV ifrågakommer troligen inte för dessa att framställa fotokopior. En eventuell framställning av fotokopior torde i varje fall ske i förlagsmässiga former och faller redan på grund härav utanför stadgandet.

Inom utredningen har även diskuterats de kurser som de politiska partierna arrangerar i egen regi. Denna centralt anordnade kursverksamhet går i huvudsak ut på att fortbilda eller informera egna partifunktionärer och medlemmar i politiska frågor. Kurserna är i allmänhet av mycket kort varaktighet, och det studiematerial som kommer till användning är oftast sammanställningar av riksdagstryck och annat material som antingen är oskyddat eller som av andra skäl kan mångfaldigas utan hinder. Frågan huruvida dessa kurser bör omfattas av 15 a § synes därför sakna praktisk betydelse. I vissa fall kan emellertid i studieplaner o. d. föreskrivas såsom villkor för deltagande i kursverksamhet att vederbörande har erforderliga förkunskaper. Dessa inhämtas i regel inom studiecirkelverksamhet. Även oberoende av sådana villkor kan förekomma att undervisning bedrivs i form av studiecirklar, anordnade av studieförbund. Vad som förut sagts om studieförbundens studiecirkelverksamhet har här motsvarande tillämpning.

Utredningen har även ansett det vara av värde att göra en sammanställning

över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet. Sammanställningen är fogad vid betänkandet som bilaga (Bilaga 3).

I NUK:s betänkande (s. 83) uttalades, att också s. k. AV-centraler¹ och liknande inrättningar inom undervisningsväsendet skulle kunna vara part i avtal om fotokopiering av det slag som nu är i fråga. Dessa centraler utför emellertid kopiering endast efter beställning från lärare. Någon egen kopiering med stöd av 15 a § får centralerna inte utföra.

I vissa fall kan inom ramen för en läroplan kortare undervisningsavsnitt ledas av en person som i lärares ställe svarar för avsnittet i fråga. Denne bör då anses likställd med lärare. Detsamma gäller i fråga om handledare inom SIA-skolan. För att klagöra att även annan än den som är lärare i trängre mening sålunda kan ha rätt att kopiera har, såsom förut berörts, i första stycket som subjekt för kopieringsrätten nämnts "lärare eller annan".

Som berörts i avsnitt 3.1.1 brukar numera olika metoder för kopiering av förlagsprodukter o. d. sammanfattas under en benämning i vilken ordet reprografi ingår. I den föreslagna lagtexten har därför *reprografiskt förfarande* använts som en sammanfattande benämning för metoderna. Med termen åsyftas dels all framställning av papperskopior genom fotokopiering, kontorsoffset o. d., dels framställning av diabilder i olika format, dels framställning av mikrofilm, mikrofotografier och liknande. Gemensamt för alla dessa metoder är bl. a. att förlagan återges i faksimil. Termen omfattar även äldre kopieringsmetoder såsom stencilering och elektrostencilering. Utanför den valda termen faller allt mångfaldigande i förlagsmässiga former.²

Självfallet omfattar stadgandet inte mångfaldigande av ljudupptagningar (t. ex. grammofonskivor) eller av bildupptagningar (t. ex. videogram).

Som ett villkor för rätten att kopiera gäller enligt det föreslagna stadgandet att fråga skall vara om kopiering av ett verk som är *utgivet*. Enligt 8 § URL skall ett verk anses utgivet, då exemplar därav med upphovsmannens samtycke förts i handeln eller eljest blivit spridda till allmänheten. Ett verk som endast föreligger i manuskript eller eljest i exemplar som inte utgivits får alltså inte kopieras med stöd av stadgandet.

Vad härefter angår *verkan* av det föreslagna stadgandet är förslagets innebörd, såsom förut berörts, att lärare eller annan som enligt kollektivt avtal får kopiera verk av de upphovsmän som är medlemmar i avtalslutande organisation, också för sin undervisning får kopiera verk av upphovsman som

¹ Särskild inom undervisningsväsendet inrättad central för inspelning av skolradio- och TV-program och kopiering av dessa för distribution till olika beställare inom undervisningssektorn. AV-central kan också biträda skolor med kopiering på papper och framställning av dia-bilder. Vissa centraler har också för flera skolor eller rektorsområden gemensamt arkiv av i första hand lågfrekvent bildmaterial och film.

² I 12 § URL finns bestämmelser om rätt för arkiv och bibliotek att för sin verksamhet framställa exemplar av verk genom fotografi (jfr även 1–6 §§ förordningen 1961:348). Uttrycket "genom fotografi" är i och för sig trängre än det av utredningen förordade "reprografiskt förfarande". Full överensstämmelse behöver inte föreligga, eftersom kopiering inom biblioteksområdet ej sker genom stencilering eller elektrostencilering. Anledning att överväga annan terminologi kan emellertid aktualiseras i samband med en översyn av 12 § URL.

inte är medlem av sådan organisation. Det är denna rätt i förhållande till utomstående upphovsman som brukar benämnas avtalslicens.

En fråga av principiell betydelse är att upphovsman skall kunna meddela förbud mot att hans verk kopieras. I fråga om upphovsman som tillhör avtalslutande organisation gäller härvid vad som därom bestämts i avtalet. Utomstående upphovsman bör emellertid, i enlighet med vad som gäller enligt 22 § URL, alltid ha rätt att meddela förbud mot kopiering, avsett avtalets innehåll. En bestämmelse härom har tagits upp i *andra meningen* av första stycket i paragrafen. En särskild fråga är hos vem sådant förbud skall anmälas. Frågan har inte nämnvärd praktisk betydelse eftersom det kan antas att förbud av detta slag blir mycket sällsynta. I förekommande fall synes det dock enklast att förbud anmäls hos den eller de avtalslutande organisationerna. Det får sedan ankomma på dessa att informera motparten. I lagtexten har angivits att förbud skall anmälas hos "organisationen".

Andra stycket

Närmare bestämmelser om innebörden av den kopieringsrätt som ges genom bestämmelserna i första stycket av paragrafen har tagits upp i andra stycket. Avtalslicensens funktion innebär att kopieringsrätten endast får avse verk av samma slag som omfattas av det kollektiva avtalet. Av skäl som anförs i den allmänna motiveringen bör även i övrigt gälla de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivs i avtalet. Lagtexten har utformats i enlighet härmed. Förslaget går här längre än bestämmelserna om avtalslicens vid radio- och TV-utsändningar i 22 § URL. Förhållandet har kommenterats i den allmänna motiveringen.

Avtalslicensen avser alltså endast verk som är av samma slag som de som omfattas av avtalet. Avser avtalet rätt att mångfaldiga t. ex. vetenskapliga verk, är licensen begränsad på samma sätt och ger alltså inte rätt att mångfaldiga t. ex. skönlitterära verk.

När det gäller att fastställa vilka verk som omfattas av avtalet, är självfallet avtalets eget innehåll i första hand avgörande. Ett författarförbund kan t. ex. ingå ett avtal som begränsas till skolböcker. Även mot utomstående upphovsmän får då avtalet denna begränsade verkan. Har frågan om avtalets räckvidd lämnats öppen, får avtalets innebörd bestämmas med hänsyn till omständigheterna. Främst är därvid organisationens intresseområde avgörande, så att avtalet – både mot medlemmar och mot utomstående – får verkan endast i fråga om verk som faller inom detta område. Om t. ex. en organisation företrädande tecknare helt generellt ger tillstånd att fotokopiera medlemmars verk, kan avtalet endast åberopas i fråga om teckningar och liknande verk.

Hittills har endast frågan om rätten till själva fotokopieringen av materialet behandlats. Vad angår utnyttjandet av materialet bör gälla att kopior som framställs med stöd av stadgandet endast skall få utnyttjas inom undervisningsverksamhet. Uttrycklig föreskrift därom har upptagits i *tredje meningen*. Om avtalet ger lärare rätt att till annan lärare för hans undervisning utlåna eller eljest överlämna kopior som framställs enligt avtalet, gäller detta även i fråga om kopior av verk av utomstående upphovsmän. Skulle avtalet till äventyrs medge att de av organisationen företrädde upphovsmännens verk

får utnyttjas även på annat sätt, t. ex. för spridning till allmänheten, får detta däremot inte åberopas mot de utomstående upphovsmännen.

Tredje stycket

I tredje stycket *första meningen* har tagits upp en bestämmelse om att vad i avtalet eller inom organisationen må ha bestämts i fråga om ersättning för framställning av exemplar enligt avtalet även skall gälla för upphovsmän, som icke företräds av organisationen. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen.

I andra och tredje meningarna regleras frågan om rätt för upphovsman som inte är medlem i avtalsslutande organisation att kräva individuell ersättning för kopiering av hans verk. Även denna fråga har behandlats i den allmänna motiveringen. Som där framhållits skall utomstående upphovsman alltid ha rätt härtill, oavsett vad som gäller enligt ersättningsbestämmelser i kopieringsavtalet eller enligt organisationens interna fördelningsnormer.

Enligt bestämmelsen i *andra meningen* kan den utomstående upphovsmannen alltid kräva ersättning "som hänför sig till mångfaldigandet". Härmed avses ersättning som beräknas med hänsyn till omfattningen av den kopiering som skett och enligt de normer som med hänsyn till omständigheterna får anses skäligen.

En förutsättning för att ersättning skall kunna bestämmas är självfallet att upphovsmannen presterar utredning om i vilken omfattning hans verk har kopierats. Lagtexten har utformats i enlighet härmed.

För att underlätta tillämpningen har en viss kortare preskriptionstid för krav på ersättning ansetts böra uppställas. Enligt förslaget skall som villkor för rätten till ersättning gälla att upphovsmannen begär sådan inom ett år efter utgången av det år då kopieringen ägde rum.

I princip bör krav riktas mot den som tagit initiativ till kopieringen och därför har ansvaret för denna, dvs. mot vederbörande lärare. En sådan ordning skulle emellertid medföra olägenheter. I kopieringsavtalet bör de avtalsslutande parterna därför kunna med bindande verkan för den utomstående upphovsmannen föreskriva, att krav på ersättning skall riktas mot organisationen. En bestämmelse härom har tagits upp i *tredje meningen*. Utan särskilt stadgande torde vara klart, att om i avtalet bestämts att ersättningskrav skall riktas mot särskilt förvaltningsorgan eller liknande, även utomstående upphovsmans krav skall riktas mot detta organ.

49 §

Paragrafen innehåller regler om s. k. katalogskydd. Enligt första stycket får katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, inte utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år efter det år, då arbetet utgavs.

Enligt andra stycket första meningen gäller vissa inskränkningar i skyddet. Ett par stadganden i 2 kap. URL, som behandlar inskränkningar i upphovsrätten, har sålunda förklarats äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i paragrafen. Hänvisningarna avser bl. a. bestämmelserna i 11 §

första stycket om rätt att framställa exemplar för enskilt bruk och i 14 § om citat.

Såsom anförts i den allmänna motiveringen förekommer det att arbeten av det slag som avses i 49 § kopieras i undervisningsverksamhet, och för sådan kopiering bör gälla samma regler som för kopiering av skyddade verk. I den nu förevarande bestämmelsen i paragrafens andra stycke bör därför införas en hänvisning även till 15 a § URL.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Vad angår behovet av övergångsbestämmelser i fråga om de nu föreslagna lagändringarna har utredningen gjort följande överväganden.

I övergångshänseende gäller inom upphovsrätten som huvudregel att ny lag skall tillämpas på samtliga verk och alltså även på sådana verk som tillkommit före den nya lagen (65 § URL). Denna princip bör enligt utredningens mening gälla även i fråga om de nu föreslagna bestämmelserna.

En särskild fråga är om de föreslagna bestämmelserna föranleder speciella övergångsbestämmelser i fråga om kollektiva avtal om fotokopiering i undervisningsverksamhet som har ingåtts före ikraftträdandet. Frågeställningen blir aktuell i fråga om skolkopieringsavtalet och de tidigare berörda specialavtalen som är av samma typ. Det är också möjligt att före de nya bestämmelsernas ikraftträdande ett liknande kollektivt avtal kommer till stånd även för högskoleområdet. Under utredningsarbetet har ej framkommit att det skulle finnas andra avtal av det slag som det här är fråga om. Starka praktiska skäl talar för att skolkopieringsavtalet och övriga här berörda avtal liksom ett eventuellt motsvarande avtal om kopiering inom högskoleområdet redan vid ikraftträdandet av de nya bestämmelserna får tillämpning på verk som utgivits av utomstående upphovsmän.

I fråga om URL:s avtalsregler gäller i övergångshänseende att ny lag inte skall tillämpas på äldre avtal (69 § URL). Enligt utredningens mening innebär emellertid det av utredningen föreslagna systemet inte att nya avtalsregler kommer att tillämpas. De föreslagna bestämmelserna påverkar nämligen i och för sig inte redan ingångna avtal. Genom bestämmelserna regleras enbart den verkan som avtalen får gentemot upphovsmän som ej är bundna av avtalen. Detta innebär att några särskilda övergångsbestämmelser i här anmärkta hänseenden inte behöver uppställas. Den föreslagna övergångsbestämmelsen att de nya lagreglerna skall tillämpas även i fråga om äldre verk är generell och gäller alltså oavsett tidpunkten för tillkomsten av det bakomliggande avtalet.

3.3.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

Såsom anförts i den allmänna motiveringen bör bestämmelser om reprografisk kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet tas in i en ny paragraf i FotoL, betecknad 7 a §. Som likaledes anförts i den allmänna motiveringen bör här gälla samma reglering som enligt 15 a § URL föreslås i fråga om kopiering av skyddade verk.

Utredningen har ansett att det är tillräckligt att föreskriva att bestämmelserna i 15 a § URL skall ha motsvarande tillämpning. En sådan hänvisning till regler i URL görs bl. a. i 12 § andra stycket FotoL, som behandlar rätten till fotografier som är allmänna handlingar. Sistnämnda lagrum hänvisar sålunda till bestämmelserna i 9 och 24 §§ URL, som behandlar upphovsrätt till allmänna handlingar.

I övergångshänseende föreslås en bestämmelse motsvarande den som föreslagits i fråga om ändringarna i URL.

3.3.3 Förslaget till lag om medling i vissa upphovsrättstvister

Förslaget är uppdelat på nio paragrafer. I 1 § anges tillämpningsområdet för den föreslagna lagen och i 2 § ges närmare bestämmelser om i vilka fall part kan påkalla medling. Bestämmelserna i 3–5 §§ reglerar förfarandet. Enligt 6 § skall fall av misslyckad medling av förlikningsmannen anmälas till regeringen. I 7 § ges en regel som för det fall att medling inleds på ett redan avtalsreglerat område föreskriver att gällande avtal skall tillämpas även efter avtalstidens slut under medlingsförfarande och i vissa andra fall. En bestämmelse om förlikningsmans tystnadsplikt har upptagits i 8 §. I 9 § regleras parternas rätt att skriftligen överenskomma att medlingsförfarande ej skall tillämpas.

1 §

I paragrafen anges att lagen är tillämplig när tvist uppstår om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk i undervisningsverksamhet, som avses i 15 a § URL.

Enligt ett av utredningen föreslaget tillägg till 49 § URL, som skyddar kataloger och liknande arbeten, skall 15 a § URL äga motsvarande tillämpning i fråga om sådana arbeten. En liknande hänvisningsregel föreslås i fråga om fotografier, se utredningens förslag till 7 a § FotoL. Kollektiva avtal om kopiering inom undervisningsverksamhet av kataloger m. m. och av fotografier skall alltså medföra de rättsverkningar som avses i 15 a § URL. Bestämmelserna i den nu föreslagna medlingslagen bör gälla även i fråga om sådana avtal. Föreskrift härom har upptagits i andra meningen av förevarande paragraf.

I 2 § anges närmare de förutsättningar under vilka medling kan påkallas för att lösa tvist som uppkommer i fråga om ingående av avtal som avses i denna paragraf.

2 §

Enligt paragrafens första stycke kan medling påkallas av part, om förhandling rörande avtal som avses i 1 § ej leder till resultat.

För att medling skall kunna påkallas krävs enligt den föreslagna lagtexten att förhandlingarna har rört ett sådant avtal som avses i 1 §. Avtalet skall alltså avse rätt att kopiera skyddade verk m. m. i undervisningsverksamhet på villkor som anges i 15 a § URL. I första hand syftas på fall då parterna i ett existerande avtal förhandlar om ett nytt avtal som skall ersätta detta.

Förhandlingarna kan också avse en utvidgning eller inskränkning av det existerande avtalet eller ett avtal som eljest kompletterar detta. Gemensamt för alla här avsedda situationer är att de förhandlande parterna redan står i avtalsförhållande till varandra.

Som anförts i den allmänna motiveringen är medlingsförfarande avsett även som ett instrument för att underlätta ingående av avtal mellan parter som ej förut står i avtalsförhållande till varandra men inlett förhandlingar om avtal. Att även detta fall omfattas framgår av att den föreslagna lagtexten ej ställer upp krav på att parterna skall stå i avtalsförhållande till varandra. Förslaget utgår från att de som förhandlar det oaktat kan betecknas som "parter". De har ju i varje fall godtagit varandra som förhandlingsparter.

Enligt vad som anförts i den allmänna motiveringen bör det ej vara ett krav för anordnande av medling att förhandlingar verkligen inletts. Medlingsförfarande skall även kunna påkallas av den som kan vara part i avtal som avses i 1 §, om av honom framställd begäran om förhandlingar avvisas. En bestämmelse härom har upptagits i andra stycket. Bestämmelsen är tillämplig i två huvudfall. Det praktiskt viktigaste fallet torde vara att den som framställer begäran om förhandlingar inte tidigare har någon avtalsrelation till motparten. En upphovsmannaorganisation får t. ex. kännedom om att ett företag kopierar kurslitteratur för bruk i viss personalutbildning och begär förhandlingar om ett avtal härom. Om företaget avvisar denna begäran, skall medling kunna anordnas. Motsvarande gäller om det är företaget som begär förhandlingar om avtal men upphovsmannaorganisationen skulle avvisa denna begäran. Det andra här avsedda huvudfallet är att part i ett existerande kopieringsavtal begär förhandlingar om ett nytt avtal, som skall ersätta eller komplettera det gällande avtalet. Om en sådan begäran avvisas, skall medling kunna anordnas.

I paragrafens tredje stycke anges att medling påkallas genom framställning till regeringen. Bestämmelse om den tid inom vilken medling skall påkallas finns i 3 §. Handläggningen synes böra ankomma på justitiedepartementet.

Av 4 § framgår att medlingsförfarande anordnas genom att regeringen tillsätter en förlikningsman. Den som ansöker om medling har emellertid inte någon absolut rätt att få till stånd medlingsförfarande. Ett avtal av förevarande slag kan endast ingås av parter som uppfyller vissa kvalifikationer. På upphovsmannasidan kan som part endast godtas organisation som företräder "ett flertal" av de berörda svenska upphovsmännen. På avnämarsidan kan som part endast godtas den som verkligen kan antas vara i stånd att uppfylla de förpliktelser som ett avtal av denna art för med sig. En annan förutsättning är att det avtal som den sökande parten avser att få till stånd är ett avtal som avses i 1 §, dvs. ett avtal om fotokopiering av skyddade verk m. m. i undervisningsverksamhet. Detta innebär bl. a. i fråga om part på avnämarsidan att han skall bedriva sådan verksamhet. I nu nämnda hänseenden hänvisas till specialmotiveringen till 15 a § URL.

Enligt utredningens mening behöver regeringen inte göra någon närmare prövning av om här berörda förutsättningar föreligger. En begäran om medling bör normalt kunna bifallas. Så torde alltid ske om förhandlingar mellan parterna ägt rum. Även om så inte är fallet, utan medling påkallas med anledning av att en begäran om förhandlingar avvisats, bör förlikningsman

normalt kunna tillsättas. Begäran om medling kan lämnas utan bifall, om det är uppenbart att den som ansöker om medling ej kan vara part i avtal av detta slag eller att det avtal som han önskar få till stånd ej avser kopiering i undervisningsverksamhet.

Däremot bör det ingå i förlikningsmannens uppdrag att pröva om de nu nämnda förutsättningarna föreligger. Han kan därvid komma till det resultatet att så inte är fallet och han bör då på denna grund förklara att medling ej kan äga rum.

3 §

Paragrafen behandlar den tid, inom vilken part skall påkalla medlingsförfarande.

I det normala fallet att förhandlingar äger rum mellan parter som redan har ett avtal och förhandlingarna åsyftar att få till stånd ett nytt avtal från den löpande avtalstidens slut har parterna hela tiden möjlighet att påkalla medling. Denna möjlighet bör stå kvar viss tid efter det att förhandlingarna förklarats strandade. Part måste nämligen ges visst rådrum för att överväga om han i anledning av strandningen vill påkalla medling.

I regel torde förhandlingar tas upp i avtalsperiodens slutskede och fortgå även efter periodens slut. Enligt 7 § första och tredje styckena i förslaget skall avtalet därvid erhålla fortsatt tillämplighet fram till dess tiden att begära medling gått till ända. Med hänsyn till att denna lösning innebär ett visst moment av tvång bör tiden för påkallande av medling efter strandning sättas tämligen kort. Enligt utredningens mening är två veckor en lämpligt avvägd tid. Om tvåveckorstiden går ut utan att medling påkallas, inträder enligt utredningens förslag avtalslöst tillstånd.

Om förhandlingar äger rum mellan parter som förut inte har något avtal, har det nu förda resonemanget inte någon tillämplighet. Skälen för att bestämma en tämligen kort tid för påkallande av medling är därför inte lika starka. Det synes dock inte finnas anledning att här bestämma tiden på annat sätt än i det nyss diskuterade huvudfallet.

Skulle parts begäran om förhandlingar om avtal avvisas, är läget genast klart för parten. Detta gäller både om begäran avser förnyelse av ett redan etablerat avtalsförhållande eller om den avser att få till stånd ett avtal på ett förut oreglerat område. Det bör då rimligen kunna krävas att han snabbt tar ställning till frågan om han vill påkalla medling eller ej. Även i detta fall synes en tid av två veckor vara lämplig. I princip bör tvåveckorstiden löpa från det att begäran om förhandlingar avvisats. Det är naturligt att räkna tiden från det att underrättelse härom tillställts den som framställt begäran.

I enlighet med det anförda föreslås i paragrafen att medling skall påkallas inom två veckor från det att förhandlingar av part förklarats strandade eller begäran om förhandlingar avvisats.

Om parts begäran om förhandlingar avvisats och parten underlåter att påkalla medling, förfaller frågan om medling när tvåveckorsfristen utgår. Det föreligger emellertid inte något hinder att parten återkommer med en ny begäran om förhandlingar i saken, om han skulle finna detta påkallat.

4 §

Enligt paragrafens första stycke skall medling äga rum inför en av regeringen utsedd förlikningsman. Några behörighetskrav beträffande förlikningsmannen anges inte i bestämmelsen. Det bör ankomma på regeringen att avgöra vilka kvalifikationer som förlikningsmannen bör besitta i varje särskilt fall. Ej heller anges närmare vilka uppgifter som förlikningsmannen i första hand har att fullgöra. I sakens natur ligger emellertid, att han bör tillse att förhandlingar mellan parterna upptas på lämpligt sätt. Föremålet för förhandlingarna inför förlikningsmannen skall gälla det förhållande som föranlett parts framställning om medling. Under medlingsarbetets gång bör på parternas samfällda begäran även angränsande områden kunna tas upp till behandling. Förlikningsmannen bör även kunna föreslå en sådan utvidgning av förhandlingsområdet. Inom ramen för det bestämda förhandlingsområdet får det ankomma på förlikningsmannen att bedöma hur han lämpligast bör gå till väga för att främja en lösning av tvisten. Vissa regler i detta hänseende ges även i 5 §.

Paragrafens andra stycke innehåller regler om möjlighet för förlikningsmannen att hos domstol anmäla parts försummelse att inställa sig till förhandling inför förlikningsmannen samt om rätt för domstol att meddela vitesföreläggande och att, på anmälan av förlikningsmannen, utdöma vitet.

Regleringen är utformad i nära överensstämmelse med 49 § MBL. När det emellertid gäller förhandlingar om avtal av det slag varom nu är fråga har det inte ansetts lämpligt att såsom i MBL ange arbetsdomstolen som forum för vitesmål. I stället föreskrivs att sådant mål skall upptas av Stockholms tingsrätt. I vad mån tvång i form av vite må användas när staten uppträder som part får överlämnas till rättstillämpningen att pröva.

Frågor rörande partsbehörighet har berörts under 2 §. I samband därmed har framhållits att i förlikningsmannens uppdrag ingår att pröva frågor av detta slag.

5 §

I paragrafens första stycke upptas en bestämmelse om förlikningsmannens förhandlingsverksamhet. Bestämmelsen motsvarar i viss mån 48 § MBL.

Förhandlingar som förlikningsmannen anordnar har främst till uppgift att få till stånd överenskommelse mellan parterna. Bestämmelsen i första stycket är avsedd att ge vägledning för förlikningsmannen i detta hänseende och skapa viss säkerhet för att medlingsförslag inte läggs fram som saknar anknytning till någondera sidans ståndpunkter. Om parterna enats om konkreta lösningar, skall förlikningsmannen självklart anknyta till dessa. Enighet kan i andra fall ha nåtts om vissa principer i en överenskommelse så att förhandlingsarbetet får inriktas på detaljutformningen av denna. Skulle endast den ena parten framlägga förslag till lösningar, bör förlikningsmannen göra en mera självständig bedömning av tvistefrågan.

Det är tydligt att förlikningsmannen har rätt att föreslå jämkningar och medgivanden som enligt hans mening är ägnade att bidra till en lösning av tvistefrågorna.

Enligt bestämmelsen i andra stycket kan förlikningsmannen vid resultatlösa förhandlingar föreslå parterna att låta tvisten avgöras av skiljemän.

Biträder parterna förlikningsmannens förslag om att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän, kommer frågan därefter att behandlas enligt reglerna i lagen (1929:145) om skiljemän. Enligt bestämmelsen kan förlikningsmannen även medverka vid utseende av skiljemän. Sådan medverkan bör dock lämnas endast om parterna så önskar.

Enligt stadgandet kan förlikningsmannen föreslå parterna skiljemannaförfarande först sedan förhandlingar inför förlikningsmannen inletts. I sakens natur ligger emellertid att förlikningsmannen kan lämna sådant förslag utan att först ha prövat förhandlingsvägen i sådana undantagsfall då kallelse till förhandling framstår som ändamålslös.

6 §

Paragrafen innehåller föreskrift för förlikningsmannen att genast göra anmälan till regeringen, om medlingsförsök misslyckats.

Anmälningsskyldighet föreskrivs i två fall, nämligen dels när slutligt medlingsförslag förkastats av parterna, dels när förlikningsmannen funnit att medlingsförslag ej kunnat läggas fram till följd av bristande medverkan från parts sida.

Har förlikningsmannen hos regeringen anmält förhållande som här avses, ankommer det på regeringen att vidta de åtgärder som kan anses påkallade. Genom bestämmelsen i 7 § andra stycket är sörjt för att regeringen erhåller viss tid för vidtagande av de åtgärder som bedöms nödvändiga.

Enligt bestämmelsen är förlikningsmannen inte skyldig att anmäla, när parterna enats om att låta tvistefrågan avgöras av skiljemän. Det är emellertid rimligt, att förlikningsmannen i ett sådant fall under hand meddelar regeringen att parterna nått överenskommelse därom.

7 §

Kollektiva upphovsrättsliga avtal löper i allmänhet för viss avtalsperiod. Framställs begäran om förhandlingar om nytt avtal är det praxis att parterna kommer överens om att avtalet skall fortfara att tillämpas även efter avtalstidens slut under förutsättning att förhandlingar då pågår. På detta sätt undviker man att avtalslöst tillstånd inträder, om nytt avtal ingås först efter avtalsperiodens slut. I första stycket av förevarande paragraf har intagits en bestämmelse som föreskriver att denna ordning skall gälla även i fråga om kollektiva kopieringsavtal. Parterna skall emellertid enligt bestämmelsen ha frihet att bestämma att annan ordning skall gälla.

Normalt resulterar förhandlingarna i ett nytt avtal, som förklaras skola gälla från den dag då den avtalsperiod som bestämts i det äldre avtalet upphör. Ingås ej överenskommelse om det nya avtalet förrän efter sistnämnda tidpunkt, får avtalet alltså retroaktiv giltighet. Detta kan medföra att t. ex. vissa ersättningar måste beräknas retroaktivt.

I lagen bör anges under vilken tid avtalet skall äga fortsatt tillämplighet, om förhandlingarna ej leder till nytt avtal. Olika regler bör gälla allteftersom medling påkallas eller så ej sker.

I andra stycket upptas en bestämmelse för det fall att medlingsförfarande inletts mellan parterna. Om medlingen misslyckas, bör avtalet äga fortsatt tillämplighet under viss kortare tid därefter. Parterna behöver rådrum för att anpassa sig efter den nya situationen. De behöver också viss tid för att lämna information därom till organisationsmedlemmar och andra berörda. En frist om två veckor har synts lämplig.

Fristen bör räknas från det att slutligt medlingsförslag förkastats. Har förlikningsmannen enligt 5 § andra stycket föreslagit att tvisten skall avgöras av skiljemän men detta förslag förkastats, bör fristen räknas från det att så skett. Om förlikningsmannen enligt 6 § till regeringen anmält, att han till följd av bristande medverkan från part ej kunnat framlägga medlingsförslag, bör fristen räknas från det att denna anmälan gjorts. Lagtexten har utformats i enlighet härmed.

Bestämmelsen i tredje stycket avser det fall att ingendera parten påkallar medling. Såsom anförts i specialmotiveringen till 3 § har det ansetts lämpligt att avtalet i detta fall skall ha fortsatt tillämpning till dess att tiden för att påkalla medling enligt 3 § har gått ut. Även denna tid är satt till två veckor.

Bestämmelserna i paragrafen är enligt en i första stycket intagen föreskrift dispositiva. Har parterna t. ex. överenskommit om andra frister än de i paragrafen angivna, skall dessa gälla.

8 §

I paragrafen föreskrivs tystnadsplikt för den som är eller varit förlikningsman. Bestämmelsen är i huvudsak utformad efter mönster av 53 § MBL. Åsidosätts tystnadsplikten kan straffansvar inträda enligt 20 kap. 3 § brottsbalken (prop. 1975:78 s. 148 ff).

9 §

Som anförts i den allmänna motiveringen bör parterna kunna överenskomma att medling ej skall äga rum. För att gälla bör en sådan överenskommelse vara skriftlig. Den föreslagna lagtexten har utformats i enlighet härmed.

Stadgandet kan t. ex. tillämpas på det sättet att parterna i ett avtal föreskriver att fråga om förlängning av avtalet skall, i händelse av tvist, behandlas av skiljemän. Parterna kan också överenskomma att medlingsförfarande ej skall tillämpas utan att hänvisa till skiljemannaförfarande. En överenskommelse om att medling ej skall äga rum kan självfallet begränsas till viss fråga.

Har ett kollektivt avtal om fotokopiering träffats, kan givetvis uppkomma tvist mellan parterna rörande tolkningen av avtalsvillkoren. Sådan tvist faller inte under de här föreslagna bestämmelserna. Om skiljeavtal slutits mellan parterna blir allmänna regler om skiljedom tillämpliga. Har däremot inte slutits skiljeavtal, får tvisten på vanligt sätt underkastas domstols prövning.

Särskilt yttrande

Av ledamoten *Sture Palm*

I likhet med utredningen anser jag frågan om fotokopiering i undervisningsverksamhet vara lämplig att behandlas inom ramen för ett delbetänkande.

Enligt min mening bör det emellertid vara ett undantag att en upphovsrättslig fråga på detta sätt bryts ut till särskild behandling. Delbetänkanden bör inte läggas fram annat än om särskilda skäl påkallar det. Upphovsrättens komplexa karaktär och nära samband med den aktiva kulturpolitiken gör att frågorna i regel måste bedömas mot en mera principiell bakgrund. En samlad kartläggning av upphovsrättens allmänna funktion och betydelse ter sig här som en viktig uppgift. Jag vill därför inför det fortsatta utredningsarbetet starkt understryka de av utredningen framförda synpunkterna att det framstår som angeläget att nå fram till en enhetlig syn på den rad av principiella frågor som möter inom olika delar av det upphovsrättsliga regelsystemet och att en samlad lösning knappast torde kunna läggas fram förrän hela fältet genomarbetats och utredningen haft tillfälle att foga samman de olika delarna till ett helt.

Bilaga 1 1978 års skolkopieringsavtal

Avtal om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande 1978-06-26

Mellan staten, å ena sidan, och följande organisationer, nämligen Bildleverantörernas Förening, Fackförbundspressens Samorganisation, Föreningen Svenska Läromedelsproducenter, Föreningen Svenska Populärauktorer, Föreningen Svenska Tecknare, Föreningen Svenska Tonsättare, Föreningen Svensk Fackpress, Konstnärernas Riksorganisation, Läromedelsförfattarnas Förening, Pressfotografernas Klubb, Svenska Bokförläggareföreningen, Svenska Fotografernas Förbund, Svenska Journalistförbundet, Svenska Musikförläggareföreningen u. p. a., Svenska Tidningsutgivareföreningen (innefattande även Vectu), Sveriges Författarförbund och Tidningarnas Arbetsgivareförening, å andra sidan, har träffats följande avtal om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande.¹

Avtalets tillämpningsområde

1 § Detta avtal gäller utbildning som staten, kommun eller landstingskommun är huvudman för och som står under tillsyn av skolöverstyrelsen.

Med utbildning som avses i första stycket jämställs i detta avtal dels konstfackskolan, dels utbildning som motsvarar utbildningen vid lärarutbildningsanstalt som vid utgången av juni månad 1977 stod under tillsyn av skolöverstyrelsen.

Avtalet omfattar även skolor som under avtalsperioden ställs under tillsyn av skolöverstyrelsen.

2 § Under avtalet faller alla utgivna litterära verk, konstnärliga verk och fotografiska bilder i fråga om vilka part på organisationssidan får upplåta rätt att mångfaldiga enligt 3 och 7–11 §§ i detta avtal.

Med litterära verk, konstnärliga verk och fotografiska bilder som har utgivits jämställs konstverk, av vilka upphovsmanen har överlåtit exemplar, och fotografiska bilder, som har offentliggjorts.

3 § Avtalet omfattar alla former av grafiskt, fotografiskt eller liknande mångfaldigande i den mån inte annat följer av 7–11 §§.

¹ Avtalet berör vissa paragrafer i lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (SFS 1960:729 med ändr.) och lagen om rätt till fotografisk bild (SFS 1960:730 med ändr.).

Definitioner

4 § I det följande förstås med

skola: den skolenhet eller liknande där utbildning som avses i 1 § bedrivs,

undervisning: undervisning och därmed jämförbar pedagogisk verksamhet i skolan såsom sådan verksamhet som avses i skolförordningen (Svensk Författningssamling 1971:235, senast ändr. 1978:588) 5 kap. 4 § tredje stycket och 9 § (grundskolans fria aktiviteter), meddelande av studie- och yrkesorientering, ledning av timme till förfogande och skilda organisationers information till eleverna under skoltid,

lärare: varje person som leder undervisning,

förlaga: det material (verk, lärares egenproducerade förlaga eller s. k. blandad förlaga) som ligger till grund för ett mångfaldigande,

verk: litterärt eller konstnärligt verk eller del därav, till vilket upphovsrätt gäller enligt upphovsrättslagen, eller fotografisk bild, till vilken fotografirätt gäller enligt fotografilagen,

lärares egenproducerade förlaga: verk som lärare själv framställer och som omfattar endast sådant material som läraren är upphovsman till och som läraren ej har utgivit,

blandad förlaga: verk som lärare själv framställer och som omfattar dels återgivande av utgivet verk som faller under avtalet, dels sådant verk till vilket läraren är upphovsman och som läraren ej har utgivit,

skrift: bok, häfte, broschyr, notblad och liknande skrift som innehåller ett eller flera verk samt tidning, tidskrift eller annan periodisk skrift,

bild: allt bildmaterial, dock att sådana enkla grafiska framställningar av beskrivande art såsom schematiska kartor och diagram av icke konstnärligt slag skall anses som text,

diabild: transparent stor- eller smådiabild för projektion,

arbetshäfte: verk som helt eller till övervägande del består av studie- och arbetsuppgifter, övningsuppgifter, laborations- eller instruktionsanvisningar (även sådana som innehåller noter),

blankett: sådan blankett som tillhandahålls i block eller bunt, som omfattar minst tio likadana exemplar av varje blankett, och som innehåller tester och prov, kartläggare attityder och intressen eller utgör stimulansmaterial för samtal eller andra liknande uppgifter,

kopiesida: en sådan kopia av verk som har ett format vilket ej överstiger format A 4 eller, i fråga om kopia av större format, varje påbörjad del motsvarande format A 4,

rättsinnehavare: den som har rätt att tillåta mångfaldigande som avses i 3 och 7-11 §§.

Utgångspunkter för avtalet

5 § Parterna förutsätter att den rätt att mångfaldiga för enskilt bruk som följer av 11 § första stycket upphovsrättslagen och 5 § fotografilagen inte tas i anspråk i stället för den rätt till mångfaldigande som upplåts genom detta avtal.

Staten kommer att – i annan form än genom ändring av 11 § första stycket

upphovsrättslagen och 5 § fotografilagen – verka för att nämnda förutsättning uppfylls.

6 § Avtalet berör ej den rätt att mångfaldiga som följer av annan bestämmelse i upphovsrättslagen än 11 § första stycket eller av annan bestämmelse i fotografilagen än 5 §.

Rätt att mångfaldiga enligt avtalet

7 § Lärare får på villkor som föreskrivs i 8–11 §§ mångfaldiga eller låta mångfaldiga sådant verk som faller under avtalet, om framställningen sker endast för lärarens egen undervisning och företas med skolans utrustning eller eljest på skolans bekostnad.

Avtalet medger dock ej framställning av stordiabild eller tillverkning av duplikat av smådiabild. Av videogram eller film, som är avsedd att visas i form av rörliga bilder, får endast enstaka bild mångfaldigas.

8 § Tre exemplar av verk får utan särskilt tillstånd av rättsinnehavaren framställas i form av papperskopior.

9 § Fler än tre exemplar av verk får utan särskilt tillstånd av rättsinnehavaren framställas i form av papperskopior i den mån läraren behöver upplagan under kalenderhalvåret för att komplettera vad som kan anses vara en normal tillgång på läromedel för berörda elever.

Första stycket gäller även i fråga om framställning av ett eller fler exemplar i form av smådiabild.

10 § Bestämmelserna i 9 § första stycket innebär att fler exemplar inte får framställas än som behövs för att lärarens elever skall få var sitt exemplar och läraren själv några exemplar.

11 § I fråga om sådana läroböcker, arbetshäften, nothäften, och andra icke-periodiska skrifter som finns tillgängliga på marknaden innebär bestämmelserna i 9 § dessutom

- 1 att en lärare normalt ej får framställa eller låta framställa kopiesida
 - a) ur sådant arbetshäfte eller nothäfte som omfattar 32 sidor eller mindre,
 - b) av blankett,
- 2 att en lärare under samma kalenderhalvår och för samma elever normalt ej får framställa eller låta framställa kopiesidor av
 - a) mer än sex sidor ur sådana arbetshäften eller nothäften som omfattar mer än 32 sidor,
 - b) större del av annan skrift än som motsvarar hälften av skriften, dock normalt ej mer än 20 sidor ur denna.

Vid tillämpning av första stycket jämföras med skrift sådan del av en skrift som också finns tillgänglig som särtryck.

Ersättning för mångfaldigande

12 § Staten utger ersättning till föreningen Bild, Ord, Not-Upphovsrättslig samorganisation (BONUS) med 1 800 000 kr. Ersättningen betalas ut med 1 377 500 kr. i augusti 1978 och med 422 500 kr. senast en månad efter det att riksdagen har gett regeringen det bemyndigande som behövs härför.

Av ersättningen avser 1 760 000 kr. ersättning för mångfaldigande enligt 9 § och för sådant mångfaldigande som, trots vad som sägs i 5 §, kan komma att ske med stöd av eller under åberopande av 11 § första stycket upphovsrättslagen eller 5 § fotografilagen. Antalet kopiesidor som berättigar till ersättning har beräknats till 110 milj.

Återstoden av ersättningen utgör medel som BONUS får förfoga över antingen för redovisning som föreningen önskar verkställa för egen räkning eller för annat ändamål som har samband med detta avtal.

Särskilda bestämmelser

13 § Organisationerna förbinder sig att fortlöpande verka för att alla berörda rättsinnehavare själva eller genom organisation på organisationssidan medger rätt till mångfaldigande enligt detta avtal beträffande samtliga berörda verk. Detta åtagande gäller även i fråga om sådan rättsinnehavare som ej är medlem i organisation på organisationssidan.

14 § Organisationerna skall, när staten begär det, inom en månad eller den längre tid varom parterna kan enas förete material av vilket kan slutas att mångfaldigande enligt detta avtal medges av

- 1 upphovsmännen till minst 95 % av de verk vilka är avsedda för undervisningsändamål vid skola, vilka utan hinder får användas där och vilkas senaste upplaga har utkommit tidigast fem år före avtalsårets ingång,
- 2 minst 95 % av samtliga journalister anställda vid tidningar eller tidskrifter som utges av medlemmarna i Svenska Tidningsutgivareföreningen,
- 3 bokförläggare som tillsammans har utgivit minst 95 % av de verk som under föregående avtalsår eller, i fråga om första avtalsåret, närmast föregående tolv månadersperiod har utgivits av medlemmarna i Svenska Bokförläggareföreningen och/eller Föreningen Svenska Läromedelsproducenter,
- 4 utgivare av dagstidningar som under närmast föregående ordinarie redovisningsperiod enligt Tidningsstatistik AB har utgivit tidningsexemplar till ett antal som motsvarar minst 95 % av tidningarnas medeltoutplagor för vardagar.

Kan organisationerna under avtalsåret ej förete sådant material som avses i första stycket, skall avtalet, en månad efter uppsägning, upphöra att gälla för återstoden av avtalsåret. Utgiven ersättning för avtalsåret som belöper på återstoden av avtalsåret skall återbetalas.

Uppsägning enligt andra stycket skall ske hos BONUS

15 § Organisationerna skall till den myndighet som staten bestämmer förlöpande överlämna dels uppgift på namnen på medlemmarna i organisationerna, dels uppgift på sådant verk beträffande vilket rättsinnehavare som är medlem i organisation har meddelat förbud mot mångfaldigande enligt detta avtal.

Organisation som får kännedom om förbud mot mångfaldigande, som rättsinnehavare vilken ej är medlem i någon av organisationerna har meddelat, skall till myndighet som staten bestämmer lämna uppgift om förbudet.

16 § Har ett verk, som enligt 2 § ej omfattas av detta avtal eller av avtalen den 5 mars 1973 och den 23 juni 1976 om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande, mångfaldigats vid skola och kan ersättning därför anses ha utgått enligt något av avtalen, skall rättsinnehavaren, om han begär ersättning, få sådan av BONUS ur det belopp staten har betalt i anledning av avtalen. Bestämmelserna i 19 § avtalet den 5 mars 1973 och i 18 § avtalet den 23 juni 1976 gäller fortfarande.

17 § Staten åtar sig att i samarbete med organisationerna i erforderlig utsträckning informera berörda länskolnämnder, skolstyrelser, skolor och lärare om detta avtal, samt om berörda delar av lagen om upphovsrätt och fotografilagen.

Avtalstid m. m.

18 § Avtalet gäller fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 30 juni 1979.

19 § Regeringen kommer – under förutsättning att riksdagen fattar de beslut som behövs härför – att slutligt godkänna avtalet.

20 § Parterna har enats om vissa protokollsanteckningar. Dessa, som biläggs detta avtal som Bilaga, är avsedda att tjäna som vägledning vid tillämpningen av avtalet.

Stockholm den 26 juni 1978

För staten:

Arvid Sanmark

För

Bildleverantörernas Förening

Per Anders Thunqvist

Läromedelsförfattarnas Förening

Stig Starrsjö

Fackförbundspressens Samorganisation

Ulf Aulin

Pressfotografernas Klubb

Tore Falk

Föreningen Svenska Läromedels-
producenter

Olof Storm

Svenska Bokförläggareföreningen

Jonas Modig

Föreningen Svenska Populärauktorer <i>Bo-Göran Edling</i>	Svenska Journalistförbundet <i>Lars E. Rabenius</i>
Föreningen Svenska Tecknare <i>Harald Gripe</i>	Svenska Musikförläggareföreningen u. p. a. <i>Ketil Skarby Staffan Ehrling</i>
Föreningen Svenska Tonsättare <i>Eskil Hemberg</i>	Svenska Tidningsutgivareföreningen <i>Karl-Henrik Ekberg</i>
FACTU Föreningen Svensk Fackpress <i>Bengt Persson</i>	Sveriges Författarförbund <i>Harry Breidensjö</i>
Konstnärernas Riksorganisation (KRO) <i>Dag Eson Malmberg</i>	Tidningarnas Arbetsgivareförening <i>Bertil Ströhm</i>
Svenska Fotografernas Förbund <i>Lars T. Jacobson Johan Pohl</i>	

Bilaga till skolkopieringsavtalet

Protokollsanteckningar

Till 2 §. Avtalet avser mångfaldigande av verk i fråga om vilket den person som äger upplåta rätt till mångfaldigande (rättsinnehavaren) via organisation på organisationssidan upplåtit rätt till mångfaldigande enligt avtalet. Det har upplysts att organisationerna genom särskilda beslut skaffat sig fullmakt att upplåta rätt till mångfaldigande för sina medlemmar. Denna rätt skall gälla i den mån medlem inte uttryckligen meddelat förbud mot kopiering. Det sagda innebär bl. a. att avtalet inte omfattar verk vars rättsinnehavare ej är medlem i organisation på organisationssidan och ej heller eljest givit någon av organisationerna fullmakt att upplåta rätt till mångfaldigande. Avtalet omfattar ej heller verk i fråga om vilket rättsinnehavaren – trots att han är medlem i någon av organisationerna – förbjudit organisationen att upplåta rätt till mångfaldigande. Begränsningarna av avtalets räckvidd motiveras av att organisationerna på organisationssidan saknar laglig möjlighet att upplåta rätt till mångfaldigande av andra verk.

Mot bakgrund av vad som ovan anförts är parterna eniga om att det är ett oeftergivligt intresse för skolorna att organisationerna på organisationssidan vidtar effektiva åtgärder för att om möjligt alla berörda rättsinnehavare lämnar någon av organisationerna erforderliga fullmakter (13 §). Staten räknar därför med att nästan alla rättsinnehavare kommer att lämna fullmakter. Med hänsyn härtill bör det vara möjligt att vid mångfaldigande inom skolorna begränsa kontrollen till att avse frågan huruvida förbud mot mångfaldigande enligt detta avtal meddelats beträffande det verk som läraren i det enskilda fallet vill mångfaldiga. Skolorna kommer alltså att behöva uppgift på de verk i fråga om vilka medlem i organisation på organisations-sidan förbjudit mångfaldigande (15 §).

Parterna är ense om, att kontrollen inom skolorna kan begränsas på sätt nu angetts. Om kontrollen begränsas på detta sätt kan det, enligt vad parterna gemensamt konstaterat, ej undvikas att mångfaldigande kommer att ske

även av verk som ej omfattas av avtalet. Detta mångfaldigande vid sidan av avtalet – vilket mångfaldigande med hänsyn till organisationernas åtagande enligt 13 § torde bli av relativt begränsad omfattning – avser staten att behandla såsom fråga vore om mångfaldigande enligt avtalet. Självfallet skall lärarna respektera förbud mot mångfaldigande som avgetts av rättsinnehavare oavsett om han tillhör organisation på organisationsidan eller ej.

Lärarna skall också iakttaga att organisationerna ej företräder rättsinnehavare till verk som utgivits eller, i fråga om fotografi, offentliggjorts endast i utlandet.

Lärarna skall vidare iakttaga att Svenska Tidningsutgivareföreningen förklarat att föreningen f. n. icke företräder rättsinnehavare till signerad artikel i svensk tidning som författats av utländsk medborgare.

Paragrafen avser alla verk som utgivits, även verk till vilka läraren själv har upphovsrätten. Eftersom avtalet omfattar endast verk som utgivits, kommer det material som en lärare producerar direkt för sin undervisning i allmänhet ej att falla in under avtalet. Vissa bestämmelser härom finns dock i 4 §. Se även protokollsanteckningarna till 12 §.

Till 4 §. De rättigheter som enligt detta avtal tillkommer lärare gäller inte för arbetsenhets- eller klasskonferens. När elever för sitt arbete i skolan behöver kopiera anses detta ske enligt avtalet, om läraren är ansvarig för verksamheten.

Till 8 och 9 §§. Lärare som i sin undervisning använder exemplar av litterärt eller konstnärligt verk eller fotografi som framställt enligt detta avtal skall anses ha fullgjort sin skyldighet enligt 3 § första stycket upphovsrättslagen resp. 2 § första stycket fotografilagen om han därvid på kopian anger upphovsmannens resp. fotografens namn eller muntligen nämner detta. Om läraren inte känner till namnet, behöver han inte efterforska det.

Till 8 §. Paragrafen gäller endast i fråga om upplaga som omfattar högst tre exemplar i form av papperskopior. Omfattar upplagan mer än tre sådana exemplar, gäller paragrafen däremot inte, inte ens i vad avser de första tre exemplaren. För hela den upplaga som omfattar minst fyra exemplar gäller i stället 9 § och följande.

För framställning av upplagor om högst tre exemplar i form av papperskopior gäller inga andra villkor än som anges i 8 §. Någon begränsning till ett visst antal sidor som högst får mångfaldigas ur varje verk gäller alltså ej. Ej heller behöver hänsyn tas till tillgången på läromedel vid skola på sätt som i 9 § stadgas för upplagor om mer än tre exemplar.

Till 7 och 9 §§. Paragraferna gäller för allt mångfaldigande som avser upplagor om mer än tre exemplar i form av papperskopior (första stycket) eller som avser ett eller fler exemplar i form av diabild (andra stycket). I fråga om sådana upplagor avser paragraferna hela upplagan, alltså även de tre första exemplaren. Följande fem begränsningar gäller beträffande lärares rätt att mångfaldiga. Enligt den första (7 §) får lärare inte mångfaldiga eller låta mångfaldiga annat än för sin egen undervisning. Med låta mångfaldiga åsytas att lärare uppdrager åt annan, exempelvis vaktmästare, elev, kollega eller läromedels-

central, att verkställa själva mångfaldigandet. I övrigt får lärare däremot inte mångfaldiga för att tillgodose annan lärares behov. Som en andra begränsning (7 §) gäller att kopieringen skall företas med skolans utrustning eller eljest på skolans bekostnad. För det tredje (7 och 9 §§) gäller att upplagan endast får vara så stor som behövs för lärarens undervisning. Behovet skall för det fjärde vara aktuellt. Läraren skall nämligen behöva upplagan under det kalenderhalvår under vilket mångfaldigandet sker. För det femte fordras att behovet föreligger trots att det vid skolanläggningen finns en normal tillgång på läromedel. Vid bedömning av frågan huruvida en viss lärare behöver mångfaldiga till komplettering av en normal tillgång på läromedel skall hänsyn naturligtvis tas till läromedlen i det aktuella ämnet och årskursen.

Det kan i vissa fall vara svårt att avgöra huruvida kravet på normal tillgång på läromedel är uppfyllt. Avgörande får bli pedagogiska hänsyn. Även tillgången på läromedel på marknaden har stor betydelse. Följande exempel kan tjäna som vägledning. Finns för ett visst ämne i en viss årskurs flera godtagbara läroböcker, är kravet på normal tillgång på läromedel i detta ämne och i denna årskurs alltid uppfyllt så snart varje elev disponerar ett exemplar av en av de nämnda läroböckerna. Det sagda innebär inte att eleverna behöver disponera över läromedel som täcker hela lärokursen.

En lärobok kan vara godtagbar även om den inte täcker hela lärokursen.

Med formuleringen "för att komplettera vad som kan anses vara en normal tillgång på läromedel för berörda elever" har avsetts att markera att lärarna inte genom mångfaldigande får framställa sådana läromedel som avses med begreppet "normal tillgång på läromedel för berörda elever". De får inte heller genom mångfaldigande av delar ur två eller flera verk framställa läromedel som avses med begreppet "normal tillgång på läromedel för berörda elever" eller läromedel som ersätter läromedel som avses med nämnda begrepp. Det sagda innebär en viss begränsning av rätten att mångfaldiga ur läroböcker av skilda slag. Mångfaldigande ur andra böcker, ur tidningar och tidskrifter torde däremot så gott som aldrig begränsas av den aktuella föreskriften, då allt mångfaldigande ur sådana verk regelmässigt sker "för att komplettera vad som kan anses vara en normal tillgång på läromedel för berörda elever".

Den närmare innebörden av 9 § preciseras i 10 och 11 §§ genom angivande av regler för vissa vanliga tyfall.

Till 11 §. Enligt paragrafen skall rätten att mångfaldiga normalt begränsas i vissa hänseenden. Begränsningen gäller endast skrifter som finns tillgängliga på marknaden. Med detta uttryck menas att skrifterna finns tillgängliga hos utgivaren eller, i fråga om läromedel, hos den distributör från vilken skolan normalt förvärvat läromedel som är avsedda för den utbildningslinje som berörs. Kravet på tillgänglighet är uppfyllt endast om utgivaren eller distributören vid förfrågan förklarar sig omgående kunna leverera önskat antal exemplar av skriften.

Reklambroschyrer och informationsmaterial som tillhandahålls gratis från organisationer och politiska partier får kopieras utan de inskränkningar som eljest gäller enligt detta avtal. Paragrafen innehåller vidare en regel som begränsar rätten att mångfaldiga ur annan skrift än arbetshäfte eller nothäfte till att för samma elever normalt avse högst hälften av skriften, dock normalt

ej mer än 20 sidor ur denna. Genom att inskjuta ordet "normalt" har parterna markerat att mångfaldigandet i vissa fall kan få avse mer än hälften eller mer än 20 sidor. Detta förutsätts få ske i den mån det behövs för att mångfaldigande skall bli meningsfullt. Om exempelvis behov föreligger av att mångfaldiga ett visst avsnitt (kapitel eller liknande) ur en bok och detta omfattar någon eller några få sidor mer än hälften resp. 20 sidor får mångfaldigandet avse hela avsnittet.

Till 12 §. Antalet ersättningsberättigade kopiesidor har beräknats på grundval av 1977 års kopieringsredovisning. Det antal som framkom vid denna redovisning har höjts med tre procent. Dessutom har följande beräkningsnormer tillämpats.

- 1 Med kopiesida förstås enligt 4 § i avtalet en sådan kopia av verk som har ett format som inte överstiger format A 4 eller, i fråga om kopia av större format, varje påbörjad del motsvarande format A 4.
- 2 Sådan kopiesida som har framställts direkt ur en bok eller ur en tidskrift och som omfattar mer än en av bokens respektive tidskriftens sidor skall räknas som det antal kopiesidor som motsvarar antalet boksidor respektive tidskriftssidor som helt eller delvis återges på förlagan.

Mångfaldigas i oförändrat skick kopia som avses i föregående stycke skall på motsvarande sätt omräkning göras.

Mångfaldigas en sådan sida av en förlaga som har sammanställts genom sammanklippning av flera sådana kopior som avses i närmast föregående stycke skall också motsvarande omräkning göras. Om förlagan utgör blandad förlaga gäller dock punkt 6 nedan.

- 3 Varje kopiesida med notskrift räknas som fem kopiesidor. I fråga om blandad förlaga gäller dock punkt 6 nedan.
- 4 Varje smådiabild räknas som etthundrafemtio kopiesidor.
- 5 Kopiesida som har framställts direkt ur en tidning eller tidskrift räknas som tre kopiesidor. Parterna är ense om att omprövning av uppräkningsfaktorer för tidningar och tidskrifter skall ske för nästa avtalsperiod.

Mångfaldigas förlaga, till vilken text ur tidning eller tidskrift har förts över genom maskinskrift eller motsvarande, skall varje kopia av sida i sådan förlaga räknas som två kopiesidor. Detta gäller dock endast om till förlagesidan har överförts mer än vad som med normala marginaler och radavstånd ryms på en sida av format A 4 (ca 2 000 typrum). Om förlagan utgör blandad förlaga skall punkt 6 nedan tillämpas i stället för vad som nu har sagts.

- 6 Mångfaldigas blandad förlaga utgår ersättning för mångfaldigandet av verk som avses i 2 § i vad det avser.
 - a) bild,
 - b) varje sammanhängande avsnitt av noter som omfattar mer än fyra takter (motsvarande),
 - c) varje sammanhängande avsnitt av text som omfattar mer än en halv sida ur det återgivna verket eller mer än 1 000 typrum.

Vid tillämpning av punkt c anses 16 rader lyrik utgöra en halv sida.

Varje kopia av ersättningsberättigat avsnitt enligt punkterna a-c räknas

som en kopiesida.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller i stället för 14 § upphovsrättslagen. Avsikten är att införa i praktiken lätt tillämpbara regler om ersättning och inte att definiera innebörden i begreppet citat.

Antalet kopiesidor har sålunda beräknats till 110 milj., vilket tal är avrundat till närmast hela antal om fem milj.

Till 17 §. Statens åtagande enligt denna paragraf innebär att den tillsammans med organisationerna utarbetar och sprider information om aktuella lagar och detta avtal. Det innebär vidare att samma frågor kontinuerligt behandlas i lärarutbildning och fortbildning.

Parterna förutsätter att information om avtalet finns anslagen vid skolans kopieringsutrustning samt att vikarier och andra som tillfälligt leder undervisning informeras om de rättigheter och skyldigheter som tillkommer lärare enligt avtalet.

Bilaga 2 Översikt över undervisningsformer särskilt inom vuxenutbildningen¹

1 Kommunal vuxenutbildning

1.1 *Allmänt*

Kommunal vuxenutbildning finns i två organisatoriska former, nämligen dels som utbildning anknuten till ungdomsskolan, dels som särskild skolenhet. Utbildningen (kommunal eller landstingskommunal) anordnas i form av kurser på både dag- och kvällstid.

För 1977/78 har 16 landsting och samtliga kommuner utom två begärt timmar för vuxenutbildning.

Statsbidrag utgår till 100 procent av skolledare- och lärarlönekostnaderna. Därutöver utgår ett schablonmässigt beräknat statsbidrag för studiehandledning, studie- och yrkesorientering samt stödundervisning.

1.2 *Utbildningens innehåll m. m.*

Den kommunala vuxenutbildningen ger både allmän utbildning och yrkesinriktad utbildning. Man kan studera ett eller flera ämnen samtidigt. Endast en del studerande läser hel lärokurs av grundskolans högstadium eller fullständig studiekurs av någon av gymnasieskolans linjer. Att undervisningen är organiserad som koncentrationsstudier i enstaka ämnen ger möjlighet att få ett studieprogram som passar det egna behovet. Man kan t. ex. samtidigt studera ett ämne på grundskolenivå och ett annat ämne på gymnasieskolenivå.

Den kommunala vuxenutbildningen skall – med undantag för den särskilda yrkesinriktade utbildningen – följa samma läroplaner som gäller för grundskolans högstadium och gymnasieskolan. Utbildningen skall anpassas till de vuxnas speciella förutsättningar och behov.

1.3 *Lärare och skolledare*

I kommunal vuxenutbildning som inte utgör särskild skolenhet är gymnasieskolans eller grundskolans rektor också rektor för vuxenutbildningen. En särskild studierektor finns oftast för vuxenutbildningen. En särskild skolenhet leds av en rektor på ordinarie tjänst.

Lärarna i grundskolekurser och gymnasieskolekurser är i huvudsak förordnade som lärare i gymnasieskola eller som lärare vid skolväsendet i

¹ Uppgifterna i bilagan är till väsentlig del hämtade från betänkandena "Studiestöd åt vuxna" (SOU 1974:62), "Utbildning för vuxna" (SOU 1975:59) och "Program för ljud och bild" (SOU 1975:28).

kommunen eller som timlärare i kommunal vuxenutbildning. Inom särskild yrkesinriktad utbildning är fyllnadstjänstgöring ofta förekommande.

1.4 Läromedel

Vuxenutbildningen har länge lidit brist på läromedel anpassade till den vuxnes erfarenheter och behov. Detta gäller kanske särskilt den kommunala vuxenutbildningen. Det material som används är oftast läroböcker avsedda för ungdomsskolan. På grundval av det s. k. LIV-projektet (Läroplansanpassning och läromedelsutveckling inom vuxenutbildningen) har emellertid förlagen nu producerat en rad nya läromedel för vuxenutbildningen, i första hand i centrala färdighetsämnen.

2 Statlig vuxenutbildning

2.1 Organisation m. m.

Statlig vuxenutbildning bedrivs vid statens skolor för vuxna i Norrköping och Härnösand. Den statliga vuxenutbildningen är till skillnad från den kommunala riksrekryterande. Utbildningen ges enligt läroplanerna för grundskolans högstadium och gymnasieskolan.

Undervisningen är upplagd som en kombination av lärarledd undervisning vid skolan och mellanliggande perioder av självstudier, då deltagarna läser med hjälp av brevkurser (varvad undervisning). Statens skola för vuxna i Norrköping anordnar också ren brevundervisning.

3 Folkhögskolor

3.1 Organisation m. m.

Folkhögskolorna drivs med statsunderstöd och skolöverstyrelsen (SÖ) som tillsynsmyndighet men ägs av en rad olika huvudmän. Av tabellen här nedan framgår folkhögskolornas fördelning på huvudmannakategorier (1973/74).

Tabell 1 Folkhögskolornas fördelning på huvudmannakategorier

Huvudmannakategori	Antal skolenheter (inkl. filialskolor)
Landsting (och primärkommuner)	51
Stödföreningar, stiftelser	11
Fria trossamfund	17
Svenska kyrkan	12
Arbetarrörelsen	10
Nykerhetsrörelsen	4
Övriga	10
Summa	115

Exempel på huvudmän inom gruppen "övriga" är Svenska Gymnastikförbundet, Föreningen Norden och Kursverksamheten vid Stockholms universitet. – Skolor ägda av landsting och kommuner (inkl. stödförenings-skolorna) står för den största delen av verksamheten. De har genomsnittligt flera studerande i de s. k. långa kurserna. De arbetar också under samma ekonomiska villkor som rörelseskolorna.

Folkhögskolans fria studieform och många skolors anknytning till olika folk rörelser gör att variationerna är stora såväl i fråga om huvudmannaskap som beträffande undervisningens uppläggning.

3.2 Utbildningens innehåll m. m.

De flesta folkhögskolor anordnar s. k. långa kurser om mer än 30 veckor ofta i form av tre årskurser. Många skolor har därutöver särskilda linjer parallellt med de långa allmänna kurserna. Särskilda linjer finns för exempelvis musikutbildning, ungdomsledarutbildning, u-landsfrågor, journalistik, konst och teater. Skolorna anordnar i regel också ofta en rad korta ämneskurser, speciellt under sommarhalvåret.

Folkhögskolorna har inte några i detalj fastställda läroplaner. Detta medför stor frihet att anpassa undervisningen till respektive skolas inriktning, den speciella kursens krav och kursdeltagarnas önskemål. Studieplaner skall dock i viss utsträckning inlämnas till SÖ för godkännande.

3.3 Läromedel

Läromedel speciellt avsedda för folkhögskolan saknas i stort sett. Det material som används är i huvudsak följande:

- a) läroböcker avsedda för ungdomsskolan;
- b) studieplaner och korrespondenskurser utgivna av studieförbund, korrespondensinstitut och organisationer;
- c) material som inte ursprungligen är avsett för undervisning men som likväl anses användbart, t. ex. tidningsartiklar, pocketböcker och annan aktuell debatlitteratur, facklitteratur (uppsatser därur), studiebesök, radio- och TV-program; samt
- d) lärarens egna sammanfattningar, kompendier.

Målsättningen vid val av läromedel i folkhögskolan är att läromedlet skall kunna anpassas efter olika studiesituationer och anknyta till vuxnas kunskaper, erfarenheter och intressen.

4 Studieförbunden¹

4.1 Allmänt

Den verksamhet som studieförbunden bedriver har en uppbyggnad och inriktning, som på flera sätt skiljer sig från andra typer av vuxenstudier i samhället.

¹ Beskrivningen avser endast en av studieförbundens verksamhetsgrenar, nämligen studie-cirkelverksamheten. Vid sidan av studiecirkelarna anordnar studieförbunden en rad andra aktiviteter, främst kulturarrangemang av olika slag – konserter, utställningar, teaterföreställningar m. m.

Den viktigaste principen för arbetet är att det skall vara fritt och frivilligt. Det innebär bl. a. att deltagarna i studiecirkelverksamhet fritt kan välja det ämne de är intresserade av. De skall också direkt kunna påverka och bestämma inriktningen på studierna, själva välja studiematerial och utforma planen för sitt arbete.

1976/77 uppgick det totala antalet cirklar (exklusive invandrarundervisningen) till ca 289 100 cirklar med ca 2 700 600 deltagare.

Den övervägande delen av studiecirkelarnas kostnader finansieras med bidrag från stat och kommun. Den återstående delen av kostnaderna täcks via deltagaravgifter.

4.2 Organisation

Den organisatoriska uppbyggnaden präglas av att varje större folkrörelse har byggt upp sitt eget studieförbund.

År 1936 bildades Samverkande Bildningsförbunden som ett samarbetsorgan för alla studieförbunden i landet. I slutet av 1960-talet gick förbundet samman med Folkbildningsförbundet, vilket utöver studieförbunden representerar länsbildningsförbunden, folkhögskolorna och biblioteken.

I tabellen nedan redovisas nu förekommande studieförbund samt antalet cirklar exklusive invandrarundervisningen (siffrorna avser 1976/77);

Tabell 2 Antalet cirklar inom studieförbunden

Studieförbund	Antal cirklar	Procent
Arbetarnas Bildningsförbund (ABF)	88 525	30,6
Frikyrkliga studieförbundet (FS)	11 178	3,9
Folkuniversitetet (FU)	21 973	7,6
Studieförbundet SFR	16 311	5,6
KFUK-KFUM:s studieförbund (KFUK-M)	2 232	0,8
Studieförbundet Vuxenskolan (SV)	51 308	17,7
Nykerhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV)	15 596	5,4
Studieförbundet Medborgarskolan (Mbsk)	31 616	10,9
Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS)	18 696	6,5
Tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV)	31 633	10,9
Summa	289 068	100

4.3 Utbildningens innehåll

Studiecirkelverksamheten är mycket rikt varierad. Alla ämnen och studier på alla nivåer finns representerade. Studiecirkelarnas ämnesinriktning präglas i viss grad av studieförbundens förankring i religiösa, ideella, fackliga och politiska organisationer. En del av studiecirkelarna vänder sig till medlem-

marna i dessa organisationer, vilket både leder till olikheter i studiecirkelnas innehåll och inriktning inom olika ämnesgrupper och till olikheter mellan studieförbunden. Förbunden har dock det gemensamt att de erbjuder undervisning i s. k. PRIO-ämnena. De prioriterade studiecirkelnas omfattar f. n. svenska, engelska, matematik och samhällskunskap på högst grundskolans nivå, hemspråk för invandrare, studiecirkelnar som har till syfte att meddela facklig utbildning och studiecirkelnar som har till syfte att utveckla handikappades färdigheter att meddela sig.

4.4 Cirkelledare

År 1963 ställdes statsmedel till studieförbundens förfogande för pedagogiska åtgärder. Detta betydde, att studieförbunden i större utsträckning fick möjlighet att satsa på cirkelledarutbildning, fortbildning och bättre utformning av studiematerial och hjälpmedel i övrigt.

4.5 Läromedel

Cirkeln som studieform ställer speciella krav på studiematerialet. Här avses studiematerial som är skrivet för vuxna, lämpligt för gruppstudier och som i övrigt anpassats till vuxnas önskemål om aktualitet och relevans. Dessutom medför friheten från fastställda läroplaner och de därigenom deltagarcentrerade studierna ytterligare krav på vuxenanpassat studiematerial. Hittills har studieförbunden i huvudsak använt följande studiematerial:

- a) läromedel som producerats för andra studieformer, t. ex. för ungdomsskolan, högskolan och för korrespondensstudier;
- b) läromedel utgivna av olika läromedelsföretag som i varierande grad producerats för gruppstudier;
- c) läromedel utgivna av Brevskolan;
- d) läromedel som producerats av studieförbunden själva; samt
- e) studiematerial och studieplaner som tillverkats av cirkelledarna själva.

5 Arbetsmarknadsutbildning

5.1 Allmänt

Arbetsmarknadsutbildning är utbildning som beviljas och anordnas på sysselsättningspolitiska grunder. Utbildningen fungerar som ett medel för att uppnå sysselsättningspolitiska mål som varierar alltefter läget och utsikterna på arbetsmarknaden. Utbildningens syfte är dels att underlätta för den enskilde att få arbete, dels att tillgodose efterfrågan på utbildad arbetskraft.

För rätt till arbetsmarknadsutbildning gäller vissa villkor (beskrivna i arbetsmarknadskungörelsen). Till kursdeltagare utgår utbildningsbidrag.

5.2 Organisation m. m.

Den största delen av arbetsmarknadsutbildningen ges vid kurser, särskilt anordnade av SÖ för arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). I övrigt ges arbetsmarknadsutbildningen vid kurser inom det reguljära utbildningsväsendet, inom näringslivet och vid kurser av annat slag, anordnade av myndigheter och utbildningsorganisationer. Fördelningen mellan olika kursarrangörer belyses i tabellen här nedan (preliminära uppgifter avseende 1977).

Tabell 3 Elevernas fördelning i procent på kursarrangörer

Kursarrangör	Elevernas procentuella fördelning
1. SÖ (särskilt anordnade kurser)	28
2. Utbildning inom företag	52
3. Allmänna skolväsendet	12
4. Utbildningsorganisationer m. fl.	1,5
5. Detaljuppgifter saknas	6,5
Summa	100

Vid arbetsmarknadsutbildning som omfattas av punkterna 2–4 utnyttjas i regel befintlig utbildningskapacitet av AMS som bl. a. prövar utbildningsbehovet och lämnar bidrag. I fråga om punkt 1 däremot sker en nära samverkan mellan AMS och SÖ. AMS bedömer bl. a. omfattningen och yrkesinriktningen samt lokaliseringen av utbildningen. SÖ genomför själva utbildningen och svarar sålunda för den administrativa, pedagogiska och ekonomiska ledningen av kursverksamheten.

6 Löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet

Den studieverksamhet som bedrivs av löntagarorganisationerna har flera syften. Dels siktar den till allmän medlemsskolning i fackliga och samhällsliga frågor. Dels har den till uppgift att tillgodose behovet av skolning av dem som skall företräda medlemmarna i olika sammanhang.

Den fackliga skolningen sker dels genom studier i studiecirklar eller motsvarande, dels genom centralt och regionalt anordnade internatkurser.

Från och med budgetåret 1970/71 utgår statligt stöd till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet.

Såvitt avser LO har en arbetsfördelning mellan förbunden och LO kommit till stånd så att förbunden svarar för den kortare grundläggande studieverksamheten, medan LO i första hand koncentrerar sig på de längre fackliga kurserna och olika specialkurser.

Målsättningen för TCO:s centrala kursverksamhet är att utgöra ett komplement till de olika TCO-förbundens insatser på utbildningsområdet. TCO:s kurser har därför inriktats på de för tjänstemannaorganisationerna

gemensamma skolningsbehoven.

Beträffande kursverksamheten inom *SACO/SR* kan sägas att dessa organisationer endast genomför kortare kurser.

7 Personalutbildning inom offentlig sektor

7.1 Statlig personalutbildning

Många statliga myndigheter anordnar sedan länge grundläggande fackutbildning jämte fort- och vidareutbildning för sina anställda. Syftet är att säkerställa myndigheternas behov av specialutbildad arbetskraft, när detta behov inte tillgodoses inom det allmänna utbildningsväsendet. Utbildningen förekommer framför allt inom försvaret och affärsverken men också hos andra myndigheter såsom vägverket, tullverket, rikspolisstyrelsen, socialstyrelsen och kriminalvårdsstyrelsen.

Inomverksutbildningen är, sedd i sin helhet, omfattande. Över 1 000 olika kursstyper finns idag i statsförvaltningen. Utbildningen bedrivs i många olika former, t. ex. som dagundervisning, internatkurser eller korrespondensstudier.

År 1967 bildades ett centralt personalutbildningsorgan för hela statsförvaltningen, statens personalutbildningsnämnd (PUN). Nämnden har till uppgift att undersöka behovet av personalutbildning samt planera, genomföra och samordna sådan utbildning som är gemensam för flera statliga myndigheter. Nämnden bedriver själv den personalutbildning som bör anordnas centralt samt bistår statliga myndigheter i utbildningsfrågor genom att t. ex. framställa kurspaket för inomverksutbildning.

Central statlig personalutbildning bedrivs också av statskontoret och rikskontrollverket.

7.2 Landstingsförbundets utbildningsverksamhet

Sedan mitten av 1960-talet bedriver landstingsförbundet kurs- och konferensverksamhet av mera betydande omfattning. Inom förbundet finns en särskild utbildningsavdelning som handlägger grundutbildnings-, vidareutbildnings- och fortbildningsfrågor för tjänstemän och förtroendevalda inom landstingen. Till avdelningens uppgifter hör bl. a. att aktivera och samordna kurser i landstingens regi genom att framställa utbildningsmodeller och kursmaterial.

7.3 Svenska kommunförbundets utbildningsverksamhet

Kommunernas utbildningsverksamhet bedrivs centralt av Svenska kommunförbundets utbildningssektion. De största kommunerna har dock även egen utbildningsverksamhet. Dessutom anlitas externa kursarrangörer för utbildning av kommunala funktionärer.

Den kommunala personalutbildningen bedrivs i form av internatkurser, brevkurser och produktion av kurspaket. Kurspaketen produceras centralt inom förbundskansliet, som också ombesörjer utbildning av handledare.

8 Personalutbildning inom näringslivet

8.1 *Företagens utbildning*

Vuxenutbildning bedrivs sedan länge inom det privata näringslivet. Främst är det utbildning av de anställda för deras nuvarande eller planerade befattningar som kommer i fråga, dvs. yrkesinriktad utbildning samt sådan allmän utbildning som behövs för vidareutbildning, omskolning etc. Utbildningsinsatserna varierar starkt mellan olika branscher men också mellan företag i samma bransch.

Företagens utbildning sker dels inom de enskilda företagen, dels genom att personalen deltar i extern utbildning. Utbildningen omfattar inte bara den egentliga industrin utan även byggbranschen, hantverk, handel och sjöfart, banker, försäkringsbolag, jordbruk, hotell och restauranger och andra servicenäringar.

De flesta större företag har särskilda utbildningsavdelningar som utarbetar och genomför utbildningsplaner. Utbildningen inom de små och medelstora företagen bedrivs ofta i samarbete med olika organisationer såsom Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och dess förbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO) samt industriverket.

Förutom den rent företagsinterna utbildningen som äger rum helt i företagets regi utan att något statligt eller kommunalt stöd utgår, finns statsunderstödda företagsskolor och statsunderstödda enskilda yrkesskolor.

Praktiskt taget samtliga branscher har någon form av samarbete för att förbättra och förbilliga utbildningen inom och för branschen. Formerna för samarbetet varierar dock starkt.

8.2 *Svenska arbetsgivareföreningens (SAF) utbildning*

SAF:s utbildningsverksamhet bedrivs huvudsakligen av Arbetsledar-institutet-Rationaliseringstekniska institutet (ALI-RATI), en enhet inom SAF:s utbildningsavdelning. Kurserna omfattar utbildning i bl. a. ledarskapsutveckling, samarbetsfrågor, personaladministration, administrativ rationalisering och produktionsteknik.

ALI-RATI har 16 000–17 000 deltagare per år och genomför både öppen och företagsintern utbildning samt konsultation. Därtill kommer inom SAF-området utbildningen inom de olika arbetsgivareförbunden.

SAF förfogar över två internat i Lidingö samt ett i Yxtaholm. En stor del av utbildningen är emellertid förlagd till andra orter och till de enskilda företagen.

8.3 *Exempel på former av samverkan inom utbildningsområdet*

Arbetsmarknadens Yrkesråd är ett gemensamt organ för SAF och LO. Det är därigenom också ett samarbetsorgan för 26 yrkesnämnder, de flesta inom industrin. Rådet har till uppgift att följa utvecklingen på yrkesutbildningens område samt verka för en ökad och effektivare yrkesutbildning.

Rådet för tjänstemannautbildning inom industrin (RTI) är ett samarbetsorgan

mellan SAF och Svenska industritjänstemannaförbundet. RTI har, liksom övriga samarbetsorgan inom utbildningsområdet, till uppgift att främja vuxenutbildningen inom sin sektor av arbetslivet.

Institutet för försäkringsutbildning (IFU) är en partsammansatt utbildningsorganisation som genomför utbildning inom försäkringsbranschen. IFU står under överinseende av skolöverstyrelsen och är enskild yrkesskola med statsbidrag.

Studierådet vid affärsbankerna är en partsammansatt utbildningsorganisation för utbildning inom bankväsendet. Verksamheten finansieras genom fasta årsavgifter från affärsbankerna och genom kursavgifter.

Kooperativa förbundets skola, VÅR GÅRD, anordnar utbildning för anställda inom kooperationens butiker, varuhus, industriföretag, kontor, restauranger etc. Utbildningsverksamheten omfattar bl. a. ett antal grundkurser inom olika områden, arbetsledarutbildning och fortbildningskurser.

9 Brevskolor (korrespondensinstitut)

9.1 Allmänt

Som ovan anmärkts har den renodlade brevundervisningen alltmer kommit att ingå som en del i större undervisningsenheter. Kombinationer med korrespondensundervisning och internatkurser blir allt vanligare. Detsamma gäller kombinationen korrespondensundervisning och studiecirklar.

De fyra dominerande brevskolorna är Hermods, Brevskolan, Lantbrukets korrespondensskola och Försvarets brevskola. Dessa fyra har i stort olika inriktningar och tillsammans täcker de en bred sektor av vuxenutbildningsområdet. Med undantag för Försvarets brevskola erhåller ingen av brevskolorna något direkt statligt stöd.

9.2 Hermods

Hermods, som numera ingår i Statsföretag AB (Liber Läromedel), erbjuder kurser av både yrkesinriktad och hobbyinriktad karaktär. Skolan har också ett stort antal kurser som överensstämmer med läroplanerna i det allmänna skolväsendet. Den erbjuder dels ämneskurser, dels fullständig undervisning enligt grundskolans och gymnasieskolans läroplaner. Institutet bedriver också kompetensgivande akademisk undervisning.

9.3 Brevskolan

Brevskolan ägs av ett stort antal folkrörelser: KF, LO, TCO, ABF, NTO, IOGT, Studieförbundet, HSB, TBV m.fl. Brevskolans kursbestånd är till stor del inriktat på medlemsorganisationernas behov. En av huvuduppgifterna är därför att framställa studiematerial för folkbildningsarbetet. Brevskolan utarbetar också studiematerial och meddelar brevundervisning på uppdrag av olika organisationer, institutioner och företag. Man levererar vidare kurser till flera statliga verk, Sveriges Radio och statens skolor för vuxna.

9.4 *Lantbrukets korrespondensskola (LTK)*

LTK arbetar i samverkan med lantbrukets ekonomiska och fackliga föreningsrörelser, studie- och ungdomsorganisationer inom lantbruket m. fl. Kursutbudet är således inriktat på jordbruksområdet. Liksom övriga brevskolor producerar LTK kursmaterial för studier i grupp.

9.5 *Försvarets brevskola*

Vid Försvarets brevskola ges flera olika typer av kurser. Tyngdpunkten ligger på rent militära ämnen men även allmänna ämnen förekommer.

10 Kurser i radio och TV

Inom Sveriges Radio har alltsedan tillkomsten av Radiotjänst olika typer av vuxenundervisning förekommit inom ramen för den allmänna programverksamheten. År 1964 bildades en särskild sektion för vuxenutbildning. Genom sammanslagning av denna sektion och skolprogramavdelningen år 1969 skapades möjlighet till reguljär produktion av både radio- och TV-program för vuxenundervisning.

År 1967 tillsattes kommittén för television och radio i undervisningen (TRU I). Kommitténs uppgift var att bedriva försöksverksamhet med eterförmädd vuxenutbildning. Verksamheten övertogs år 1972 av TRU II.

TRU:s verksamhet har varit inriktad på vuxenutbildning på alla nivåer. År 1971 inleddes produktion inom förskoleområdet. Denna har omfattat främst etersända TV-program (OM-program) men även tryckt, kompletterande material.

Den anslagsfinansierade särskilda utbildningsprogramenheten vid Sveriges Radio (SR/UTB) har producerat skolprogram för elever och lärare i grundskolan och gymnasieskolan.

Verksamheten inom TRU och SR/UTB har från årsskiftet 1977/78 övertagits av Sveriges utbildningsradio AB.

Bilaga 3 Sammanställning över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet

Sammanställning över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet

Huvudmannaskap utövas av stat, landsting och kommun, av olika organ inom statlig och kommunal förvaltning, av föreningar, intresseorganisationer och motsvarande samt av vissa företag inom näringslivet.

För den av huvudmännen bedrivna undervisningen anges för varje undervisningsform genom kryss den myndighet som utövar *tillsyn* över undervisningen. Tillsynsmyndigheten anges med följande förkortningar: SÖ = skolöverstyrelsen; UHÄ = universitets- och högskoleämbetet; Soc. = socialstyrelsen; AMS = arbetsmarknadsstyrelsen; förkortningen Eg.r. anger att undervisningen bedrivs i huvudmannens egen regi.

Undervisningsformer	Huvudmannaskap						
	Stat				Landsting		
	Tillsynsmyndighet						
	SÖ	UHÄ	Soc.	AMS	SÖ	UHÄ	Soc.
A. Förskola							
B. Det obligatoriska skolväsendet m. m.							
1. Grundskola							
2. Sameskola	X						
3. Utlandsskola							
4. Specialskola	X						
5. Särskola					X		
6. Ungdomsvårdsskola	X						
C. Gymnasieskola ^a	X				X	X	
D. Högskola							
1. Grundläggande utbildning		X				X	
2. Forskarutbildning		X					
3. Forskningsinstitutioner		X					
E. Vuxenutbildning							
1. Statlig och kommunal vuxenutbildning	X						
2. Folkhögskolor					X		
3. Studieförbund och -cirklar							
4. Arbetsmarknadsutbildning	X			X			
5. Löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet							
6. Personalutbildning inom offentlig sektor							
7. Personalutbildning inom övriga sektorer							
8. Invandrarutbildning							
F. Lärares fortbildning ^b	X						
G. Övrig undervisningsverksamhet							
1. Kommunala musikskolor							
2. Brevskolor ^c							
3. Utbildningsradion ^c							

^a Här avses inte endast gymnasieskola i egentlig bemärkelse utan även specialkurser och högre specialkurser för vilka kommun, landsting eller industri är huvudman med SÖ/UHÄ som tillsynsmyndighet. Till gruppen hör även försvarets gymnasieskola.

^b Utbildningen, till vilken statsbidrag utgår, avser fortbildning av skollärare, lärare samt personal av olika kategorier för skolans elevvårdande verksamhet m. fl.

^c Då brevskolor och utbildningsradio närmast är att jämställa med läromedelsproducenter har beträffande dessa inga markeringar gjorts i tabellen.

Huvudmannaskap

Kommun

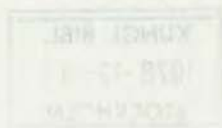
Statl. och kom-
munal förvaltningFöreningar, intresse-
org. och motsv.

Näringsliv

Tillsynsmyndighet

SÖ UHÄ Soc. Eg.r. SÖ UHÄ Soc. Eg.r. SÖ UHÄ Soc. Eg.r. SÖ UHÄ Soc. Eg.r.

	SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.	SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.	SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.	SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.
A. ^a		X											X			
B.																
1.	X								X							
2.																
3.									X					X		
4.																
5.	X															
6.																
C.	X	X							X	X				X	X	
D.																
1.	X												X			
2.													X			
3.													X			
E.																
1.																
2.	X															
3.	X								X							
4.																
5.																
6.									X							
7.								X								
8.									X				X			X
F.																
G.																
1.				X												
2.																
3.																

^a Bokstäver och siffror i denna kolumn avser undervisningsformer enligt uppställning på s. 98.

Statens offentliga utredningar 1978

Kronologisk förteckning

1. Stat-kyrka. Ändrade relationer mellan staten och svenska kyrkan. Kn.
2. Stat-kyrka. Bilaga 1. Kyrkans framtida organisation. Kn.
3. Stat-kyrka. Bilaga 2-12. Utredningar i delfrågor. Kn.
4. Skolplanering och skolstorlek. Faktaredovisning och bedömningsunderlag. U.
5. Föräldrautbildning. S.
6. Ny skogspolitik. Jo.
7. Skog för framtid. Jo.
8. Hyresrätt 2. Lokalhyra. Ju.
9. Ny konkurrensbegränsningslag. H.
10. Barnets rätt. 1. Om förbud mot aga. Ju.
11. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. E.
12. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 1. E.
13. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 2-4. E.
14. Arbete åt handikappade. A.
15. Praktikfrågor-åtgärder i ett kort perspektiv. U.
16. Regional konsumentpolitisk verksamhet. H.
17. Energi. I.
18. Öresundsförbindelser. K.
19. Öresundsförbindelser. Bilaga A. Ritningar. K.
20. Öresundsförbindelser. Bilaga B. Konsekvenser för företag och hushåll. K.
21. Bemanning av fartyg. K.
22. Energi, strukturomvandling och sysselsättning. A.
23. Växtförädling. Jo.
24. Ny renhållningslagstiftning. Jo.
25. Etablering av miljöstörande industri. Bo.
26. Hälso- och sjukvårdspersonalen. S.
27. Fortsatt körkortsreform. K.
28. Kvinnors förvärvsarbete och förvärvshinder. A.
29. Arbete i jordbruk och trädgård. A.
30. Brand inomhus. Bo.
31. Trafikpolitik-kostnadsansvar och avgifter. K.
32. Ny indelningslag för kommuner, landstingskommuner och församlingar. Kn.
33. Ordningsvakter. Ju.
34. Förstärkt skydd för fri- och rättigheter. Ju.
35. Regional utvecklingsplanering, länsplanering, vidgad länsdemokrati. Kn.
36. Arrenderätt 1. Ju.
37. Hotell- och restaurangbranschen. H.
38. Jämställdhet i arbetslivet. A.
39. Föräldraförsäkring. S.
40. Tvistlösning på konsumentområdet. H.
41. Statlig personalutbildning. B.
42. Kommunernas medverkan i sysselsättningsplanering. A.
43. Miljökostnader. Jo.
44. Kommunalt hälsoskydd. S.
45. Allmän arbetslöshetsförsäkring. A.
46. Att främja regional utveckling. I.
47. Att främja regional utveckling. Bilagedel. I.
48. Konkurrens på lika villkor. B.
49. Energi. Hälso-miljö- och säkerhetsrisker. I.
50. Ny vårdutbildning. U.
51. Svensk trädgårdsnäring. Jo.
52. Lagg besluten närmare människorna! Kn.
53. Förbud mot investeringar i Sydafrika. H.
54. Personregister-Datorer-Integritet. Ju.
55. Att sambo och gifta sig. Ju.
56. Kultur och information över gränserna. Ud.
57. Resor till arbetet. A.
58. Organisatoriska frågor inom länsstyrelsen. Kn.
59. JK-ämbetet. Ju.
60. Arbetsmarknadspolitik i förändring. A.
61. Biståndets organisation. Ud.
62. Regionalpolitiska stödformer och styrmedel. A.
63. Riksdagens insyn i statliga företag. I.
64. Översyn av vallagen 1. Ju.
65. Skolan. En ändrad ansvarsfördelning. U.
66. Andelsbolagslag. Ju.
67. Nya bolagsregler m. m. Ju.
68. Industri till Norrbotten. I.
69. Upphovsrätt I. Fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Ju.

KUNGL. BIBL.

1978-12-01

STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1978

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Hyresrätt 2. Lokalhyra. [8]
Barnets rätt. 1. Om förbud mot aga. [10]
Ordningsvakter. [33]
Förstärkt skydd för fri- och rättigheter. [34]
Arrenderätt 1. [36]
Personregister-Datorer-Integritet. [54]
Att sambo och gifta sig. [55]
JK-ämbetet. [59]
Översyn av vallagen 1. [64]
1974 års bolagskommitté. 1. Andelsbolagslag. [66]
2. Nya bolagsregler m. m. [67]
Upphovsrätt I. Fotokopiering inom undervisningsverksamhet. [69]

Utrikesdepartementet

Kultur och information över gränserna. [56]
Biståndets organisation. [61]

Socialdepartementet

Föräldrautbildning. [5]
Hälsa- och sjukvårdspersonalen. [26]
Föräldraförsäkring. [39]
Kommunalt hälsoskydd. [44]

Kommunikationsdepartementet

1975 års danska och svenska öresundsdelegationer. 1. Öresundsförbindelser. [18] 2. Öresundsförbindelser. Bilaga A. Ritningar. [19] 3. Öresundsförbindelser Bilaga B. Konsekvenser för företag och hushåll. [20]
Bemannning av fartyg. [21]
Fortsatt körkortreform. [27]
Trafikpolitik-kostnadsansvar och avgifter. [31]

Ekonomidepartementet

Kapitalmarknadsutredningen. 1. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. [11] 2. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 1. [12] 3. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 2-4. [13].

Budgetdepartementet

Statlig personalutbildning. [41].
Konkurrens på lika villkor. [48].

Utbildningsdepartementet

Skolplanering och skolstorlek. Faktaredovisning och bedömningsunderlag. [4]
Utredningen om vissa vårdutbildningar inom högskolan. 1. Praktikfrågor-åtgärder i ett kort perspektiv. [15] 2. Ny vårdutbildning. [50]
Skolan. En ändrad ansvarsfördelning. [65]

Jordbruksdepartementet

1973 års skogsutredning. 1. Ny skogspolitik. [6] 2. Skog för framtid. [7]
Växtförädling. [23]
Ny renhållningslagstiftning. [24]
Miljökostnader. [43]
Svensk trädgårdsnäring. [51]

Handelsdepartementet

Ny konkurrensbegränsningslag. [9]
Regional konsumentpolitisk verksamhet. [16]

Hotell- och restaurangbranschen. [37]
Tvistlösning på konsumentområdet. [40]
Förbud mot investeringar i Sydafrika. [53]

Arbetsmarknadsdepartementet

Sysselsättningsutredningen. 1. Arbete åt handikappade. [14] 2. Energi, strukturomvandling och sysselsättning. [22] 3. Kvinnors förvärvsarbete och förvärvshinder. [28] 4. Kommunernas medverkan i sysselsättningsplanering. [42] 5. Resor till arbetet. [57] 6. Regionalpolitiska stödformer och styrmedel. [62]
Arbete i jordbruk och trädgård. [29]
Jämställdhet i arbetslivet. [38]
Allmän arbetslöshetsförsäkring. [45]
Arbetsmarknadspolitik i förändring. [60]

Bostadsdepartementet

Etablering av miljöstörande industri. [25]
Brand inomhus. [30].

Industridepartementet

Energikommisionen. 1. Energi. [17] 2. Energi. Hälsa-miljö- och säkerhetsrisker. [49]
Expertgruppen för regional utredningsverksamhet. 1. Att främja regional utveckling. [46] 2. Att främja regional utveckling. Bilagedel. [47] 3. Industri till Norrbotten. [68]
Riksdagens insyn i statliga företag. [63]

Kommundepartementet

Kyrkoministernas stat-kyrka grupp. 1. Stat-kyrka. Ändrade relationer mellan staten och svenska kyrkan. [1] 2. Stat-kyrka. Bilaga 1. Kyrkans framtida organisation. [2] 3. Stat-kyrka. Bilaga 2-12. Utredningar i delfrågor. [3]
Ny indelningslag för kommuner, landstingskommuner och församlingar. [32]
Regional utvecklingsplanering, länsplanering, vidgad länsdemokrati. [35]
Lägg besluten närmare människorna! [52]
Organisatoriska frågor inom länsstyrelserna. [58]

KUNGL. BIBL.
1978-12-01
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-04428-5

ISSN 0375-250x